

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ «ОДЕСЬКА ЮРИДИЧНА АКАДЕМІЯ»
МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ «ОДЕСЬКА ЮРИДИЧНА АКАДЕМІЯ»

Кваліфікаційна наукова праця
на правах рукопису

ПОНУРКО ТАРАС АНДРІЙОВИЧ

УДК 343.1:341.645.5

ДИСЕРТАЦІЯ
ОСОБЛИВОСТІ СПІВРОБІТНИЦТВА З МІЖНАРОДНИМ
КРИМІНАЛЬНИМ СУДОМ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ
УКРАЇНИ

спеціальність 081 – Право

галузь знань 08 – Право

Подається на здобуття ступеня доктора філософії

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей,
результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело

_____ Т.А. Понурко

Науковий керівник – Смирнов Максим Іванович,
кандидат юридичних наук, доцент

Одеса – 2026

АНОТАЦІЯ

Понурко Т.А. Особливості співробітництва з Міжнародним кримінальним судом у кримінальному процесі України. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 – Право (галузь знань 08 – Право). – Національний університет «Одеська юридична академія», Одеса, 2026.

Дисертація є першим у науці кримінального процесуального права комплексним дослідженням особливостей співробітництва з Міжнародним кримінальним судом у кримінальному процесі України.

Було встановлено, що на розвиток міжнародної кримінальної юстиції вплинули наступні фактори: 1) розвиток міжнародного кримінального права, яке має формувати конкретний перелік правопорушень та буде містити відповідні санкції за їхнє вчинення; 2) міжнародний характер таких правопорушень, негативні наслідки яких мають стосуватися не інтересів окремих держав чи їхніх громадян, а міжнародного порядку; 3) системний характер правопорушень, що вказує на необхідність функціонування постійно діючих органів, які б розглядали такі правопорушення.

Доведено, що основний ризик створення тимчасових судових трибуналів полягає у їхній політичній упередженості, адже навіть у питаннях, пов'язаних із забезпеченням міжнародного гуманітарного права, окремі держави чи політичні сили можуть перекрутити факти, події та, користуючись своїм міжнародним впливом, або взагалі зупинити процес притягнення винуватих осіб до відповідальності, або ще на етапі формування відповідного трибуналу лобіювати затвердження такого порядку його функціонування, який буде забезпечувати інтереси окремої групи осіб, а не правосуддя загалом. На противагу таким трибуналам МКС було створено не під конкретний злочин, а як постійно діючий орган міжнародної

кримінальної юстиції, що вже вказує на більшу незалежність уповноважених осіб МКС від будь-якого стороннього політичного впливу.

Через специфіку здійснення правосуддя на рівні міжнародних судових установ відбувається обмеження засад, які на національному рівні є непорушними. Так, Рада Безпеки ООН може призупинити проведення розслідування Міжнародним кримінальним судом, якщо це необхідно (на думку членів РБ ООН) для укладення, наприклад, мирної угоди та припинення військових дій. Впливають на процес здійснення правосуддя МКС і політичні домовленості, які відбуваються, наприклад, під час обрання суддів. Проте з аналізу положень Римського статуту можна дійти висновку, що правила та процедури проведення розслідування, відправлення правосуддя тощо є відносно непорушними та за деякими незначними уточненнями здійснюються на підставі загальновизнаних правил та засад, які застосовуються і в національних правових системах. Процедурна складова відправлення правосуддя МКС змогла уникнути політизованості, а тому, якщо МКС визнає провадження таким, що підпадає під його юрисдикцію, порядок його здійснення буде відповідати всім основним міжнародним та національним стандартам здійснення кримінального провадження.

Запропоновано використовувати наступну умовну структуру Частини 9 «Міжнародне співробітництво та судова допомога» Римського статуту: 1) норми, що регулюють загальні умови здійснення міжнародного співробітництва між Міжнародним кримінальним судом та державами – ст. 86 «Загальне зобов'язання співробітничати»; ст. 98 «Співробітництво стосовно відмови від імунітету і згоди на передачу»; ст. 101 «Спеціальне правило»; ст. 102 «Використання термінів»; 2) норми, які стосуються виключно порядку передачі особи до суду – ст. 89 «Передача осіб до Суду»; ст. 90 «Одночасні прохання»; ст. 91 «Зміст прохання про арешт і передачу»; ст. 92 «Тимчасовий арешт»; 3) норми, які стосуються виключно порядку здійснення інших форм співробітництва – ст. 93 «Інші форми

співробітництва», ст. 96 «Зміст прохання про інші форми допомоги відповідно до статті 93», ст. 99 «Виконання прохань, поданих відповідно до статей 93 і 96»; 4) норми, які стосуються порядку здійснення всіх форм міжнародного співробітництва – ст. 94 «Відстрочка виконання прохання у зв'язку зі здійснюваним розслідуванням або судовим переслідуванням», ст. 95 «Відстрочка виконання прохання у зв'язку з оспоруванням прийнятності справи», ст. 100 «Витрати»; 5) норми, які регулюють порядок здійснення консультацій під час міжнародного співробітництва – ст. 97 «Консультації».

Встановлено, що країни, які є безпосередніми учасниками конфлікту, що підпадає під юрисдикцію МКС, беруть участь у міжнародному співробітництві з МКС відповідно до зобов'язань, які виникають через ратифікацію Римського статуту (якщо його було ратифіковано). Стосовно таких країн політичний тиск з боку МКС не буде застосовуватись, адже вони є безпосередніми учасниками відповідних правовідносин. Водночас країни, які не є учасниками конфлікту, можуть опосередковано брати участь у вирішенні завдань, які стоять перед МКС, шляхом застосування методів політичного та дипломатичного тиску на держави, які є учасниками такого співробітництва. Так як вони не є учасниками правовідносин, МКС напряду здійснювати співробітництво з ними не може (крім певних незначних винятків), через що основним стимулом взаємодії з такими державами буде політична вигода.

Хоча в КПК України зазначено, що центральні органи України можуть взаємодіяти з МКС дипломатичним шляхом, реальних можливостей у Офісу Генерального прокурора та Міністерства юстиції України немає. Хоча пряме спілкування між МКС та представниками центральних органів України є важливою гарантією забезпечення оперативності кримінального провадження, водночас вчинення дій у частині дипломатичних відносин (які завжди характеризуються великим рівнем розсуду та ініціативності, а отже, потребують додаткового та прискіпливого контролю) вимагає наявності

відповідних повноважень, передбачених чинним законодавством України. У зв'язку з цим було доведено, що відповідне положення КПК України має бути уточнене. За основу можна взяти норми, які закріплюють особливості здійснення міжнародного співробітництва під час кримінального провадження та які передбачені в Розділі IX КПК України. Відповідно, для вирішення питання щодо порядку здійснення дипломатичних зносин можна використати саме ці положення; запропоновано ч. 4 ст. 618 КПК України викласти в наступній редакції: «Центральні органи України взаємодіють з Міжнародним кримінальним судом безпосередньо або дипломатичним шляхом. Для здійснення співробітництва з Міжнародним кримінальним судом дипломатичним шляхом центральні органи України можуть звертатися з відповідними запитами до Міністерства закордонних справ України для подальшого їхнього передання дипломатичним шляхом».

Задля уточнення процедури затримання особи на території України за запитом МКС запропоновано ст. 628 КПК України викласти в наступній редакції: «1. Затримання на території України осіб, які розшукуються Міжнародним кримінальним судом або стосовно яких надійшло прохання Міжнародного кримінального суду про тимчасовий арешт або про арешт і передачу, а також розгляд скарг про їхнє затримання здійснюються в порядку, передбаченому Параграфом 2 Глави 18 цього Кодексу, з урахуванням особливостей, визначених статтею 582 цього Кодексу та цим розділом».

Встановлено, що типові клопотання прокурора до слідчого судді про застосування до особи тимчасового арешту за запитом МКС повинно містити: 1) короткий виклад фактичних обставин кримінального правопорушення, у якому обвинувачується особа. У цій частині уповноважена посадова особа повинна вказати те обвинувачення, яке було сформульоване в проханні про арешт Міжнародного кримінального суду. Будь-які зміни чи доповнення до викладу цих обставин будуть недоречними,

однак прокурор, який буде звертатися з відповідним клопотанням, може адаптувати окремі положення відповідно до національних правових реалій; 2) правову кваліфікацію кримінального правопорушення. У даному випадку мова йде про кримінальне правопорушення, за яке особу розшукує МКС та яке є кримінально караним відповідно до КК України; 3) посилання на прохання про арешт, у якому МКС просить арештувати особу, а також посилання на ордер на арешт, який обов'язково додається разом з таким проханням. Саме в цьому документі зазначаються підстави, відповідно до яких до особи має бути застосований відповідний запобіжний захід. І в цій частині клопотання на практиці можуть виникати проблеми.

Задля гарантування права на захист особи, до якої застосовується запобіжний захід на прохання МКС, пропонується ч. 4 ст. 631 КПК України викласти в наступній редакції: «4. Клопотання розглядається слідчим суддею за обов'язковою участю прокурора, затриманої особи та її захисника». Така пропозиція має одразу декілька пояснень. По-перше, в такому випадку уповноважені посадові особи будуть зобов'язані залучити захисника для особи, відносно якої вирішується питання про її видачу МКС. По-друге, гарантується також обов'язкова участь і самої особи, що унеможливить будь-які теоретичні спроби провести розгляд відповідного клопотання без його участі.

Крім того, пропонується доповнити ч. 2 ст. 52 КПК України п. 10 наступного змісту: «10) щодо осіб, стосовно яких розглядається клопотання про застосування запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою до фактичної передачі таких осіб та про передачу до Міжнародного кримінального суду на виконання виданого Міжнародним кримінальним судом ордеру на арешт або вироку про призначення покарання у виді позбавлення волі – з моменту звернення прокурором з таким клопотанням».

Встановлено, що слідчий суддя фактично не може реалізувати функцію судового контролю у випадку вирішення питання про тимчасове звільнення

особи, до якої застосовано запобіжний захід у вигляді тримання під вартою, адже він буде лише приймати та передавати заяви про тимчасове звільнення до відповідного центрального органу України. Фактично заява особи, яка тримається під вартою, має через уповноважену особу начальника місця утримання особи надійти до суду, де через канцелярію та автоматичний розподіл вона попаде до слідчого судді, який лише перенаправить її до Офісу Генерального прокурора (порядок такого направлення також викликає певні питання). Ми вважаємо, що доцільно цю процедуру встановити в межах одного органу – прокуратури. Логічним буде порядок, відповідно до якого така заява буде надсилатися одразу прокурору за місцем тримання особи під вартою, який вже зможе оперативно спеціальними каналами зв'язку із урахуванням ієрархічності передати таку заяву до уповноваженого відділу Офісу Генерального прокурора. У такому випадку ні слідчий суддя (що передбачено чинною редакцією ст. 632 КПК України), ні прокурор (що пропонується нами) не здійснюють жодних контрольних функцій, а отже, введення слідчого судді до цього порядку виглядає дещо нелогічним.

Задля забезпечення єдності та подібності КПК України та Римського статуту пропонується додати до Розділу IX-2 КПК України статтю 633-1 «Порядок виконання одночасних прохань», у якій буде встановлено порядок дій центрального органу України у випадку отримання прохання про передачу особи від МКС та запиту про екстрадицію цієї особи стосовного одного й того самого діяння.

У ст. 621 КПК України не надається перелік процесуальних дій, які можуть вчинятися на прохання МКС про надання допомоги, однак це не означає, що форми такої взаємодії можуть бути невичерпними. По-перше, такий базовий перелік надається у ст. 93 Римського статуту. По-друге, працівники правоохоронних органів та суду України обмежені нормами КПК України та можуть здійснювати лише ті дії, які прямо передбачені в чинному кримінальному процесуальному законодавстві. На підставі цього

можна дійти висновку, що в межах ст. 621 КПК України можуть здійснюватися наступні процесуальні дії: 1) розшук особи; 2) проведення слідчих (розшукових) дій та негласних слідчих (розшукових) дій, у тому числі проведення допитів осіб, відносно яких надійшло прохання від МКС; 3) вручення документів; 4) накладення арешту на майно або застосування інших заходів забезпечення кримінального провадження (наприклад, тимчасовий доступ до речей і документів); 5) застосування заходів безпеки до свідків, потерпілих та інших осіб; 6) здійснення інших процесуальних дій, про які йдеться в проханні МКС та які є допустимими відповідно до чинного кримінального процесуального законодавства.

Доведено існування презумпції обґрунтованості прохань МКС, відповідно до якої всі прохання, які надходять до України від Міжнародного кримінального суду, які в тому числі стосуються можливих обмежень прав осіб на території України, вважаються обґрунтованими, доки не буде доведено інше. У випадках, коли прокурор звертається до слідчого судді з клопотанням про застосування, наприклад, запобіжного заходу до особи на прохання МКС, слідчий суддя не може перевіряти обґрунтованість відповідного клопотання, адже: 1) відмова у задоволенні клопотання через його необґрунтованість вказує на відмову України від виконання взятих на себе зобов'язань на рівні слідчого судді; 2) прокурор обмежений в обґрунтуванні такого клопотання, адже воно базується виключно на проханні МКС.

Ключові слова: кримінальне провадження, кримінальний процес, Міжнародний кримінальний суд, міжнародний суд, воєнні злочини, міжнародне співробітництво, співробітництво, міжнародне кримінальне право, міжнародна юстиція, судові рішення

SUMMARY

Ponurko T.A. Specific Features of Cooperation with the International Criminal Court in Criminal Proceedings. – Qualifying research work as manuscript..

Dissertation for a PhD in Law (081) (field of knowledge 08 – Law). National University «Odesa Law Academy», Odesa, 2026.

The dissertation is the first comprehensive study in the science of criminal procedural law devoted to the peculiarities of cooperation with the International Criminal Court within the criminal procedure of Ukraine.

It has been established that the development of international criminal justice has been influenced by the following factors: (1) the development of international criminal law, which should establish a specific list of offences and provide corresponding sanctions for their commission; (2) the international character of such offences, the negative consequences of which affect not the interests of individual states or their citizens, but the international legal order; and (3) the systemic nature of such offences, which indicates the necessity of functioning permanent bodies empowered to adjudicate such offences.

It has been proven that the main risk of establishing ad hoc international tribunals lies in their political bias, since even in matters related to the enforcement of international humanitarian law, certain states or political forces may distort facts and events and, by exploiting their international influence, either completely obstruct the process of bringing perpetrators to justice or, already at the stage of establishing a tribunal, lobby for procedural arrangements that serve the interests of a particular group rather than justice as a whole. In contrast to such tribunals, the ICC was established not for a specific crime but as a permanent body of international criminal justice, which already indicates a higher degree of independence of ICC officials from any external political influence.

Due to the specific nature of administering justice at the level of international judicial institutions, certain principles that are inviolable at the national level are subject to limitations. Thus, the United Nations Security Council may suspend an investigation conducted by the International Criminal Court if this is deemed necessary (in the opinion of the members of the UNSC), for example, for the conclusion of a peace agreement and the cessation of hostilities. Political agreements, such as those concluded during the election of judges, also influence the ICC's judicial process. However, an analysis of the provisions of the Rome Statute allows one to conclude that the rules and procedures governing investigations and the administration of justice are relatively stable and, with minor clarifications, are based on generally recognised principles and standards also applied in national legal systems. The procedural aspect of ICC justice has largely avoided politicisation; therefore, once the ICC recognises that proceedings fall within its jurisdiction, their conduct will comply with all fundamental international and national standards of criminal procedure.

It is proposed to apply the following conceptual structure of Part 9 of the Rome Statute, "International Cooperation and Judicial Assistance": (1) provisions governing general conditions of cooperation between the International Criminal Court and States, namely Article 86 ("General obligation to cooperate"), Article 98 ("Cooperation with respect to waiver of immunity and consent to surrender"), Article 101 ("Rule of speciality"), Article 102 ("Use of terms"); (2) provisions concerning the transfer of persons to the Court, namely Article 89 ("Surrender of persons to the Court"), Article 90 ("Competing requests"), Article 91 ("Contents of request for arrest and surrender"), Article 92 ("Provisional arrest"); (3) provisions concerning other forms of cooperation, namely Article 93 ("Other forms of cooperation"), Article 96 ("Contents of request for other forms of assistance under Article 93"), Article 99 ("Execution of requests under Articles 93 and 96"); (4) provisions concerning all forms of international cooperation, namely Article 94 ("Postponement of execution of a request in respect of ongoing

investigation or prosecution”), Article 95 (“Postponement of execution of a request due to admissibility challenge”), Article 100 (“Costs”); and (5) provisions regulating consultations during international cooperation, namely Article 97 (“Consultations”).

It has been established that states which are direct parties to a conflict falling under the jurisdiction of the ICC participate in cooperation with the Court in accordance with obligations arising from the ratification of the Rome Statute (where applicable). With respect to such states, political pressure from the ICC is not applied, as they are direct participants in the relevant legal relations. At the same time, states that are not parties to the conflict may indirectly participate in achieving the ICC’s objectives through political and diplomatic pressure on states that are parties to such cooperation. Since they are not subjects of the relevant legal relations, direct cooperation between the ICC and such states is generally not possible (except for certain limited exceptions), and therefore the main incentive for interaction with such states is political benefit.

Although the Criminal Procedure Code of Ukraine provides that the central authorities of Ukraine may cooperate with the ICC through diplomatic channels, in practice the Office of the Prosecutor General and the Ministry of Justice of Ukraine do not possess real effective mechanisms to do so. While direct communication between the ICC and the central authorities of Ukraine is an important guarantee of procedural efficiency, actions within diplomatic relations—which are characterised by a high degree of discretion and initiative and therefore require enhanced and strict oversight—demand clear statutory authorisation under current Ukrainian legislation. In this regard, it has been demonstrated that the relevant provisions of the CPC of Ukraine require clarification. The provisions governing international cooperation in criminal proceedings contained in Chapter IX of the CPC of Ukraine may serve as a basis. Accordingly, it is proposed that Part 4 of Article 618 of the CPC of Ukraine be amended as follows: “The central authorities of Ukraine cooperate with the

International Criminal Court directly or through diplomatic channels. For the purposes of diplomatic cooperation with the International Criminal Court, the central authorities of Ukraine may submit relevant requests to the Ministry of Foreign Affairs of Ukraine for their subsequent transmission through diplomatic channels.”

For the purpose of clarifying the procedure for detention of persons on the territory of Ukraine upon request of the ICC, it is proposed that Article 628 of the CPC of Ukraine be amended as follows: “1. The detention on the territory of Ukraine of persons sought by the International Criminal Court or subject to a request of the International Criminal Court for provisional arrest or for arrest and surrender, as well as the consideration of complaints regarding such detention, shall be carried out in accordance with the procedure provided for in Paragraph 2 of Chapter 18 of this Code, taking into account the specific features established by Article 582 of this Code and this Section.”

It has been established that a standard motion of a prosecutor to an investigating judge for the application of provisional arrest upon request of the ICC should contain: (1) a brief description of the factual circumstances of the criminal offence with which the person is charged, reflecting the charges formulated in the ICC arrest request; (2) the legal qualification of the offence, namely the offence for which the ICC seeks the person and which is criminally punishable under the Criminal Code of Ukraine; (3) references to the arrest request and the arrest warrant issued by the ICC, which must be attached to such request. These documents contain the grounds for the application of the relevant measure of restraint, and in this regard practical difficulties may arise.

In order to ensure the right to defence of a person subjected to a preventive measure upon a request of the International Criminal Court (ICC), it is proposed that Part 4 of Article 631 of the Criminal Procedure Code of Ukraine be amended as follows: “4. The motion shall be considered by the investigating judge with the mandatory participation of the prosecutor, the detained person, and their defence

counsel.” This proposal is substantiated by several considerations. First, it would oblige authorised officials to ensure the participation of defence counsel for the person in respect of whom the issue of surrender to the ICC is being decided. Second, it guarantees the mandatory participation of the person concerned, thereby eliminating any theoretical possibility of considering such a motion in their absence.

Furthermore, it is proposed to supplement Part 2 of Article 52 of the Criminal Procedure Code of Ukraine with paragraph 10 in the following wording: “10) in respect of persons against whom a motion for a preventive measure in the form of detention pending transfer and for surrender to the International Criminal Court on the basis of an ICC arrest warrant or a judgment imposing a custodial sentence is being considered – from the moment the prosecutor submits such a motion.”

It has been established that the investigating judge is, in practice, unable to exercise effective judicial oversight in cases concerning the temporary release of a person held in custody, as the judge merely receives and forwards requests for temporary release to the relevant central authority of Ukraine. In effect, an application for temporary release submitted by a detained person must pass through the authorised official of the head of the detention facility, then be submitted to the court, where it is registered and assigned to an investigating judge through the automated case allocation system, after which it is forwarded to the Office of the Prosecutor General. This procedural arrangement raises certain concerns. It is therefore proposed that this procedure be regulated within a single authority – the прокуратура (prosecutor’s office). Accordingly, such applications should be submitted directly to the prosecutor at the place of detention, who would then be able to promptly transmit them via specialised communication channels, taking into account hierarchical subordination, to the relevant department of the Office of the Prosecutor General. In this case, neither the investigating judge (as currently provided for in Article 632 of the CPC of

Ukraine) nor the prosecutor (as proposed herein) would exercise any controlling function. Therefore, the involvement of the investigating judge in this procedure appears somewhat illogical.

In order to ensure consistency and harmonisation between the Criminal Procedure Code of Ukraine and the Rome Statute, it is proposed to add Article 633-1, “Procedure for Handling Competing Requests,” to Section IX-2 of the CPC of Ukraine. This provision would establish the procedure to be followed by the central authority of Ukraine in cases where a request for surrender of a person from the ICC and an extradition request concerning the same conduct are received.

Article 621 of the CPC of Ukraine does not provide an exhaustive list of procedural actions that may be carried out upon requests for assistance from the ICC. However, this does not imply that such forms of cooperation are unlimited. First, a basic list is provided in Article 93 of the Rome Statute. Second, law enforcement officers and courts in Ukraine are bound by the CPC of Ukraine and may perform only those actions that are expressly provided for in national criminal procedural legislation. Accordingly, it may be concluded that under Article 621 of the CPC of Ukraine, the following procedural actions may be carried out: (1) tracing and locating a person; (2) conducting investigative (search) actions and covert investigative (search) actions, including the interrogation of persons in respect of whom an ICC request has been received; (3) service of documents; (4) seizure of property or application of other measures to secure criminal proceedings (e.g., temporary access to items and documents); (5) application of protection measures to witnesses, victims, and other persons; and (6) other procedural actions requested by the ICC, provided that they are permissible under Ukrainian criminal procedural law.

It has been established that there exists a presumption of the validity of ICC requests, according to which all requests received from the International Criminal Court, including those affecting the rights of individuals within the territory of

Ukraine, are presumed to be justified unless proven otherwise. In cases where a prosecutor applies to an investigating judge for the imposition of a preventive measure upon a request of the ICC, the investigating judge is not entitled to assess the substantive justification of such a motion, since: (1) refusal to grant the motion on the grounds of insufficient justification would amount to a refusal by Ukraine to fulfil its international obligations at the level of the investigating judge; and (2) the prosecutor is limited in substantiating such a motion, as it is based exclusively on the ICC request.

Keywords: criminal proceedings, criminal procedure, International Criminal Court, international court, war crimes, international cooperation, cooperation, international criminal law, international justice, court decisions.

Список публікацій здобувача за темою дисертації

Публікації, в яких опубліковані основні наукові результати дисертації:

1. Понурко Т.А. Нюрнберзький та Токійський трибунали як передумова створення Міжнародного кримінального суду. *Правові новели*. 2024. № 23. С. 611-617.
2. Понурко Т.А. Класифікація форм співробітництва держав з Міжнародним кримінальним судом відповідно до положень Римського статуту. *Право і суспільство*. 2024. № 4. С. 896-900.
3. Понурко Т.А. Затримання особи на території України на прохання Міжнародного кримінального суду. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2025. № 11. С. 515-518.
4. Понурко Т.А. Застосування до особи запобіжного заходу на прохання Міжнародного кримінального суду. *Право та державне управління*. 2025. № 4. С. 295-300.

Список публікацій здобувача, що засвідчують апробацію матеріалів дисертації та додатково відображають її наукові результати

1. Понурко Т. А. Співпраця України з Міжнародним кримінальним судом: проблемні питання та перспективи удосконалення взаємодії / Т. А. Понурко. *Європейські орієнтири розвитку України в умовах війни та глобальних викликів XXI століття: синергія наукових, освітніх та технологічних рішень* : у 2 т. : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Одеса, 19 травня 2023 р.) / за загальною редакцією С. В. Ківалова. – Одеса : Видавництво «Юридика», 2023. Т. 2. С. 356-359.
2. Понурко Т.А. Особливості тимчасового звільнення особи, стосовної якої надійшло прохання про передачу від Міжнародного кримінального суду, відповідно до КПК України. *International scientific conference “Theoretical foundations of law, public management and practice of their*

application” : conference proceedings (December 25–26, 2024. Riga, the Republic of Latvia). Riga, Latvia : Baltija Publishing, 2024. P. 422-425.

3. Понурко Т. А. Особливості забезпечення збереження доказів для міжнародного кримінального суду. *Європейські орієнтири розвитку України: нові виміри у воєнний час* : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Одеса, 16 трав. 2025 р.) : у 2 т. / за заг. ред. С. В. Ківалова. Одеса : Фенікс, 2025. Т. 1. С. 635-636.

4. Понурко Т.А. Розмежування процедури екстрадиції та видачі особи на прохання Міжнародного кримінального суду. *Актуальні проблеми юридичної науки та практики у воєнний період* : Міжнародна науково-практична конференція. Міжнародний економіко- гуманітарний університет імені академіка Степана Дем’янчука, 10 жовтня 2025 р. Львів Торунь : Liha-Pres, 2025. С. 250-253.

5. Понурко Т.А. Доступ особи, яку було затримано на прохання Міжнародного кримінального суду, до кваліфікованої правової допомоги відповідно до КПК України. *Теоретичні та практичні проблеми реалізації норм права* : матеріали XI Міжнародної науково-практичної конференції, м. Кременчук, 5 грудня 2025 р. Львів – Торунь : Liha-Pres, 2025. С. 211-213.

6. Понурко Т. Особливості ратифікації Римського статуту Україною / Т. Понурко. *Експертне забезпечення розслідування організованої злочинності: міжнародний досвід та національна практика* : зб. матеріалів міжнар. наук.-практ. конф. м. Одеса, 27 листоп. 2025 р.=Expert Support in the Investigation of Organized Crime: International Experience and National Practice : Proceedings of the International Scientific and Practical Conference (Odesa, 27 November 2025) / [орг. комітет: С. Ківалов, М. Аракелян, О. Катарага, Д. Кішко, Д. Колодін, А. Колодіна, Л. Аркуша та ін.]; Нац. ун-т Одеськ. юрид. акад. кафедра криміналістики, суд. експертиз та поліграф.; Нац. центр суд. експерт. при Міністер. юстиц. Респуб. Молдова; Одеськ. Наук.-дослідн. ін-

т суд. експер. Міністер. юстиції України. Одеса : НУ «ОЮА», 2025. С. 401-404.

ЗМІСТ

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ.....	3
ВСТУП.....	4
РОЗДІЛ I. ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ СПІВРОБІТНИЦТВА ДЕРЖАВ З МІЖНАРОДНИМ КРИМІНАЛЬНИМ СУДОМ.....	14
1.1. Генезис інституту міжнародної кримінальної юстиції.....	14
1.2. Значення та завдання Міжнародного кримінального суду.....	38
1.3. Основні форми та засади співробітництва держав з Міжнародним кримінальним судом.....	61
РОЗДІЛ II. ОСОБЛИВОСТІ СПІВРОБІТНИЦТВА МІЖ УКРАЇНОЮ ТА МІЖНАРОДНИМ КРИМІНАЛЬНИМ СУДОМ ЩОДО ПЕРЕДАЧІ ОСОБИ.....	81
2.1. Загальні умови міжнародного співробітництва між Україною та Міжнародним кримінальним судом.....	81
2.2. Затримання та застосування запобіжних заходів відносно особи на прохання Міжнародного кримінального суду.....	94
2.3. Передача особи до Міжнародного кримінального суду.....	111
РОЗДІЛ III. ІНШІ ФОРМИ СПІВРОБІТНИЦТВА МІЖ УКРАЇНОЮ ТА МІЖНАРОДНИМ КРИМІНАЛЬНИМ СУДОМ.....	133
3.1. Порядок реалізації інших форм співробітництва за запитом Міжнародного кримінального суду.....	133
3.2. Порядок реалізації інших форм співробітництва за запитом України.....	154
ВИСНОВКИ.....	166
ПЕРЕЛІК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	176
ДОДАТКИ.....	193

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ

ВРУ – Верховна Рада України

ЄРДР – Єдиний реєстр досудових розслідувань

ЄС – Європейський Союз

ЗУ – Закон України

КК України – Кримінальний кодекс України

КПК України – Кримінальний процесуальний кодекс України

МГП – Міжнародне гуманітарне право

МКП – Міжнародне кримінальне право

МКС – Міжнародний кримінальний суд

МКТР – Міжнародний кримінальний трибунал щодо Руанди

МКТЮ – Міжнародний кримінальний трибунал для колишньої Югославії

НАБУ – Національне антикорупційне бюро України

НАТО – Організація Північноатлантичного договору (North Atlantic Treaty Organization)

НСРД – Негласні слідчі (розшукові) дії

ООН – Організація Об'єднаних Націй

ОП МКС – Офіс Прокурора Міжнародного кримінального суду

п. – пункт

РБ ООН – Рада Безпеки Організації Об'єднаних Націй

РС – Римський статут

ст. – стаття

США – Сполучені Штати Америки

ч. – частина

ВСТУП

Обґрунтування вибору теми дослідження. Обґрунтування вибору теми дослідження зумовлене зростанням ролі міжнародного кримінального правосуддя в умовах глобалізації та посиленням значення міжнародних механізмів притягнення до відповідальності за найтяжчі злочини. У цьому контексті особливе місце посідає Міжнародний кримінальний суд як постійно діючий орган, юрисдикція якого поширюється на злочини геноциду, злочини проти людяності, воєнні злочини та злочин агресії. Ефективність діяльності МКС значною мірою залежить від належного рівня співробітництва з боку держав, оскільки він не має власних примусових механізмів виконання процесуальних рішень. Відтак дослідження особливостей такого співробітництва у національному кримінальному процесі набуває ключового значення.

Актуальність теми також обумовлена сучасними викликами, що постали перед Україною у зв'язку з повномасштабним вторгненням та необхідністю ефективного розслідування воєнних злочинів. У цих умовах взаємодія національних правоохоронних органів з МКС стає практично значущим інструментом забезпечення невідворотності покарання. Водночас чинне кримінальне процесуальне законодавство України лише частково врегульовує питання такого співробітництва, що зумовлює наявність прогалин, колізій і потребує їхнього наукового осмислення та вдосконалення.

Крім того, вибір теми дослідження зумовлений недостатнім рівнем наукової розробленості окремих аспектів співробітництва з МКС у межах кримінального процесу. Зокрема, потребують глибшого аналізу процесуальні форми виконання прохань МКС, гарантії прав учасників кримінального провадження, а також співвідношення норм національного законодавства із положеннями Римського статуту. Це обумовлює

необхідність комплексного дослідження, спрямованого на формування теоретичних і практичних рекомендацій щодо вдосконалення механізмів співробітництва у цій сфері.

Проблематикою співробітництва України та МКС переймалися такі вчені, як Н. Антонюк, А. Васюренко, М.В. Грушко, В.В. Гутник, О.М. Дроздов, О.В. Дроздова, О.В. Касинюк, А.В. Колесніков, І. Мудра, М.О. Невінчаний, Д.Г. Самойлюк, А.С. Славко, М.І. Смирнов, А.О. Тимофеев, Є.В. Щербань, Б.В. Щук, Я.Т. Яворський та інші. Поряд з цим переважна більшість робіт вітчизняних науковців стосується або особливостей імплементації Римського статуту, або аналізу окремих форм співробітництва України та Міжнародного кримінального суду, проте комплексний аналіз вказаної проблеми не проводився. Такий висновок також підтверджується і аналізом зарубіжної наукової літератури, де аналіз специфіки діяльності МКС досліджується досить ґрунтовно ще з моменту заснування відповідної судової установи. Це вказує на необхідність проведення доктринального дослідження особливостей здійснення співробітництва з Міжнародним кримінальним судом у кримінальному процесі України.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами, грантами. Дисертаційне дослідження узгоджується із засадничими положеннями, визначеними в Комплексному стратегічному плані реформування органів правопорядку як частини сектора безпеки і оборони України на 2023–2027 роки, схваленому Указом Президента України від 11 травня 2023 року № 273/2023, та виконано в межах плану науково-дослідної роботи кафедри кримінального процесу Національного університету «Одеська юридична академія» «Кримінальні процесуальні та кримінологічні механізми забезпечення соціально-політичної стабільності в умовах воєнних та поствоєнних трансформацій» у межах виконання теми науково-дослідної роботи Національного університету «Одеська юридична

академія» «Соціально-політична стабільність у період воєнних та поствоєнних трансформацій: правові, економічні, гуманітарні, інноваційно-технічні можливості в цифрову еру» на 2026–2030 роки, що підтверджує актуальність та цінність таких напрацювань. Тему дисертації затверджено рішенням вченої ради Національного університету «Одеська юридична академія» від 09 листопада 2022 року, протокол № 2.

Мета і завдання дослідження. Метою даного дисертаційного дослідження є вивчення особливостей співробітництва з Міжнародним кримінальним судом у кримінальному процесі України, а також формулювання науково обґрунтованих пропозицій змін до чинного кримінального процесуального законодавства України.

Для досягнення зазначеної мети у дисертації вирішувалися такі завдання:

- дослідити історичний розвиток інституту міжнародної кримінальної юстиції;
- встановити значення та завдання Міжнародного кримінального суду;
- проаналізувати основні форми та засади співробітництва держав з Міжнародним кримінальним судом;
- вивчити загальні умови міжнародного співробітництва між Україною та Міжнародним кримінальним судом;
- дослідити специфіку затримання та застосування запобіжних заходів Україною відносно особи на прохання Міжнародного кримінального суду;
- встановити особливості передачі особи до Міжнародного кримінального суду;
- охарактеризувати інші форми співробітництва за запитом Міжнародного кримінального суду та за запитом України;
- сформулювати пропозиції щодо вдосконалення чинного кримінального процесуального законодавства в частині здійснення співробітництва з Міжнародним кримінальним судом.

Об'єктом дослідження є правовідносини, що виникають у процесі співробітництва з Міжнародним кримінальним судом у кримінальному процесі України.

Предметом дослідження є співробітництво з Міжнародним кримінальним судом у кримінальному процесі України.

Методи дослідження. Методологічну основу дослідження становить сукупність загальнонаукових, спеціально-юридичних та міждисциплінарних методів наукового пізнання, застосування яких зумовлене метою та завданнями роботи. Діалектичний метод дослідження використано для встановлення сутності Міжнародного кримінального суду як судової установи (п. 1.2), його завдань (п. 1.2), форм співробітництва з державами (п. 1.3) тощо. Історико-правовий метод дозволив дослідити генезис і еволюцію інституту міжнародної кримінальної юстиції (п. 1.1). Метод системно-структурного аналізу дозволив розробити авторську структуру Частини 9 «Міжнародне співробітництво та судова допомога» Римського статуту (п. 1.3). Формально-юридичний (догматичний) метод використано при аналізі змісту правових норм КПК України, який стосується особливостей співробітництва між Україною та Міжнародним кримінальним судом (п.п. 2.1, 2.2, 2.3, 3.1, 3.2). Порівняльно-правовий метод використано для зіставлення нормативних положень чинного кримінального процесуального законодавства України та положень Римського статуту Міжнародного кримінального суду (п.п. 2.1, 2.2, 2.3, 3.1, 3.2). Метод правового моделювання застосовано для розроблення пропозицій щодо вдосконалення правового регулювання в частині затримання (п. 2.2) та передачі (п. 2.3) особи на прохання Міжнародного кримінального суду тощо.

Теоретичною основою дисертаційного дослідження виступають наукові розробки українських вчених у галузі кримінального права, процесу, міжнародного кримінального права, міжнародного гуманітарного

права, а також наукові роботи зарубіжних вчених, які стосуються особливостей діяльності Міжнародного кримінального суду.

Нормативну базу дисертаційного дослідження складають Кримінальний процесуальний кодекси України, Римський статут Міжнародного кримінального суду, інші закони та підзаконні нормативно-правові акти.

З огляду на специфіку дисертаційного дослідження основу емпіричної бази даної наукової роботи складають вирoki та рішення Міжнародного кримінального суду та Апеляційної палати міжнародного кримінального суду.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що дисертація є першим у науці кримінального процесуального права комплексним дослідженням особливостей співробітництва з Міжнародним кримінальним судом у кримінальному процесі України.

За результатами дисертаційного дослідження отримано наступні результати, що мають наукову новизну:

вперше:

- доведено існування презумпції обґрунтованості прохань Міжнародного кримінального суду, відповідно до якої клопотання прокурора, які подаються до слідчого судді чи суду на виконання прохань МКС, не потребують додаткової аргументації та в задоволенні яких не може бути відмовлено лише з причин їхньої необґрунтованості, адже в такому випадку слідчий суддя робить неможливим виконання міжнародних зобов'язань, взятих на себе Україною перед МКС;

- запропоновано класифікувати норми Частини 9 «Міжнародне співробітництво та судова допомога» Римського статуту на наступні групи:

- 1) норми, що регулюють загальні умови здійснення міжнародного співробітництва між Міжнародним кримінальним судом та державами;
- 2) норми, які стосуються виключно порядку передачі особи до суду;

3) норми, які стосуються виключно порядку здійснення інших форм співробітництва; 4) норми, які стосуються порядку здійснення всіх форм міжнародного співробітництва; 5) норми, які регулюють порядок здійснення консультацій під час міжнародного співробітництва;

- аргументовано необхідність виключення слідчого судді як суб'єкта, уповноваженого на прийняття заяв від осіб про тимчасове звільнення, щодо яких застосовано запобіжні заходи на прохання Міжнародного кримінального суду, та забезпечення передачі таких заяв одразу прокурору;

- доведено необхідність уточнення процедури, передбаченої ст. 626 КПК України, з метою надання можливості використання відомостей, отриманих за запитом (проханням) до Міжнародного кримінального суду, в іншому кримінальному провадженні, проте лише на підставі ухвали слідчого судді та лише в провадженні щодо злочинів, що підпадають під юрисдикцію Міжнародного кримінального суду, або інших тяжких і особливо тяжких злочинів;

- обґрунтовано необхідність внесення змін до Закону України «Про забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві» задля забезпечення негайного та безумовного застосування заходів безпеки на підставі прохань Міжнародного кримінального суду;

удосконалено:

- положення щодо можливості здійснення співробітництва між Міжнародним кримінальним судом та центральними органами України дипломатичним шляхом із залученням Міністерства закордонних справ України для організації такого співробітництва;

- гарантії забезпечення права на захист особи при застосуванні щодо неї запобіжних заходів на прохання Міжнародного кримінального суду шляхом нормативного закріплення обов'язкової участі захисника у розгляді відповідних клопотань на території України;

- позиція щодо необхідності доповнення КПК України статтею, яка буде регламентувати особливості здійснення консультації з Міжнародним кримінальним судом та порядок розгляду одночасних прохань;

- положення щодо визначення переліку процесуальних дій, які можуть виконуватися на території України на прохання Міжнародного кримінального суду, до яких належать: 1) розшук особи; 2) проведення слідчих (розшукових) дій та негласних слідчих (розшукових) дій, у тому числі проведення допитів осіб, відносно яких надійшло прохання від МКС; 3) вручення документів; 4) накладення арешту на майно або застосування інших заходів забезпечення кримінального провадження (наприклад, тимчасовий доступ до речей і документів); 5) застосування заходів безпеки до свідків, потерпілих та інших осіб; 6) здійснення інших процесуальних дій, про які йдеться в проханні МКС та які є допустимими відповідно до чинного кримінального процесуального законодавства;

набуло подальшого розвитку:

- доктринальні положення щодо факторів становлення та розвитку міжнародної кримінальної юстиції, серед яких виділено: 1) розвиток міжнародного кримінального права, яке має формувати конкретний перелік правопорушень та буде містити відповідні санкції за їхнє вчинення; 2) міжнародний характер таких правопорушень, негативні наслідки яких мають стосуватися не інтересів окремих держав чи їхніх громадян, а міжнародного порядку; 3) системний характер правопорушень, що вказує на необхідність функціонування постійно діючих органів, які б розглядали такі правопорушення;

- уявлення про вплив політичних чинників на діяльність тимчасових міжнародних трибуналів та судів та доведено доцільність створення саме постійно діючих судових установ (на прикладі Міжнародного кримінального суду), що буде гарантувати вищу неупередженість та незалежність суддів;

- положення щодо типового клопотання прокурора до слідчого судді про застосування до особи тимчасового арешту за запитом МКС, яке повинно містити: 1) короткий виклад фактичних обставин кримінального правопорушення, у якому обвинувачується особа; 2) правову кваліфікацію кримінального правопорушення; 3) посилання на прохання про арешт, у якому МКС просить арештувати особу, а також посилання на ордер на арешт, який обов'язково додається разом з таким проханням;

- позиція, відповідно до якої відомості, отримані від Міжнародного кримінального суду, можуть бути використані як докази в кримінальному провадженні, адже судді здійснюють оцінку допустимості доказів з точки зору недопущення порушення та обмеження прав особи в процесі збирання таких доказів навіть у випадку, якщо відповідні відомості були отримані уповноваженими особами іншої держави в порядку виконання прохання Міжнародного кримінального суду.

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що сформульовані в дисертації висновки можуть бути використані в:

- науково-дослідній роботі – для подальших наукових досліджень особливостей співробітництва з Міжнародним кримінальним судом у кримінальному процесі;

- правотворчій діяльності – для удосконалення нормативної регламентації співробітництва з Міжнародним кримінальним судом у кримінальному процесі;

- правозастосовній діяльності – для забезпечення єдності у застосуванні положень кримінального процесуального законодавства у процесі співробітництва з Міжнародним кримінальним судом у кримінальному процесі;

- навчальному процесі – при викладанні дисципліни «Кримінальний процес», а також спеціальних курсів «Права людини у сфері кримінальної юстиції», «Сучасні проблеми кримінального та кримінально-

процесуального права», «Актуальні питання сучасного кримінального провадження», «Міжнародне співробітництво у кримінальному процесі» та ін. (Акт впровадження Національного університету «Одеська юридична академія» від 15 травня 2026 року).

Особистий внесок здобувача. Викладені в дисертації положення, які виносяться на захист, розроблені автором особисто.

Апробація результатів дисертації. Положення та висновки дисертаційного дослідження обговорювалися під час засідання кафедри кримінального процесу Національного університету «Одеська юридична академія». Основні результати дослідження були оприлюднені на: міжнародній науково-практичній конференції «Європейські орієнтири розвитку України в умовах війни та глобальних викликів XXI століття: синергія наукових, освітніх та технологічних рішень» (м. Одеса, 19 травня 2023 року); міжнародній науково-практичній конференції «Theoretical foundations of law, public management and practice of their application» (м. Рига, 25-26 грудня 2024 року); міжнародній науково-практичній конференції «Європейські орієнтири розвитку України: нові виміри у воєнний час» (м. Одеса, 16 травня 2025 року); міжнародній науково-практичній конференції «Актуальні проблеми юридичної науки та практики у воєнний період» (м. Львів, 10 жовтня 2025 року); міжнародній науково-практичній конференції «Експертне забезпечення розслідування організованої злочинності: міжнародний досвід та національна практика» (м. Одеса, 11 листопада 2025 року); міжнародній науково-практичній конференції «Теоретичні та практичні проблеми реалізації норм права» (м. Львів, 5 грудня 2025 року).

Публікації. Основні положення дисертаційного дослідження відображено у десяти публікаціях, у тому числі в чотирьох статтях, опублікованих у наукових фахових виданнях, перелік яких затверджено

МОН України, а також шести тезах доповідей на науково-практичних конференціях.

Структура та обсяг дисертації. Дисертація складається з переліку умовних позначень, вступу, 3 розділів, що включають 8 підрозділів, висновків, списку використаних джерел (150 найменувань) та 3 додатків. Загальний обсяг дисертації складає 203 сторінок, з них основний текст – 172 сторінки, 3 додатки розміщені на 12 сторінках.

РОЗДІЛ I. ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ СПІВРОБІТНИЦТВА ДЕРЖАВ З МІЖНАРОДНИМ КРИМІНАЛЬНИМ СУДОМ

1.1. Генезис інституту міжнародної кримінальної юстиції

Для будь-якої держави одним з основних завдань є розслідування, розгляд та вирішення кримінальних правопорушень. Інститут державної влади тримається в тому числі на ідеї, що всі, хто визнає суверенність влади, має підпорядковуватись правилам, які були встановлені уповноваженими особами. Хоча з одного боку це обмежує права учасників таких відносин, однак вони можуть очікувати на аналогічну поведінку інших громадян та на захист з боку держави у випадку, якщо їхні права та законні інтереси будуть порушені. І одним з найбільш істотних порушень таких прав є вчинення дій, які в суспільстві розглядаються не лише як шкідливі, а і небезпечні. Держава ж, примушуючи громадян виконувати покладені на них обов'язки, зобов'язана активно реагувати на будь-які неправомірні дії з боку інших осіб, які підривають авторитет влади та ставлять під сумнів необхідність дотримання цих самих правил. Розслідування кримінальних правопорушень, виявлення винуватих осіб та притягнення їх до відповідальності є одними з ключових завдань будь-якої держави, адже такі правопорушення не лише впливають на публічні та (або) приватні інтереси, вони також ставлять під загрозу існування держави як інституту. Все це, а також низка інших факторів вказує на важливе значення кримінальної юстиції в механізмі функціонування держави.

Поступово з розвитком технологій подорожі між країнами ставали більш масовими. Однак разом з цим злочинність теж перестала бути внутрішньодержавним явищем. Все частіше окремі кримінальні правопорушення впливали на законні інтереси мешканців різних держав або навіть на держави загалом. І найбільша увага в усі часи була прикута до

злочинів проти миру та людства – категорія, яка з’явилася як реакція насамперед на світові війни. Проте якщо кожна держава має чітко закріплені правила розслідування кримінальних правопорушень та притягнення осіб до відповідальності, то на міждержавному рівні притягнути особу до відповідальності було майже неможливо, адже не існувало не лише чітких норм та правил, які б мали регулювати це питання, але і навіть конкретної юрисдикції будь-якого з учасників таких правовідносин, які були б уповноважені на вирішення питання притягнення особи до відповідальності за вчинення відповідного кримінального правопорушення. Зацікавлені держави мали побудувати нову систему міжнародної кримінальної юстиції, яка мала би вирішити поставлені завдання та задовольнити вимоги всіх зацікавлених учасників. При цьому відповідні інститути мали відповідати як загальноправовим засадам здійснення кримінального провадження, так і враховувати міжнародні інтереси різних держав. Очевидно, що розробити таку універсальну систему кримінальної юстиції неможливо, тому можна лише стверджувати про існування різних її гілок, і однією з найбільш значимих є Міжнародний кримінальний суд. Проте зрозуміти специфіку діяльності даної установи, а також взаємодію національної кримінальної процесуальної системи з МКС неможливо без розуміння історичного контексту, який був передумовою для створення даного Суду. Тому, з огляду на специфіку об’єкта даного дисертаційного дослідження, доцільно розпочати вивчення співробітництва України та МКС саме з аналізу історичного генезису міжнародної кримінальної юстиції.

Найбільш популярна класифікація етапів розвитку системи міжнародного кримінального судочинства передбачає виділення наступних етапів: 1) становлення ідеї міжнародного кримінального судочинства; 2) створення та діяльність Нюрнберзького та Токійського воєнних трибуналів; 3) створення та діяльність Міжнародного кримінального

трибуналу для колишньої Югославії (далі – МКТЮ) та Міжнародного кримінального трибуналу щодо Руанди (далі – МКТР); 4) сучасний етап – створення МКС [14, с. 8; 30, с. 77; 46, с. 35; 67, с. 9-72; 68, с. 109-180]. «Втім, витоки цього явища сягають багатьох століть і різних частин світу. Зокрема, міжнародне кримінальне право (МКП) спирається на чотири основні напрями історичного розвитку міжнародного права: заборони піратства XIX століття, подальше правове регулювання рабства та работоргівлі, колись теологічну, а згодом секулярну теорію «справедливої війни», а також міжнародне гуманітарне право (МГП) — або «право війни». На цій основі міжнародна спільнота поступово вибудувала норми, правила, інструменти та інституції, які сьогодні формують сучасний механізм МКП» [147, с. 2]. Отже, вчені доходять висновку, що спочатку зароджувалось міжнародне кримінальне право і лише надалі – міжнародна кримінальна юстиція. Загалом таку позицію можна назвати досить слушною, адже вона відповідає як конкретним прикладам прийняття та застосування міжнародних норм, так і самій логіці існування кримінальної юстиції, яка має забезпечувати імплементацію норм матеріального права та не може передувати їм або функціонувати автономно. Проте також не можна стверджувати, що міжнародне кримінальне право могло розвиватися без чітко закріпленої процедури його здійснення та без існування уповноважених органів, які мали право відповідну процедуру застосовувати. «Міжнародне кримінальне право містило норми поведінки, але не мало відповідних норм примусу – тобто правил, які зобов'язували б посадових осіб забезпечувати виконання цих норм поведінки» [147, с. 3]. Проте навіть потреба у функціонуванні органів, які мали гарантувати притягнення до відповідальності осіб за вчинення таких кримінальних правопорушень, не обов'язково має тягнути за собою існування постійно діючих судових чи інших органів. «Донедавна система кримінальної юстиції мала характер *ad hoc*, тобто утворення відповідних органів радше

було відповіддю на світові події, ніж як результат послідовного, стратегічно спрямованого процесу. Важливим винятком з цього правила є постійно діючий Міжнародний кримінальний суд, юрисдикція якого поширюється виключно на події в майбутньому» [147, с. 3]. Хоча деякі вчені зазначають, що окремі елементи зародження та функціонування системи міжнародної кримінальної юстиції можна виявити набагато раніше.

Так, першим прототипом міжнародного кримінального судочинства була лицарська судова система, яка застосовувалася в часи Середньовіччя [68, с. 109]. Найбільш помітним судовим розглядом у рамках цієї системи був суд над Петером фон Хагенбахом у Брейсаху в 1474 році [8, с. 56; 59, с. 163; 134, с. 29]. Такий судовий розгляд здійснював спеціально створений кримінальний суд, утворений 26 державами для обвинувачення Петера фон Хагенбаха за те, що тоді називалося «злочинами проти законів Бога та людини», а, по суті, воєнні злочини, вчинені під час окупації Брейсаха [70]. У тому ж році його було звинувачено у «попранні законів Божих і людських» за діяння, що включали вбивства, зґвалтування та «накази своїм найманцям вбивати чоловіків у будинках, де вони квартируються, щоб жінки і діти були у їхній владі». Функція обвинувачення покладалася на держави, які ж і створили цей *ad hoc* суд. Петера фон Хагенбаха було засуджено цим трибуналом і страчено [125, с. 75]. Цей унікальний історичний приклад свідчить, що застосування міжнародного кримінального суду за злочини проти людяності вважалось прийнятним засобом задовго до формального виникнення таких системи [62]. При цьому окремі вчені зазначають, що приклади засудження за військові злочини були присутні ще раніше. Вчені зауважують, що першим випадком кримінального переслідування за воєнні злочини був суд над шотландським національним героєм і воїном сером Вільямом Воллесом у 1305 році в Англії. Його було звинувачено, визнано винним і жорстоко страчено за

ведення війни проти англійців, «не щадячи ні віку, ні статі, ні ченців, ні черниць» [147, с. 13].

Цікавим є той факт, що, хоча суд над Петером фон Хагенбахом був, на думку вчених, першим прикладом створення міжнародного суду для притягнення особи до відповідальності, наступні декілька сотень років жодних зрушень в частині створення міжнародної кримінальної юстиції не було [3, с. 85], у зв'язку з чим вважається, що «система міжнародного кримінального судочинства у сучасному розумінні є продуктом ХХ століття» [137, с. 15]. Водночас міжнародне кримінальне право розвивалось і протягом цього періоду.

Спершу МКП стосувалось виключно злочинів, які вчинялися під час численної кількості воєн (приклад з судом над Петером фон Хагенбахом також стосувався правопорушень, які були вчинені під час військової окупації). Проте надалі розвиток передусім міжнародних економічних відносин змусив розширювати і перелік таких правопорушень, до яких увійшли піратство, рабовласництво та работоргівля. До цього моменту МКП зосереджувалось переважно на діяннях, вчинених громадянином однієї держави проти громадянина іншої держави – традиційна парадигма воєнних злочинів. Із визнанням піратства та рабства як міжнародних злочинів МКП почало звертати увагу на осіб, які діяли не від імені держави і на територіях, які жодній з держав не належали. Таким чином, відбувся перехід від фокусування виключно на міжнародній діяльності – тобто взаємодії між окремими державами – до визнання міжнародної юрисдикції щодо дій, які впливають на ефективність міжнародних систем (піратство) або стосуються універсальних моральних цінностей (рабство) [147, с. 5]. Колективні зусилля у боротьбі з піратством розпочалися з Паризької декларації про морське право 1856 року, яка заборонила окремі прояви піратства під час збройних конфліктів і була підписана майже всіма імперськими державами. Коли міжнародна спільнота створювала Лігу

Націй, обговорювалося питання про загальне врегулювання піратства шляхом укладення міжнародної угоди. Однак ця ініціатива так і не була реалізована, оскільки делегати вважали проблему недостатньо нагальною а також через численні суперечки щодо розмежування понять піратства у міжнародному та національному праві [147, с. 5].

Не менш важливим розділом в історії МКП було скасування рабства та работоргівлі. Аболіціоністи, які діяли у всьому світі, домоглися ухвалення законів на рівні держав, які забороняли рабство і работоргівлю, а також переконали держави укласти багатосторонні договори з аналогічною метою. Ключову роль у цьому процесі відігравала Великобританія, яка уклала безліч двосторонніх та багатосторонніх договорів, які дозволяли огляд суден, якщо були підозри, що там знаходяться раби, та передбачали створення змішаних трибуналів у портах по всьому світу для проведення розслідувань щодо таких суден.

Конвенція щодо работоргівлі та імпорту в Африку вогнепальної зброї, боєприпасів і спиртних напоїв («Брюсельська угода» 1890 року) нарешті зобов'язала всіх держав-учасниць передбачити кримінальну відповідальність за работоргівлю та переслідувати осіб, які в ній задіяні. Дана угода стала першим прикладом концепції універсальної юрисдикції, заснованої на договорі. Крім того, держави створили міжнародну контролюючу структуру – Тимчасову комісію з питань рабства (1924–1925 рр.), яка з часом почала розглядати і суміжні правопорушення – факти примусової праці, боргове та сексуальне рабство. Через рік було ухвалено відносно м'яку Конвенцію про рабство 1926 року, яка передбачала примусову ліквідацію рабства, але не містила конкретного механізму примусу до її виконання [147, с. 5].

Таким чином, можна дійти висновку, що, хоча більшість вчених пов'язує створення міжнародних судів та трибуналів з Другою світовою війною та подальшими історичними подіями, спроби врегулювати

розслідування міжнародних (або хоча б міждержавних) правопорушень та притягнути осіб до відповідальності були ще задовго до цього. Дійсно, МКП почало розвиватися раніше, що загалом відповідає взаємодії матеріального та процесуального права, але навіть тоді держави намагалися спільно вирішити питання, пов'язані не лише з прийняттям, але і з застосуванням міжнародного кримінального права. Привертає увагу також той факт, що трибунали та комісії, які діяли для розслідування фактів піратства та работоргівлі, на відміну від Нюрнберзького та Токійського трибуналів, були не ситуативними органами міжнародної кримінальної юстиції, а діяли на постійній основі для розслідування спільних за об'єктом злочинного посягання правопорушень. Це також свідчить про те, що хоча перші спроби створити органи міжнародної кримінальної юстиції були відносно хаотичними, проте навіть вказані приклади були не стільки винятками, скільки бажанням зацікавлених сторін утворити наддержавні структури, які мали систематично застосовувати норми МКП відповідно до визнаних та затверджених правил.

Важливим фактором для запровадження міжнародної кримінальної юстиції був розвиток і міжнародного гуманітарного права. МГП виникло у XIX столітті – в епоху, коли панувала «державоцентрична» концепція міжнародного права [63]. Тодішнє право народів зазвичай розглядалось як система, що визначає права та обов'язки держав, але не окремих осіб. Відповідно, право збройних конфліктів у своїй початковій формі формально не визнавало прав індивідів і не передбачало їхньої особистої кримінальної відповідальності за порушення цих норм. МГП ж, яке визначає та регулює індивідуальну кримінальну відповідальність, суттєво відрізняється від системи, що лише встановлює юридичні зобов'язання між державами. Для свого розвитку МКП часто було змушене долати цю концептуальну прірву шляхом функціональної адаптації норм МГП [62].

Першим ґрунтовним зведенням воєнних злочинів став Кодекс Лібера (Leiber Code), прийнятий президентом Лінкольном у 1863 році. «Кодекс Лібера як перша спроба кодифікації законів і звичаїв війни справив великий вплив на наступні спроби кодифікації, що робили різні конференції й міжнародні установи, оскільки він був основою для їхньої діяльності. Цей документ мав національний характер, проте здійснив свій вплив на формування міжнародного гуманітарного права, так само, як і фундаментальна кодифікація сучасного міжнародного права «Das moderne Volkerrecht», опублікована в 1868 р. Жаном Гаспаром Блюнчлі, видатним швейцарським юристом, який викладав у Гейдельберге. Ці два документи зумовили вимогу про створення проєкту правил про поводження з військовополоненими» [6, с. 116].

Першим багатостороннім договором у сфері МГП була вже згадана Паризька декларація про морське право 1856 року [147, с. 10], а за нею – Перша Женевська конвенція 1864 року. Цей договір став результатом ініціативи Анрі Дюнана – випадкового свідка битви при Сольферіно між Австрією та Сардинським королівством, що передувало об'єднанню Італії. Побачивши тисячі поранених і помираючих солдатів на полі бою, Дюнан організував у місцевій церкві пункт допомоги, де з допомогою місцевих жителів рятував поранених. Згодом він написав надзвичайно впливову книгу «Спогад про Сольферіно» (Un Souvenir de Solferino), у якій запропонував створити нейтральну організацію, що опікувалася б пораненими під час воєн. Також він переконав швейцарський уряд скликати дипломатичну конференцію держав для розробки правил, покликаних запобігти таким стражданням. Саме ця конференція призвела до підписання Першої Женевської конвенції кількома європейськими та американськими країнами. Надалі, завдяки цьому руху, були складені та підписані Женевські та Гаазькі конвенції, з якими, власне, і ототожнюють сучасне міжнародне гуманітарне право.

Основна мета МГП полягає у захисті людей під час війни. Для досягнення такої мети має застосовуватися МКП у максимально широкому спектрі міжнародних та внутрішніх збройних конфліктів. Коли в ХІХ столітті почали формуватися уявлення про природні та невідчужувані права людини, навіть ведення руйнівних воєн почало підпорядковуватися певним правилам людяності, тому поява кримінально-правового аспекту у цій сфері була неминучою. Міжнародне право й досі значною мірою залишається державоцентричним, проте оскільки міжнародні злочини вчиняють конкретні особи, встановлення індивідуальної кримінальної відповідальності є необхідною умовою для їхнього ефективного кримінального переслідування. Без цього система міжнародного права виглядала б неповною. Саме судове переслідування Петера фон Хагенбаха у 1474 році передвістило цю істину [62, с. 8]. Вчені стверджують, що термін «міжнародне кримінальне право» включає в себе поняття, які на перший погляд здаються суперечливими. «Міжнародне право – це правова система, що спрямована здебільшого на регулювання відносин між суверенними державами, а кримінальне право – це одна з класичних галузей, що існує в будь-якій мінімально розвиненій національній правовій системі та встановлює, які небезпечні діяння слід вважати злочинами та які покарання застосовуються до осіб, що їх вчинили» [45, с. 249].

До початку Першої світової війни були і інші спроби провести судові засідання відносно осіб, які обвинувачувались у вчиненні воєнних злочинів. Так, у 1865 році відбувся процес перед військовою комісією над Генрі Вірцем, капітаном армії Конфедерації, якого звинувачували у жорстокому поводженні та вбивствах солдатів, які утримувались у в'язниці Андресонвілл, з порушенням законів і звичаїв війни. Вірц на свій захист стверджував, що не міг забезпечити належні умови ув'язнення і лише виконував накази. Він не вважав, що мав нести відповідальність за нестачу провіанту, за переповнені в'язниці (що і стало головною причиною

страшної смертності), за недостатнє забезпечення одягом тощо. Проте військова комісія відхилила його аргументи і засудила до смертної кари. Перед стратою, відповідно до свідчень, він сказав: «Я знаю, що таке накази. І мене вішають через те, що я їх виконував» [147].

В історії наявні і інші приклади, коли аналогічні або подібні процеси відбувались відносно осіб, які підозрювались у вчиненні воєнних злочинів. Проте вони радше були як винятки із правил. Загалом притягнення таких осіб до кримінальної відповідальності відбувалось дещо безсистемно, що насамперед пояснювалось все ще слабким правовим регулюванням відповідальності за воєнні злочини. Крім того, такі приклади більшою мірою стосувались не міжнародних судових установ, а судових процесів всередині держав відповідно до їхнього національного законодавства. Тобто хоча воєнні або подібні злочини в кінці XIX – початку XX століття і розглядались як універсально недопустимі діяння під час збройних конфліктів, обов'язок притягнення осіб, які вчинили такі злочини, покладался на державу, на території якої або перебував злочинець, або були вчинені відповідні кримінальні правопорушення. Така ситуація пояснювалась саме відсутністю міжнародного механізму притягнення осіб до відповідальності. Дійсно, сам факт розвитку МГП вказував на необхідність забезпечення притягнення винуватих осіб до відповідальності незалежно від місця їхнього перебування в будь-який момент часу. Проте до Першої світової війни збройні конфлікти продовжували розглядатися або як внутрішньодержавний конфлікт між декількома сторонами, або як локальна збройна агресія чи суперечка, яка рідко коли передбачала наявність більше ніж двох країн, які брали участь. Відповідно, необхідність дотримання правил і принципів ведення війни стосувалась саме таких учасників конфлікту, а притягнення винуватих осіб до відповідальності покладалось на учасників відповідного конфлікту. На той момент війни та збройні конфлікти хоча інколи і були масовими, проте не мали широкого

міжнародного характеру, а тому необхідність у міжнародних судових установах, які б забезпечували виконання міжнародних договорів і конвенцій щодо забезпечення правил їхнього ведення, була відсутня.

У якості ще одного прикладу можна навести існування постійно діючих спеціальних трибуналів та судів, які існували у XIX столітті та які займались притягненням до відповідальності осіб, причетних до піратства та работоргівлі (про що мова велась вище). Необхідність у створенні таких органів виникла не через тяжкість відповідних правопорушень, їхній вплив на економічне чи соціальне життя (хоча і ці обставини, звичайно, ігнорувати теж не варто), а через те, що такі злочини набули характеру міжнародних, адже стосувались інтересів одразу декількох країн. Інша ознака – системність таких правопорушень – вказувала, що відповідні суди та трибунали мають бути постійними, а не ситуативними. З часом, коли правопорушення втрачали ознаку системності, автоматично відпадала і необхідність у існуванні окремої гілки міжнародної кримінальної юстиції, яка б розслідувала та засуджувала за піратство чи рабовласництво.

Таким чином, можна дійти висновку, що на розвиток міжнародної кримінальної юстиції впливають наступні фактори:

1) розвиток міжнародного кримінального права, яке має формувати конкретний перелік правопорушень та буде містити відповідні санкції за їхнє вчинення;

2) міжнародний характер таких правопорушень, негативні наслідки яких мають стосуватися не інтересів окремих держав чи їхніх громадян, а міжнародного порядку;

3) системний характер правопорушень, що вказує на необхідність функціонування постійно діючих органів, які б розглядали такі правопорушення.

Власне, розвиток МГП визначив існування перших двох факторів, у зв'язку з чим виникла потреба у створенні нових органів міжнародної

кримінальної юстиції. Водночас відсутність системності воєнних злочинів на перших етапах розвитку дозволяла стверджувати, що окремих спеціальних трибуналів та судів має бути достатньо для того, щоб притягнути винуватих осіб до відповідальності.

Головним рушієм розвитку всієї системи міжнародної кримінальної юстиції стали світові війни, які продемонстрували, що збройні конфлікти можуть бути не лише локальними, а прямо чи опосередковано зачіпати інтереси всього світу.

«Першим міжнародним договором, що передбачив створення міжнародного кримінального трибуналу, був Версальський мирний договір від 28 червня 1919 року, окремий розділ якого (розділ 7, статті 227-230) визначив загальні засади створення та діяльності Спеціального трибуналу для притягнення до кримінальної відповідальності німецького кайзера Вільгельма II» [9, с. 159]. Ст. 227 даного договору передбачала створення міжнародного трибуналу, до складу якого мали увійти представники США, Великобританії, Франції, Італії та Японії, для судового переслідування колишнього німецького імператора Вільгельма II, який в такий спосіб був виокремлений через його ключову роль у вчиненні злочинів під час війни. Надавши згоду на створення такого трибуналу, США фактично відступили від своєї попередньої позиції, яка полягала в необхідності організації лише внутрішніх судових процесів. Вказаний трибунал мав притягнути кайзера до відповідальності за «верховний злочин проти міжнародної моралі та святості договорів», керуючись при цьому «найвищими мотивами міжнародної політики з метою утвердження урочистих зобов'язань, що впливають із міжнародних угод та чинності міжнародної моралі». Відповідно до ст. 228 Версальського договору, розслідування менш значимих злочинів мало відбуватись через внутрішні військові трибунали союзних та асоційованих держав. Ця сама норма зобов'язувала Німеччину видати «усіх осіб, обвинувачених у вчиненні дій, що порушують закони та

звичаї війни, зазначених за іменем або за рангом, посадою чи службою, яку вони обіймали при німецькій владі». Згідно зі ст. 229 Версальського договору, змішані військові трибунали мали здійснювати переслідування осіб, «винних у злочинних діях проти громадян більш ніж однієї із союзних чи асоційованих держав» [147].

Загалом не можна стверджувати, що одразу після Першої світової війни було сформовано діючу систему органів, які мали забезпечувати притягнення осіб до відповідальності за злочини, негативні наслідки яких виходять за межі інтересів окремих держав. Цей період все ще характеризувався фрагментарністю функціонування міжнародної кримінальної юстиції. Більше того, спроби притягнути осіб до відповідальності після Першої світової війни вважають вкрай невдалими. «Експеримент зі створенням міжнародної кримінальної юстиції часів Першої світової війни виявився недовговічним. Більше того, посол США в Османській імперії 1913–1916 років Генрі Моргентау-старший назвав його «фіаско». Крихка єдність та рішучість союзників розтанули одразу після закінчення війни. Події, що розгорталися в подальшому, перевершили ідеалізм. У підсумку було засуджено лише кількох осіб, і навіть вони фактично були виправдані. Такий невдалий досвід знову згадали вже через два десятиліття, коли нова світова війна спустошила планету» [147, с. 21].

Дійсно, міжнародний військовий трибунал, який було створено на основі Версальського договору, не виконав ті завдання, які були перед ним поставлені. Водночас ми вважаємо, що створення такого трибуналу є важливим етапом розвитку міжнародної кримінальної юстиції, адже вперше на міжнародному рівні була спроба притягнути до відповідальності осіб саме за воєнні злочини. Раніше подібні суди створювалися лише тоді, коли виникала потреба у боротьбі з правопорушеннями, які зачіпали інтереси декількох країн або стосувались правопорушень, які порушували базові норми та принципи (як у прикладі з работоргівлею). Проте за

Версальським договором вперше було створено орган, який мав розслідувати та карати осіб за воєнні злочини, що вже свідчило про зміну мислення людства відносно і воєнних злочинів, і воєн, які (як продемонструвала Перша світова війна) можуть мати вплив на багато країн. Тому хоча досвід створення такого трибуналу справедливо вважають невдалим, сам факт такої спроби вже вказує на те, що система міжнародної кримінальної юстиції зробила великий крок вперед.

Не менш важливим був досвід оцінки політичного впливу на ефективність функціонування такої системи. Як вже було зазначено вище, фактична неможливість притягнення осіб до відповідальності пояснювалась відсутністю політичної волі та єдності в питаннях притягнення винуватих осіб до відповідальності за воєнні злочини. Тобто критики зазнала не організаційна, а політична складова такого трибуналу. І хоча слушним буде твердження, що у питаннях правосуддя політика не повинна мати жодного впливу, така позиція більше стосується національної системи судоустрою, а не міжнародної. Так чи інакше саме політики-представники держав погоджуються на створення та функціонування відповідних судів та трибуналів. Кожна окрема країна оцінює позитивні та негативні наслідки визнання юрисдикції відповідних органів, а тому сама основа їхнього функціонування вже базується виключно на різних політичних домовленостях. Така обставина не може бути усунута, і замість її ігнорування уповноважені особи повинні або мінімізувати вплив політичних чинників на процес судочинства, або правильно інкорпорувати такі чинники та використати їх на підсилення значимості рішень відповідних судів. Версальський договір продемонстрував, що система міжнародної кримінальної юстиції є вкрай хиткою, адже в основі своєї базується на політичній волі країн-учасниць. Позиція про те, що надалі міждержавні та міжнародні союзи будуть міцнішими, є вкрай

ідеалістичною, а тому міжнародні трибунали мають створюватися з чітким розумінням реальної політичної та міжнародної ситуації.

У будь-якому випадку з історичної точки зору трибунал, який було створено після Першої світової війни, не зміг забезпечити притягнення осіб до відповідальності за вчинені воєнні злочини, а людство почало готуватися до нової, більш кривавої та масштабної світової війни. Хоча між світовими війнами було ще декілька спроб створити такі суди. Так, «у вересні 1928 року Міжнародна Асоціація кримінального права подала до Ліги Націй проєкт власного статуту міжнародного кримінального суду. Згідно з цим статутом до компетенції такого суду входило «обговорення скарг по обвинуваченню держав у «несправедливій агресії» або інших порушень міжнародного права, а також розгляд справ про злочини окремих осіб, що обвинувачувались в агресії чи в інших злочинах які б трактувались, як міжнародні, оскільки вони містять загрозу мирному співіснуванню держав». Цей проєкт також не був прийнятий Лігою Націй» [15, с. 58]. У ракурсі нашого дослідження ми маємо відмітити таку спробу (хоч і безрезультатну), адже намагалися створити не просто спеціальний трибунал чи суд, а постійно діючий орган, який мав займатись суто питаннями несправедливої агресії, тобто фактами серйозного порушення міжнародного права. У частині забезпечення стабільності та ефективності судової системи, яка б займалася воєнними злочинами, такі органи мають бути не ситуативними, а постійними. Проте спочатку найбільшого розголосу отримали трибунали спеціальні, які були створені після Другої світової війни. Мова йде про Нюрнберзький та Токійський воєнні трибунали.

8 серпня 1945 року у Лондоні між урядами країн-переможців у Другій світовій війні було укладено угоду про створення Міжнародного військового трибуналу для переслідування і покарання головних військових злочинців європейських країн. Невід'ємною складовою цієї

угоди став Статут Міжнародного військового трибуналу, у якому визначалися його організаційна будова, функції і юрисдикція [34]. «Засідання Міжнародного військового трибуналу проходили в Нюрнберзі (Німеччина) з 20 вересня 1945 по 1 жовтня 1946 р. Нюрнберзький військовий трибунал став судом народів над військовими злочинцями, які перебували при владі в нацистській Німеччині протягом 1933–1945 рр.» [23, с. 327].

Вчені зазначають, що і угода, на підставі якої функціонував Нюрнберзький трибунал, і рішення, яке було ним винесено, заклали три найважливіші принципи міжнародного кримінального права, що стало основою для формування і функціонування подальших численних судів і трибуналів. По-перше, міжнародне право забороняло планування та ведення агресивної війни, воєнні злочини та злочини проти людяності. По-друге, міжнародне право покладає обов'язки не лише на держави, але і на окремих осіб, які вчиняють протиправні дії у сфері міжнародного права. По-третє, аргумент підсудного про те, що він лише виконував наказ, не звільняє його від відповідальності, хоча може враховуватися як пом'якшуюча обставина при призначенні покарання. Показовим прикладом застосування цих принципів була справа проти генерала Аугусто Піночета, який протягом 17 років був диктатором у Чилі. На основі принципів, закладених Нюрнберзьким трибуналом, стало можливим притягнути його до відповідальності, оскільки було чітко встановлено, що ані політичний статус, ані виконання наказів вищого керівництва не можуть забезпечити імунітет від правосуддя.

Нюрнберзькі принципи призвели до формування двох основних правил у міжнародному праві. По-перше, було визнано, що держава має право притягати до кримінальної відповідальності на своїй території осіб, винних у порушенні фундаментальних норм міжнародного права, незалежно від місця вчинення злочину. Це, зі свого боку, стало основою

принципу комплементарності. По-друге, було створено міжнародний суд для розгляду таких справ. МКС виник саме завдяки Нюрнберзьким процесам, які продемонстрували, що чинна система міжнародного права не мала постійного органу, уповноваженого здійснювати правосуддя щодо злочинів проти геноциду чи людяності [149].

Також вчені звертають увагу на той вкрай важливий факт, що Нюрнберзький трибунал виніс свій перший вирок лише через рік і один місяць після завершення Другої світової війни. У другій половині дня 1 жовтня 1946 року Міжнародний військовий трибунал у Нюрнберзі засудив двадцять з двадцяти двох підсудних нацистів до смертної кари через повішання, а сімох – до позбавлення волі на строки від десяти років до довічного ув'язнення. Троє були виправдані. Це свідчить про ефективність та результативність роботи трибуналу, який спромігся винести вирoki у країні, спустошеній шістьма роками війни. «Цей приклад завжди слугував натхненням для систем кримінальної юстиції у всьому світі» [57].

Можна прослідкувати вплив Нюрнберзького трибуналу не лише в частині організації самого процесу, але і в нормативному закріпленні його роботи. Так, Генеральна Асамблея ООН затвердила принципи міжнародного кримінального права, викладені у Статуті Нюрнберзького трибуналу, в Резолюції 95 від 11 грудня 1946 року. Дані принципи й до сьогодні визначають основний зміст цієї галузі міжнародного права [1, с. 4]. Так, Принцип I встановлює, що кожна особа, яка вчинила діяння, визнане злочином за нормами міжнародного права, несе відповідальність і підлягає покаранню. Принцип II передбачає, що відсутність у внутрішньому законодавстві держави покарання за діяння, яке міжнародне право кваліфікує як злочин, не звільняє особу від міжнародно-правової відповідальності. Згідно з Принципом III, факт того, що особа, яка вчинила злочин за міжнародним правом, діяла як глава держави або посадова особа

уряду, не звільняє її від відповідальності за міжнародним правом. Принцип IV визначає, що виконання наказу уряду або начальника не звільняє особу від відповідальності за міжнародним правом, якщо вона мала реальну можливість зробити свідомий вибір і не виконувати злочинний наказ. Принцип V проголошує, що кожна особа, обвинувачена у злочині проти міжнародного права, має право на справедливий розгляд її справи на основі фактів і норм права. Принцип VI встановлює перелік злочинів, які стали основою матеріального міжнародного кримінального права, – злочини проти миру, воєнні злочини та злочини проти людяності – і визначає їх загальні риси. Принцип VII передбачає, що співучасть у вчиненні злочинів проти міжнародного права також становить злочин за міжнародним правом [29, с. 703].

Томас Дж. Додд, один з американських прокурорів Міжнародного військового трибуналу, невдовзі після завершення Нюрнберзького процесу писав: «Діяльність Міжнародного військового трибуналу в Нюрнберзі свідчить про те, що Міжнародний кримінальний суд може успішно функціонувати. Я впевнений, що процедури, вироблені під час цього процесу, полегшать роботу подібних судів у майбутньому» [72, с. 367]. Понад сорок років потому інший американський прокурор, Телфорд Тейлор, дійшов висновку, що «Нюрнберг був певною мірою «революційним», оскільки його творці запровадили кілька нових кримінально-правових принципів» [136, с. 626]. Приблизно в той самий час Крістіан Томушат у своїй сміливій заяві охарактеризував Міжнародний військовий трибунал у Нюрнберзі разом зі Статутом ООН як момент, що ознаменував «народження міжнародної спільноти як правової категорії, яка є чимось більшим, ніж просто академічна конструкція», підсумувавши це твердження словами, що «поступово формується й розширюється мережа інституцій, які належать до всеохоплюючої структури, що має пріоритет над державним суверенітетом» [140, с. 839].

У даному випадку хочемо звернути увагу одразу на дві особливості. По-перше, фактично всі судді, обвинувачі та інші особи, які прямо чи опосередковано були залучені до цього процесу, одноголосно визнавали його успішність. Винести вирок за такий короткий строк по таким складним справам дійсно було нелегко. Водночас у світової спільноти існував запит на притягнення винуватих за злочини нацизму, і учасники судового процесу мали продемонструвати життєздатність такого трибуналу. Значення Нюрнберзького трибуналу також полягало в тому, що світ побачив, що особи, які вчиняли найжорстокіші злочини, не будуть позбавлені права на справедливий суд, на захист, брати участь у дослідженні доказів, у поданні клопотань, скарг, зауважень тощо. Тобто було констатовано тріумф гуманізму над жорстокістю.

Однак звертаємо увагу на те, що навіть обвинувачі, які були задіяні в Нюрнберзькому процесі, розуміли, що цей трибунал буде базовою моделлю при формуванні інших аналогічних судових органів. Тому вже у 1946 році Нюрнберзький трибунал розглядався не стільки як спеціальний суд, скільки як відправна точка в питаннях створення системи міжнародної кримінальної юстиції.

Одразу після Нюрнберзького трибуналу відбувся Токійський трибунал – судовий процес за ведення Японією протягом 1928–1945 рр. агресивних воєн. Як Нюрнберзький, так і Токійський, ці суди були виключно міжнародними військовими трибуналами. Їхнє створення і діяльність розглядалися у форматі затвердження післявоєнного міжнародного правопорядку, нового світового перерозподілу окремих територій і «зон впливу». І тому перед цими судами на лаві підсудних з'являлися тільки військові злочинці переможених країн [23, с. 327].

Міжнародний військовий трибунал у Нюрнберзі та Міжнародний військовий трибунал для Далекого Сходу в Токіо мали подібну структуру, форму організації та базове матеріальне право. З точки зору структури

союзники створили трибунали з окремими судовими палатами та офісами прокурорів-розслідувачів, кожна з чотирьох держав-учасниць Нюрнберзького процесу призначала своїх суддів і прокурорів. Процесуально союзники були єдині у прагненні провести швидкий судовий розгляд з використанням процедур, що сприяли максимально широкому прийняттю доказів. Вони прагнули, щоб вирок гуртувався переважно на документах, а не показаннях свідків. Внаслідок цього було створено гібридну модель, яка поєднувала елементи англосаксонської та континентальної систем. Процедура прийняття доказів більше тяжіла до практик континентального права, тоді як порядок розгляду справ – послідовність допиту свідків тощо – мав змагальний характер і наближався до традицій загального права. Деякі характерні риси (такі як визнання вини або окремі думки суддів) походили з системи англосаксонського права, тоді як попереднє розкриття доказів стороні захисту, встановлення фактів колегією суддів та допит свідків під час засідання – з континентальної системи. Більшість цих рис збереглися і в сучасних міжнародних судах та трибуналах [87, с. 64].

Після закінчення Другої світової війни розпочався період, сповнений оптимізму щодо здатності права та судових інституцій стримувати державне насильство й захищати вразливі групи. Однак щойно «висохло чорнило» під Статутом ООН і вирокami трибуналів щодо головних воєнних злочинців, як розпочалася Холодна війна, яка фактично паралізувала зусилля зі створення постійних інститутів міжнародного кримінального права. Унаслідок цього протягом багатьох років розвиток міжнародного кримінального права здебільшого зводився до діяльності маловідомих робочих комітетів ООН, поодиноких національних судових процесів та праць кількох наполегливих учених [147, с. 33]. На думку Н. А. Зелінської, «від початку Холодної війни розвиток міжнародного кримінального права загальмувався через взаємну недовіру ворогуючих сторін та їхнє небажання

передавати своїх громадян чи громадян держав-союзниць, які звинувачувалися у злочинах проти міжнародного права, на розгляд міжнародним судовим установам. Однак Комісія міжнародного права ООН продовжувала роботу над проєктом Кодексу злочинів проти миру і безпеки людства, як наслідок, було прийнято три його редакції від 1954, 1994 та 1996 років, після чого цей документ був поглинений підготовкою Статуту Міжнародного кримінального суду» [35, с. 20].

Наприкінці 1980-х років група латиноамериканських і карибських держав відновила роботу над проєктом створення системи міжнародної кримінальної юстиції, головним чином через прагнення запровадити міжнародний механізм боротьби з транснаціональною незаконною торгівлею наркотиками. За ініціатииви Генеральної Асамблеї Комісія міжнародного права знову звернула увагу на підготовку проєкту статуту постійного міжнародного кримінального суду. У 1994 році Комісія завершила розробку проєкту статуту, який став основою для подальшого розгляду в Тимчасовому комітеті зі створення Міжнародного кримінального суду, а згодом – у Підготовчому комітеті з цього ж питання [147, с. 38].

Тим часом у самому серці Європи знову почали говорити про факти геноциду – у формі депортацій, концентраційних таборів, «етнічних чисток» та масових вбивств боснійських мусульман під час війни на території колишньої Югославії. У розпал війни Рада Безпеки ООН реагувала на конфлікт низкою послідовних резолюцій. У Резолюції 780, ухваленій 6 жовтня 1992 року, РБ ООН доручила Генеральному секретарю, яким тоді був єгипетський дипломат Бутрос Бутрос-Галі, створити Комісію експертів для документування порушень норм міжнародного права. Поки це розслідування тривало, окремі країни (зокрема США), а також міжурядові й неурядові організації закликали створити спеціальний міжнародний трибунал за зразком Нюрнберзького, щоб встановити

індивідуальну відповідальність за задокументовані злочини. Проміжний звіт Комісії експертів підтримав ці рекомендації.

У Резолюції 808, ухваленій 22 лютого 1993 року, Рада Безпеки ООН одностайно постановила, що «буде створено міжнародний трибунал для переслідування осіб, відповідальних за серйозні порушення міжнародного гуманітарного права, вчинені на території колишньої Югославії, починаючи з 1991 року». Рада також доручила Генеральному секретарю підготувати конкретні пропозиції щодо такого трибуналу. У своєму подальшому звіті Бутрос-Галі представив проєкт структури трибуналу та додав проєкт статуту, який ґрунтувався на чинних нормах міжнародного гуманітарного й кримінального права. Скориставшись повноваженнями за Главою VII Статуту ООН, Рада Безпеки одноголосно ухвалила цей статут у Резолюції 827 від 25 травня 1993 року. Так було створено Міжнародний кримінальний трибунал для колишньої Югославії [147, с. 33].

Наступного року Руанду охопив геноцид, у результаті якого було вбито 800 тисяч представників тутсі та інших національних меншин протягом всього лише чотирьох місяців – темпи, які навіть перевищували геноцид під час Голокосту. Після створення трибуналу для колишньої Югославії Рада Безпеки ООН не могла проігнорувати вбивство майже мільйону людей в Руанді, особливо з огляду на те, що міжнародна спільнота переважно залишалась мовчазною та бездіяльною, тоді як кількість жертв зростала. Відповідно до Резолюції 955, РБ ООН заснувала Міжнародний кримінальний трибунал для Руанди, визнавши, що масштабні порушення міжнародного права, здебільшого в межах однієї держави, але з регіональними наслідками, становлять загрозу міжнародному миру та безпеці у розумінні Глави VII Статуту ООН.

На початковому етапі РБ ООН визначила, що обидва трибунали матимуть спільну Апеляційну палату та Головного прокурора. Від самого початку діяльності трибуналів спостерігачі висловлювали занепокоєння

тим, що справи щодо Руанди не отримують належної уваги з боку Головного прокурора. Коли РБ ООН почала обговорювати завершення місій трибуналів, вона вирішила розділити посаду прокурора [147].

Процесуально статuti Міжнародних кримінальних трибуналів для Руанди та Югославії регулювали лише проведення досудового розслідування та підготовку обвинувального акта, його перевірку, порядок міжнародного співробітництва і надання судової допомоги, а також містили мінімальні вказівки початку та перебігу судового розгляду та порядку апеляційного перегляду. У статутах у загальному були визначені права обвинуваченого, проте були відсутні будь-які положення, які б стосувалися питання допустимості доказів і порядку здійснення судового розгляду. Це питання свідомо було залишено на розсуд суддів. Обидва статuti передбачали, що саме судді мають ухвалити правила здійснення провадження, які мали регулювати порядок проведення досудового розслідування, судового розгляду та апеляційного провадження, прийняття доказів, захист потерпілих та свідків тощо. Як зазначав один з високопосадовців ООН, який брав участь у підготовці Статуту трибуналу для Югославії, «було визнано, що залучення політичних установ до розробки чи навіть затвердження таких правил було б цілком недоречним» [87]. Проте вже через кілька років ця позиція змінилась, адже надалі було затверджено Римський статут. Інші пояснення небажання ООН розробляти процесуальні правила полягали у практичній складності та неможливості отримати згоду РБ ООН на більш деталізований документ. Крім того, це створювало б додаткові труднощі в майбутньому у разі потреби внесення змін до таких правил (що, як показує практика МКС, є непростим завданням).

Згодом поза межами РБ ООН були створені додаткові спеціальні трибунали для розслідування масових злочинів у Сьєрра-Леоне, Камбоджі та Східному Тиморі.

Власне, утворення всіх цих трибуналів та судів стало фундаментом для формування відносно нової інституції, яка мала на постійній основі займатися розслідуванням та притягненням винуватих осіб до відповідальності за вчинення воєнних та інших подібних злочинів – Міжнародного кримінального суду. Науковці одностайно підтримують думку, що МКС функціонує завдяки досвіду, отриманого від Нюрнберзького, Токійського та інших трибуналів, адже саме з ними пов'язують сучасний етап розвитку міжнародного кримінального права та, як наслідок, кримінальної юстиції. Ми повністю розділяємо цю позицію, але також хочемо звернути увагу на той факт, що попередні міжнародні суди не лише заклали основи нормативного регулювання діяльності МКС, але і вказали на доцільність створення постійно діючої інституції. Тенденція останніх років показала, що кількість воєнних та подібних правопорушень, на жаль, не зменшується, а тому завжди буде існувати потреба в установі, яка буде займатися виключно цими питаннями. Більше того, навіть факт існування органу, який буде розслідувати воєнні злочини та притягати осіб до відповідальності також може вважатися одним зі способів попередження таких правопорушень, адже особи, задіяні в такій незаконній діяльності, будуть розуміти всі ризики та реальну невідворотність покарання.

Також необхідно нагадати, що створення кожного тимчасового трибуналу або суду стикалось з низкою проблем, і передусім такі проблеми мали політичний контекст. На жаль, навіть у питаннях, пов'язаних із забезпечення міжнародного гуманітарного права, окремі держави чи політичні сили можуть перекрутити факти, події та, користуючись своїм міжнародним впливом, або взагалі зупинити процес притягнення винуватих осіб до відповідальності, або ще на етапі формування відповідного трибуналу лобіювати затвердження такого порядку його функціонування, який буде забезпечувати інтереси окремої групи осіб, а не правосуддя

загалом. Ми вважаємо, що саме в цьому і полягає основний ризик тимчасових судів та трибуналів, які утворювались як реакція на конкретні факти порушення МГП чи інших міжнародних зобов'язань. Відповідно до норм національного законодавства, створення надзвичайних та особливих судів не допускається, адже в такому випадку судді будуть упередженими, а право втрачає одну зі своїх важливих ознак – загальнообов'язковість, адже буде допускатися здійснення правосуддя не у зв'язку з його загальною необхідністю, а через вчинення конкретними особами правопорушень. Дійсно, міжнародна кримінальна юстиція діє дещо за іншими правилами, а тому вказане правило на міжнародні кримінальні суди та трибунали не поширюється. Водночас ризики лишаються тими самими – судді ще до того, як отримують свої повноваження, вже знають, кого і за що вони будуть судити, а тому гарантувати їхню повну неупередженість буде вкрай складно. МКС же створюється не під конкретний злочин, а як постійно діючий орган міжнародної кримінальної юстиції, що вже вказує на більшу незалежність уповноважених осіб МКС від будь-якого стороннього політичного впливу.

1.2. Значення та завдання Міжнародного кримінального суду

Як було наголошено у попередньому пункті даного дисертаційного дослідження, МКС було створено як відповідь на необхідність кращого забезпечення контролю за виконанням зобов'язань у межах міжнародного гуманітарного права. «Успіхи спеціальних трибуналів стали основним поштовхом до створення МКС як постійного судового органу для покарання військових злочинів» [142, с. 42]. Як зазначала Редакційна колегія, «це розглядалось як спосіб відтворити на постійній основі те, що вже було досягнуто попередніми трибуналами, такими як Нюрнберзький трибунал після Другої світової війни, та Комісією правди і примирення Південної Африки, яка розслідувала порушення прав людини в епоху

апартеїду» [142, с. 42]. Таким чином, держави-члени ООН усвідомили необхідність створити нову систему міжнародного правосуддя. Вони визнали, що міжнародний кримінальний суд є невід'ємним елементом побудови поваги до прав людини у всьому світі, однак сам суд так і не був створений. Велика кількість держав неохоче підтримувала ідею заснування такої інституції через її потенційну здатність обмежити їхній суверенітет і політичну свободу дій [66]. Водночас такий суд мав би притягати до відповідальності тих осіб, які несли відповідальність за злочини геноциду, злочини проти людяності та серйозні порушення гуманітарного права.

Держави, які брали участь у створенні МКС або у визнанні його юрисдикції, намагались відійти від ідеї створення окремих трибуналів та забезпечити стабільність функціонування системи міжнародної кримінальної юстиції. Поряд з цим неправильним буде твердження, що створення МКС було легким процесом як з точки зору пошуку політичних компромісів, так і з точки зору розробки якісного та ефективного нормативного регулювання.

У 1994 році Міжнародна комісія з права подала проєкт статуту МКС до Генеральної Асамблеї ООН [145], а у 1996 році була створена Підготовча комісія зі створення Міжнародного кримінального суду. У квітні 1998 року було подано змінений проєкт статуту, що підготував підґрунтя для п'ятитижневої конференції, яка відбувалася в Римі того ж року [115, с. 9].

Хоча питання юрисдикції були найскладнішими та найчутливішими, модель діяльності прокурора *proprio motu* (тобто модель, за якої прокурор має право починати провадження за власної ініціативи) отримала «значну, але не загальну підтримку» [107]. Коли конференція наближалась до завершення і угода все ще не була досягнута, Бюро Комітету вирішило підготувати остаточний пакет для можливого ухвалення, оскільки багато хто побоювався, що друга конференція не матиме шансів на успіх. Пакет Бюро було прийнято під час остаточного голосування: 120 – «за», 21 –

«утрималось», 7 – «проти». США, Китай, Ірак, Ізраїль, Лівія, Катар і Ємен голосували проти Римського статуту, але все одно підписали його 31 грудня 2000 року, в останній день, коли договір був відкритий для підписання. Однак США згодом відкликали свій підпис у травні 2002 року, коли Джон Болтон, тодішній заступник державного секретаря з контролю над озброєнням та міжнародної безпеки, надіслав листа до ООН, у якому зазначив, що США не мають наміру ставати підписантом Римського статуту і офіційно відмовляються від будь-яких зобов'язань за цим договором.

З остаточним створенням МКС міжнародна спільнота отримала можливість притягати до відповідальності осіб, обвинувачених у найжахливіших злочинах проти прав людини, шляхом здійснення процесу, що гарантує усі визнані міжнародним співтовариством стандарти справедливого судового розгляду. Суд мав притягати до відповідальності осіб, які планували, віддавали накази чи вчиняли тяжкі злочини, відповідно до норм міжнародного права. Він мав здійснювати переслідування незалежно від того, чи були злочини вчинені у воєнний чи мирний час, і незалежно від статусу винуватих – керівники чи підлеглі, цивільні особи чи військовослужбовці, члени паралімітарних або поліцейських структур тощо [142, с. 42].

Одним з головних нововведень МКС була його здатність стримувати потенційних воєнних злочинців. У цьому аспекті Суд виступає важливим інструментом запобігання майбутнім воєнним злочинам і сприяє забезпеченню глобальної безпеки, утвердженню прав людини та належного врядування в усіх державах. Зокрема, МКС надсилає сигнал усім потенційним воєначальникам у світі, що залежно від перебігу конфлікту існує міжнародний трибунал, перед яким ті, хто порушує закони війни та норми гуманітарного права, будуть притягнуті до відповідальності [142, с. 44].

Будучи розташованим у Гаазі, МКС не обмежений часовими чи територіальними рамками. Це дає змогу йому діяти значно оперативніше, ніж у випадку створення спеціального (*ad hoc*) трибуналу.

МКС також виступає інструментом, здатним сприяти припиненню конфліктів. Як тільки починається розслідування щодо осіб, причетних до таких правопорушень, з'являються підстави очікувати, що конфлікт припиниться, адже частина винних буде намагатися втекти до інших держав, а решта будуть заарештовані. При цьому окремі вчені зазначають, що статут МКС створює можливості для міжнародного співробітництва у боротьбі зі злочинами шляхом закріплення положень, спрямованих проти міжнародної змови злочинців, які займаються організованою, транснаціональною або міжнародною злочинною діяльністю – наприклад, незаконним обігом наркотиків, а також проти політичних організацій, які вчиняють геноцид, воєнні злочини чи злочини проти людяності [52; 79; 120]. Не применшуючи значення МКС у намаганні протидіяти міжнародній організованій злочинності, повністю з цією думкою ми погодитися не можемо. Дійсно, частина воєнних злочинів чи злочинів геноциду можуть бути пов'язані з різними проявами транснаціональної злочинності, водночас чіткого зв'язку з цими правопорушеннями немає, а тому твердження про те, що МКС створює можливості для боротьби з правопорушеннями, які не передбачені Римським статутом, але мають ознаки транснаціональності, на нашу думку, є дещо передчасним. Так само, як і позиція про те, що МКС дозволяє встановити злочини, вчинені «політичними організаціями». Так, відповідно до ст. 25 Римського статуту, особа несе відповідальність і підлягає покаранню за злочин, який належить до юрисдикції МКС, якщо вона вчиняє такий злочин особисто, спільно з іншою особою або через іншу особу незалежно від того, чи несе ця інша особа таку відповідальність. Вона також відповідальна, якщо віддає наказ, схиляє або підбурює до вчинення злочину, який фактично було скоєно або

мала місце спроба його скоєння. Якщо особа з метою сприяння вчиненню такого злочину допомагає, підбурює чи іншим чином сприяє його вчиненню або замаху на нього, в тому числі надання засобів для цього, вона також несе таку відповідальність [47; 55; 66]. У даному випадку ми акцентуємо увагу на тій обставині, що МКС здійснює кримінальне переслідування лише щодо фізичних осіб, а тому суб'єктами відповідних правопорушень не можуть бути політичні партії чи будь-які інші юридичні особи. Так саме, як і загалом юридичні особи не можуть бути суб'єктами кримінальних правопорушень, особливо якщо йде мова про злочини геноциду чи воєнні злочини. Можна зробити припущення, що вчені вели мову про можливість викриття сил, представники яких вчиняли воєнні злочини в результаті реалізації відповідної політики, яка відповідною силою і підтримувалась. Однак навіть у такому аспекті маємо зазначити, що мова йде лише про супутні та подальші наслідки реалізації МКС своїх повноважень. Дійсно, вплив рішення МКС буде виходити за межі самого провадження, адже факт засудження осіб, які діяли від імені тих чи інших політичних сил та надалі були визнані винними у вчиненні злочинів, віднесених до юрисдикції МКС, так чи інакше буде впливати на функціонування відповідної політичної сили або навіть на факт її існування. Водночас МКС ніколи не ставив перед собою завдання вирішувати політичні конфлікти, так само як і припиняти організовану чи транснаціональну злочинність.

Положення Римського статуту ґрунтуються на трьох основних принципах. Перший – принцип комплементарності, який передбачає, що Суд може здійснювати юрисдикцію лише тоді, коли національні правові системи не здатні або не бажають цього робити. Таким чином, у випадках паралельної юрисдикції між національними судами та МКС перевага, як правило, належить національним судам. МКС не покликаний замінювати національні суди, а діє лише тоді, коли вони не виконують своїх функцій.

Більшість держав-учасниць виходили з розуміння, що держави мають життєво важливий інтерес залишатися відповідальними за переслідування осіб, винних у порушенні їхніх законів. Міжнародна спільнота, зі свого боку, зацікавлена в тому, щоб національні системи дотримувалися та забезпечували виконання міжнародних стандартів. Принцип комплементарності був закріплений у преамбулі проєкту статуту, підготовленого Комісією міжнародного права, а в остаточному тексті знайшов своє відображення у ст.ст. 1, 17-19.

Другий принцип полягає в тому, що Римський статут призначений для розгляду лише найтяжчих злочинів, які створюють занепокоєння для всієї міжнародної спільноти. Цей принцип вплинув як на відбір злочинів, так і на визначення порогових умов їхнього застосування. Передбачалося, що дотримання цього принципу сприятиме широкому визнанню МКС державами, а отже, підвищить його авторитет, моральну вагу та ефективність. Крім того, це дозволяє уникнути перевантаження МКС справами, які можуть бути належним чином розглянуті на національному рівні, а також обмежити фінансові витрати міжнародної спільноти. Вибір кола злочинів був тісно пов'язаний з майбутньою роллю Суду: зосередження юрисдикції лише на кількох «основних злочинах» сприяло формуванню узгодженого та цілісного підходу до здійснення юрисдикції й забезпечення необхідної співпраці держав.

Третій принцип полягав у тому, що Статут мав, наскільки це можливо, залишатися в межах норм міжнародного звичаєвого права. Такий підхід був обраний для того, щоб зробити документ максимально прийнятним для більшості держав. Насамперед він реалізовувався при визначенні складів злочинів. За винятком кількох статей, що стосуються індивідуальної кримінальної відповідальності, цей принцип не міг бути застосований до інших положень Римського статуту. Навіть у частині, присвяченій визначенню злочинів, є положення, які не належать до звичаєвого

міжнародного права, але користувалися значною, а подекуди й переважною підтримкою країн-учасниць переговорів. Водночас були здійснені свідомі зусилля для узгодження загальних принципів кримінального права та процесуальних норм систем загального і континентального права, що відображено в низці статей Статуту. У результаті положення, які стосуються загальних принципів і процедурних питань, мають змішаний характер, поєднуючи риси обох правових систем. Наприклад, хоча судовий процес зберігає змагальний характер, суддям надано значно ширші повноваження у питаннях, що стосуються розслідування та допиту свідків [56, с. 25].

Стаття 4 Римського статуту передбачає, що МКС наділений міжнародною правосуб'єктністю, зокрема здатністю, необхідною для здійснення його функцій і досягнення його цілей. Якби Статут не містив цього положення, Суд усе одно не був би позбавлений статусу міжнародної організації, за умови, що він відповідає наступним критеріям: 1) створений міжнародним договором; 2) має автономну волю, відмінну від волі держав-членів [127; 132]. Включення статі 4 є корисним свідченням наміру укладачів Статуту, які, очевидно, розглядали МКС як постійне об'єднання держав, наділене правовими повноваженнями, що можуть реалізовуватися на міжнародному рівні для досягнення законних цілей [112].

Як зазначено у преамбулі, метою Римського статуту є створення постійного міжнародного кримінального суду, покликаного «покласти край безкарності» осіб, винних у «найбільш тяжких злочинах, що викликають занепокоєння всього міжнародного співтовариства».

Міжнародний суд ООН у справі про репатріації [90] в ситуації, коли постало питання, чи має ООН міжнародну правосуб'єктність, зазначив, що наявність «органів із визначеними завданнями, обов'язків держав-членів виконувати певні рішення цих органів, надання привілеїв та імунітетів... і укладення угод між ООН і державами-членами» є доказом «юридичної

відокремленості» ООН від її членів [148]. «Необхідно визнати, що її члени, наділивши організацію певними функціями разом із супутніми обов'язками та відповідальністю, надали їй компетенцію, необхідну для ефективного виконання цих функцій» [90].

Установчим договором МКС є Римський статут, який у 128 статтях, розділених на 13 частин, створює докладну модель функціонування Суду. Статут визначає, принаймні частково, взаємовідносини МКС з ООН та іншими міжнародними організаціями, створює механізм, за допомогою якого держави-учасниці можуть здійснювати нагляд за інституцією, вносити пропозиції щодо перегляду та внесення змін до Статуту, а також містить «кримінальне законодавство», яке має застосовуватися його органами відповідно до положень договору. Римський статут заснував МКС як автономну міжнародну організацію [28], наділену «міжнародною правосуб'єктністю». Це незалежна постійна юрисдикція, судді й прокурор якої зобов'язані бути незалежними під час виконання своїх функцій, здійснюючи їх «без страху чи прихильності» [103]. Деякі дослідники описують МКС як міжнародну організацію з наднаціональними елементами [112]. Водночас, на відміну від класичної наднаціональної організації, такої як ЄС, держави не передали Суду елементи свого суверенітету. Рішення Суду загалом не мають «прямої дії» у національних правових системах, хоча вони безпосередньо застосовуються до конкретних осіб, обвинувачених у злочинах, підсудних МКС. Принцип комплементарності вимагає, щоб МКС поступався юрисдикцією національним системам, якщо вони здійснюють розслідування щодо обвинуваченого, розшукуваного Судом; проте саме Суд, а не відповідна держава, має остаточне слово щодо того, чи відмовиться він від здійснення своєї юрисдикції [28].

Держави, які заперечують юрисдикцію МКС щодо громадян тих держав, які не є учасниками Римського статуту та які звинувачуються у вчиненні злочинів на території держав-учасниць, розглядають МКС лише

як інструмент, який держави-учасниці можуть використовувати під своїм контролем, якщо самі не здійснюють юрисдикцію [81]. Саме така концепція була запропонована Комісією з міжнародного права у 1994 році, але відкинута в Римі. Як зазначають науковці, «у XX столітті поняття абсолютного державного суверенітету втратило актуальність. Зросла потреба у міжнародних організаціях, здатних діяти незалежно на міжнародному рівні, окремо від держав членів... Положення [щодо міжнародної правосуб'єктності] зобов'язують членів визнавати організацію як окремого міжнародного суб'єкта, компетентного вчиняти дії, які відповідно до традиційного міжнародного права могли здійснювати лише держави» [131].

«Автономна воля» Суду підтверджується наданням йому міжнародної правосуб'єктності в ст. 4 та 126 Статуту, адже саме Суд, а не держави-учасниці, визначає наявність чи відсутність юрисдикції та прийнятності справи у конкретному випадку, а також наділенням інституції повноваженнями ухвалювати правила свого функціонування – як у частині судочинства, так і діяльності Офісу прокурора та персоналу загалом [128, с. 575]. Водночас МКС, як і інші міжнародні організації, у багатьох аспектах обмежений своїми членами – державами-учасницями Римського статуту: через регулярні вибори посадових осіб Суду; через бюджетний процес Асамблеї держав-учасниць та щорічний перегляд діяльності Суду; а також через обмеження, передбачені самим Статутом; політичні та зовнішні чинники тощо. Найважливішим є те, що МКС майже повністю залежить від держав у питанні співпраці під час розслідувань і переслідувань [128, с. 575].

У перші роки діяльності Суду значну увагу приділяли можливості політично вмотивованих або безпідставних переслідувань. Ці побоювання не підтвердились: рівень виправдувальних вироків є відносно високим у порівнянні з іншими міжнародними кримінальними трибуналами [80],

доктрина комплементарності функціонує ефективно, а жодних переконливих доказів політичної упередженості у переслідуваннях не виявлено. Хоча дійсно міжнародні організації можуть «поводитись інакше, ніж очікувалось» і «впливати на систему способами, що шкодять, а не допомагають інтересам держави, які їх створили» [82]. Зазначається, що несправедливість у процесі встановлення кримінальної відповідальності за воєнні злочини може виникати тому, що такі злочини часто є результатом крайнього політичного опортунізму та відчаю [122]. Свідки можуть брехати, щоб засудити своїх ворогів, а неупереджених свідків інколи взагалі неможливо знайти. Істину особливо складно встановити, коли місце події зчищене, ланцюги командування розмиті, а офіційні накази залишаються таємними. Проте наразі немає доказів того, що таке твердження є справедливим по відношенню до МКС.

У попередньому пункті даного дисертаційного дослідження ми неодноразово звертали увагу на той факт, що створення постійно діючого органу міжнародної кримінальної юстиції дозволить мінімізувати вплив різних політичних поглядів на суддів та законність всього процесу розгляду проваджень. Дійсно, МКС формується незалежно від проваджень, які він буде в майбутньому розглядати, а тому сам процес має бути більш стійким по відношенню до будь-яких позапроцесуальних чинників. Водночас навіть така ознака МКС все одно не змогла повною мірою створити повністю незалежний суд, адже навіть у процесі створення та затвердження Римського статуту державам-учасницям довелося йти на політичні поступки відносно одне одного задля того, щоб МКС взагалі було створено. Навіть поверхневого аналізу тексту Статуту достатньо для виявлення найбільш проблемних питань, які виникали в процесі обговорення та затвердження. Наприклад, увагу привертає ст. 13, де зазначено, що «суд може здійснювати свою юрисдикцію стосовно злочину, зазначеного в статті 5, відповідно до положень цього Статуту, якщо ситуація, у якій імовірно

було вчинено один або декілька таких злочинів, передана Прокурору Радою Безпеки, яка діє відповідно до Глави VII Статуту Організації Об'єднаних Націй» [28].

Вчені зазначають, що взаємовідносини між РБ ООН та МКС ґрунтуються не на статусі РБ ООН як сторони Римського статуту (якою РБ ООН не є), а на загальній відповідальності Ради Безпеки за підтримання міжнародного миру та безпеки. РБ ООН має повноваження визначати, чи становить певна ситуація загрозу глобальному миру та безпеці, і за таких обставин Римський статут визнає право РБ ООН ініціювати розслідування шляхом передачі справ. Аналіз Римського статуту та Глави VII Статуту ООН демонструє, що Римський статут прагне інституціоналізувати та розвинути досягнення в галузі міжнародного кримінального права – процес, який вже був започаткований ООН через створення тимчасових кримінальних трибуналів. Визнання МКС ролі Ради Безпеки в ініціюванні справ є, таким чином, підтвердженням вирішального значення РБ ООН у цій сфері [111, с. 6].

Вказується, що надання Раді Безпеки ООН таких повноважень як у Римському статуті, так і в ст. 40 Глави VII Статуту ООН випливає з її основного мандату – підтримання міжнародного миру та безпеки. Включення цього повноваження щодо передачі справ також має на меті зменшення ймовірності того, що РБ ООН вдаватиметься до створення спеціальних трибуналів *ad hoc* у майбутньому, як це вже було у випадках колишньої Югославії та Руанди. Важливо, що коли Рада Безпеки передає справу до Суду, вона зазвичай не подає її у формі звичайної юридичної скарги проти конкретних осіб, а радше як ситуацію, що, на її думку, може містити злочини, підсудні МКС, залишаючи Прокурору завдання провести розслідування та встановити підозрюваних.

Крім того, Римський статут не лише дозволяє Раді Безпеки передавати справи, а й надає їй унікальну преференцію: згідно зі ст. 12 Римського

статуту, передачі справи від Ради Безпеки не підлягають «вимогам згоди», які застосовуються до передач справ від держав-учасниць або Прокурора. Це фактично звільняє такі справи РБ ООН від принципу державної згоди, розширюючи юрисдикцію МКС навіть на держави, які не є учасниками Статуту. Варто зазначити, що включення цього положення до Статуту викликало значні суперечки під час переговорів у Римі. Декілька делегацій, зокрема представники арабських країн, виступали проти надання Раді Безпеки таких повноважень, побоюючись, що це може підірвати неупередженість і незалежність Суду та зробити його більш вразливим до політичного тиску, особливо з боку постійних членів РБ ООН. Водночас інші делегації (передусім представники США) підтримували цю норму, стверджуючи, що вона підвищить ефективність діяльності МКС. Зрештою, саме ця позиція перемогла, що й знайшло своє відображення у ст. 13 Римського статуту [111, с. 6].

У цьому ж аспекті необхідно звернути увагу і на ст. 16 Римського статуту, де зазначено, що «жодне розслідування або кримінальне переслідування не може розпочинатися або проводитися відповідно до цього Статуту протягом 12-місячного періоду після того, як Рада Безпеки звернеться до Суду з проханням про це в резолюції, прийнятій на підставі Глави VII Статуту Організації Об'єднаних Націй; таке прохання може бути поновлено Радою Безпеки на таких самих умовах» [28]. Дана стаття передбачає, що РБ ООН може здійснювати вказане повноваження лише в тому разі, якщо передача здійснена на підставі Глави VII, яка застосовується у випадках загрози миру, порушення миру або акту агресії. Така вимога гарантує, що участь Суду узгоджується із загальними цілями ООН щодо підтримання міжнародного миру та безпеки. Рада Безпеки ООН може або визначити конкретних осіб, причетних до злочинів, або передати справу в загальному вигляді, проте злочини мають належати до тих, які передбачені ст. 5 Римського статуту [51].

Загалом можна помітити, що вчені відносно одностайні щодо значення Ради Безпеки ООН у питаннях забезпечення миру та порядку серед країн. Способи забезпечення такого миру та порядку вже будуть залежати від конкретної ситуації та засобів, які наявні у членів РБ ООН. І наразі нормативне регулювання побудоване таким чином, щоб надавати пріоритет не стільки судовому, а дипломатичному порядку вирішення таких ситуацій. Так, інколи одним з пунктів перемовин для припинення конфлікту та укладення мирної угоди може бути зобов'язання непритягнення осіб до відповідальності, хоча дії, які ними вчинялись, підпадають від визначення злочинів, що відносяться до юрисдикції ООН. Фактично однією з вимог забезпечення сталого світового порядку та мінімізації шкоди через воєнні конфлікти є штучне обмеження засади невідворотності покарання на рівні міжнародного кримінального права, що є неприпустимим на рівні національних правових систем. Тобто задля забезпечення ефективності системи міжнародної кримінальної юстиції засада невідворотності покарання за злочини виступає не стільки принципом чи метою, скільки одним з пунктів перемовин, а можливість нехтування даною засадою дозволяє досягати результатів на міжнародній арені в частині вирішення та завершення збройних конфліктів. У такому аспекті досить складно досліджувати ефективність системи міжнародної кримінальної юстиції, адже інколи політичні домовленості будуть переважати над необхідністю дотримання не лише процесуальної форми, а навіть загальних засад, якими керується відповідна міжнародна судова установа. Фактично єдиною структурою, яка може напряду обмежувати дію засади невідворотності покарань, у даному випадку є Рада Безпеки ООН – орган, представники якого в силу специфіки формування можуть мати змогу оцінити ризики продовження збройного конфлікту для всього людства.

Водночас така позиція буде правильною лише в тому випадку, якщо РБ ООН діє виключно в інтересах людства. Як свідчить низка навіть

нещодавніх прикладів, кожен член РБ ООН так чи інакше буде лобіювати інтереси країни, яку він представляє, для чого будуть створюватись політичні союзи та досягатися відповідні домовленості. Хоча РБ ООН створювалась для захисту всіх інтересів, на практиці вказана структура так чи інакше пов'язана з інтересами певної країни. Маємо констатувати, що така ситуація не є несподіваною чи тим більше непередбачуваною. Таким чином, навіть на рівні функціонування МКС у питаннях ініціювання чи тим більше призупинення кримінального провадження перевага надається засаді доцільності, а не неминучості покарання. Будь-яка міжнародна інституція (тим більше така значима, як МКС) не може існувати в політичному вакуумі та бути повністю незалежною від будь-яких зовнішніх чинників. Проте якщо на національному рівні такі чинники легко виявити та подолати, на міжнародному рівні вони перестають бути окремими чинниками та вже перетворюються на фактори, які також будуть враховані. Власне, навіть факту існування МКС ми маємо завдячувати політичному компромісу. Водночас сучасний світовий політичний стан яскраво демонструє, що концентрація такої політичної влади в руках лише декількох країн може вкрай негативно вплинути на будь-які міжнародні процеси, особливо – на міжнародну кримінальну юстицію. Питання виникає також в обсягах та формі, де такі компроміси можуть проявлятися. Ми вже встановили, що факт ініціювання та зупинення кримінального провадження може напряму залежати від наявності чи відсутності згоди членів РБ ООН (або, іншими словами, найбільш впливових країн у світі), це політичний чинник міжнародного рівня. Проте можна виявити і умовні «змішані» політичні чинники, які мають прояв як на національному, так і на міжнародному рівнях. Передусім це буде стосуватися порядку призначення суддів до складу МКС.

Так, відповідно до ст. 36 Римського статуту, «суддів обирають з числа осіб з високими моральними якостями, які є неупередженими і

доборчесними та відповідають вимогам, що висуваються в їхніх відповідних державах для призначення на вищі судові посади... Кандидатури на обрання до складу Суду можуть висуватися кожною державою-учасницею цього Статуту: 1) відповідно до існуючої в цій державі процедури висування кандидатур для призначення на вищі судові посади; або 2) відповідно до процедури, передбаченої в Статуті Міжнародного Суду для висування кандидатур до складу Міжнародного Суду. Судді обираються на засіданні Асамблеї держав-учасниць, що скликається для цієї мети відповідно до статті 112, шляхом таємного голосування. З дотриманням положень пункту 7, обраними до складу Суду є 18 кандидатів, які отримали найбільшу кількість голосів і більшість у дві третини голосів держав-учасниць, що присутні та беруть участь у голосуванні. У разі, якщо достатня кількість суддів не обрана в ході першого туру голосування, відповідно до процедур, встановлених в підпункті (а), проводяться наступні тури голосування доти, доки місця, що залишаються, не будуть заповнені. У складі Суду не може бути два громадянина однієї і тієї самої держави. У зв'язку із цим особа, яку можна вважати громадянином більш ніж однієї держави, вважається громадянином тієї держави, у якій ця особа зазвичай користується своїми громадянськими й політичними правами» [28].

Загалом у вказаних положеннях Римського статуту не надається жодних уточнень, які б дозволяли стверджувати, що процес обрання судді до складу МКС залежить від якихось політичних переконань. Водночас сама концепція того, що за суддю будуть голосувати, вже означає, що в процесі такого голосування будуть враховуватися не лише фактори, які передбачені в Римському статуті, але й додаткові «позапроцедурні» обставини. Наукові дослідження демонструють, що, власне, на процес визначення суддів МКС дійсно впливають інші фактори [119]. Вчені зазначають, що остаточна відповідальність за висунення та обрання

суддівських кандидатів, які відповідають вимогам представництва, визначається Римським статутом, тому такі кандидати повинні мати необхідні професійні та моральні якості для найкращого досягнення інституційних цілей, покладається саме на держави-учасниці. Однак, оскільки саме держави-учасниці висувують кандидатів, виникають обґрунтовані побоювання політизації цього процесу. Найсерйознішими з таких побоювань є довільне призначення суддівських кандидатів – тобто висунення осіб без проведення конкурентного національного відбору, а також так зване «торгування посадами» або «обмін голосами» внаслідок дипломатичного лобіювання під час виборчого процесу. Крім того, існують твердження, що фінансові внески держав до бюджету Суду напряду корелюються із кількістю місць суддів, отриманих цими державами [61]. Було встановлено, що 39 відсотків суддівського складу були висунуті державами, які входять до числа провідних фінансових донорів МКС. Загалом перші десять держав за розміром внесків формують 72 відсотки загального бюджету Суду. Цей аргумент ще більше посилюється тим фактом, що західноєвропейські держави здобули найбільшу кількість суддівських місць серед усіх інших регіонів, а провідні фінансові донори з цієї групи мають непропорційно високий рівень успіху у виборах суддів. Це має значення, оскільки підтверджує позиції, що геополітика та фінансові внески до Суду впливають на обрання суддів. Такі внески надають порівняно потужним державам певну гарантію, що їхній кандидат (чи кандидати) буде успішно обраний до Суду Асамблеєю держав-учасниць. Кореляція між фінансовими внесками до МКС і виборчим успіхом суддів може бути чітко пов'язана з тим, які ресурси держава вкладає у просування свого кандидата – як у плані виборчої стратегії, так і у плані можливостей укладення угод про «обмін голосами» з іншими державами. Це свідчить, що відносне місце держави в глобальній ієрархії впливає на її здатність

проводити кампанію та просувати свого кандидата на міжнародному рівні [119, с. 976].

Окрім фінансових внесків, також у якості додаткового фактору вказують на вплив попередніх розслідувань, які проводились у МКС. Аналітика вказує на незначне підвищення рівня суддівського представництва в тих державах, де прокурор відкрив розслідування. З 14 проваджень, які перебували під розслідуванням МКС, шість стосувались держав-учасниць, що висунули принаймні одного кандидата до складу Суду [119, с. 976].

Очевидно, що існують і інші фактори, які будуть впливати на обрання кандидатів. Повністю уникнути такого впливу неможливо, проте можна його мінімізувати, передусім – шляхом забезпечення прозорості та відкритої процедури відбору суддів як на національному рівні, так і на рівні самого МКС. Можемо констатувати, що в умовах необхідності досягнення різноманітних політичних компромісів процедура відбору суддів, яка зазначена в Римському статуті, є досить прогресивною та справедливою. Чи можна зробити її ще кращою? Очевидно, що так, проте навіть на даний момент така процедура вже достатньою мірою гарантує відносно чесний відбір суддів. Маємо нагадати, що в основі створення МКС лежить велика кількість політичних компромісів, які обговорювались багато років та фактично були унормовані та офіційно закріплені під час конференції в Римі. Тому складно уявити ситуацію, щоб після цього процес обрання суддів був максимально чесним і повністю незалежним від будь-яких політичних процесів. Більше того, як вже було зазначено вище, політика тією чи іншою мірою впливає і на питання можливості початку самого провадження в МКС, адже в деяких випадках таке провадження може бути ініційоване або призупинене Радою Безпеки ООН.

Отже, в силу специфіки здійснення правосуддя на рівні міжнародних судових установ відбувається обмеження засад, які на національному рівні

здаються непорушними. Наприклад, невідворотність покарання не розглядається як ключова умова здійснення провадження на рівні МКС чи інших аналогічних інституцій, якщо вона буде суперечити можливості укладення мирної угоди чи іншим позитивним наслідкам відмови від притягнення до відповідальності осіб, які вчинили відповідні правопорушення. Впливають на процес здійснення правосуддя МКС і політичні домовленості, які відбуваються, наприклад, під час обрання суддів. Проте з аналізу положень Римського статуту можна дійти висновку, що правила та процедури проведення розслідування, відправлення правосуддя тощо є відносно непорушними та за деякими незначними уточненнями здійснюються на підставі загальновизнаних правил та засад, які застосовуються і в національних правових системах. Процедурна складова відправлення правосуддя МКС змогла уникнути політизованості, а тому якщо МКС визнає провадження таким, що підпадає під його юрисдикцію, порядок його здійснення буде відповідати всім основним міжнародним та національним стандартам здійснення кримінального провадження.

Шлях до ратифікації Римського статуту Україною був досить складним та заплутаним. Так, Україна була однією з країн, яка поставила свій підпис під даною міжнародною угодою. Як слушно зазначає М.І. Смирнов [31, с. 543], «тоді Україна була неготова приєднатися до системи міжнародної кримінальної юстиції, адже виникло багато питань, які пов'язані з імплементацією Римського статуту в національну правову систему України. Вже 11 липня 2001 р. з'явився спірний висновок Конституційного суду України [5], який вирішив, що лише за одним пунктом Римський статут не відповідає Конституції України. На його думку, не узгоджувалися з Конституцією України положення Римського статуту, відповідно до яких МКС «доповнює національні органи кримінальної юстиції», а Конституція України не передбачала можливості «доповнення судової системи України»

[17]. Слід нагадати, що МКС не замінює національні судові органи, не має повноважень національних судів, не виключає їхньої юрисдикції, а лише доповнює національні системи кримінального правосуддя. Основна функціональна спрямованість діяльності МКС – це підсилення національної спроможності України щодо розслідування та розгляду найтяжчих міжнародних злочинів. Саме тому, що юрисдикція МКС заснована на принципі компліментарності, виникли питання щодо сумісності положень Римського статуту з нормами Конституції України. Отже, однією із причин нератифікації Римського статуту Україною є комплементарний характер юрисдикції МКС» [31, с. 543].

Україна двічі визнавала юрисдикцію МКС на підставі заяв ВРУ «До Міжнародного кримінального суду про визнання Україною юрисдикції міжнародного кримінального суду щодо скоєння злочинів проти людяності вищими посадовими особами держави, які призвели до особливо тяжких наслідків та масового вбивства українських громадян під час мирних акцій протестів у період з 21 листопада 2013 року по 22 лютого 2014 року» [13] та «Про визнання Україною юрисдикції Міжнародного кримінального суду щодо скоєння злочинів проти людяності та воєнних злочинів вищими посадовими особами Російської Федерації та керівниками терористичних організацій “ДНР” та “ЛНР”, які призвели до особливо тяжких наслідків та масового вбивства українських громадян» [25]. «Обидві заяви містять спроби окреслити коло потенційних суб’єктів вчинення злочину, та ніщо у відповідній статті Римського статуту, яка зазначає підстави здійснення юрисдикції, не дозволяє цього зробити. До того ж пункт 2 статті 12, на який також міститься посилання у Заяві Верховної Ради, передбачає, що Суд може здійснювати свою юрисдикцію, якщо держава визнала юрисдикцію Суду відповідно до пункту 3 статті 12, у таких випадках: а) держава, на території якої відбулося відповідне діяння, або, якщо злочин було вчинено на борту морського чи повітряного судна, держава реєстрації цього

морського або повітряного судна; б) держава, громадянином якої є особа, яку обвинувачують у вчиненні злочину» [12, с. 5].

«24 серпня 2024 року у День Незалежності України Президент України Володимир Зеленський підписав закон про ратифікацію Римського статуту. Це важливий крок на шляху країни до участі в Міжнародному кримінальному суді. Напередодні Верховна Рада України на засіданні 21 серпня прийняла Закон України про ратифікацію Римського статуту Міжнародного кримінального суду та поправки до нього. За законопроект проголосував 281 народний депутат. «Цей довгоочікуваний крок України на шляху до ратифікації Римського статуту МКС є чітким сигналом для міжнародної спільноти й народу України про те, що країна прагне притягнути винних у міжнародних злочинах до відповідальності, а страждання потерпілих не залишаться без відповіді», – заявила директорка з адвокації Коаліції за Міжнародний кримінальний суд Віржині Амато» [38].

Вчені досить позитивно оцінили факт ратифікації Римського статуту. Так Д. Коваль та М. Солдатенко [109] зазначають, що Україна в даному випадку отримала одразу декілька переваг. Передусім вона розраховує посилити свої зусилля у притягненні до відповідальності російське керівництво та військових за злочини, вчинені під час війти проти України. Хоча затримання підозрюваних та подальші судові процеси навряд чи відбудуться найближчим часом, ордери на арешт можуть стримати цих осіб від поїздки до держав-учасниць МКС. Таким чином, нинішня цінність діяльності МКС та виданих нею ордерів полягає радше у збереженні моральної переваги України та використанні міжнародного права як інструмента легітимності – особливо для ізоляції інших країн на міжнародній арені та консолідації підтримки України.

Ратифікація Римського статуту також може допомогти Україні сприяти розслідуванню і переслідуванням МКС декількома способами. По-

перше, ставши державою-учасницею Статуту, Україна отримає більше впливу на діяльність МКС і зможе краще утримувати фокус Суду на ситуації в Україні, зокрема шляхом участі в роботі Асамблеї держав-учасниць. За словами українських посадовців, членство також має зняти звинувачення у подвійних стандартах, які лунають від деяких держав [69], у тому числі тих, куди потенційні підозрювані можуть подорожувати – мовляв, Україна вимагає відповідальності від інших країн, не будучи членом МКС. Водночас ратифікація із застереженням за ст. 124 Статуту дозволяє зберегти юрисдикцію МКС щодо окремих осіб, виключаючи її щодо українців. Крім того, ратифікація знімає потенційні занепокоєння деяких держав-учасниць [21], що МКС витрачає час і ресурси на державу, яка навіть не ратифікувала Статут.

По-друге, ратифікація допоможе Україні «зв'язати собі руки» щодо переслідувань МКС у разі можливих потенційних переговорів. Під час так званих «стамбульських домовленостей» [141] на початку повномасштабного вторгнення у 2022 році ворог вимагав, щоб України відкликала свої *ad hoc* декларації та не ратифікувала Римський статут. Однак після завершення процесу ратифікації відмова України від участі в МКС стане значно складнішою, ніж у випадку *ad hoc* декларацій. Зокрема, стаття 127 Римського статуту дозволяє вихід лише після повідомлення за рік і прямо передбачає, що це не впливає на зобов'язання, набуті раніше, включно зі співробітництвом з МКС. Також дана стаття встановлює, що вихід не впливає на справи, які були на розгляді до набуття чинності виходу. Важливо, що ратифікація зробить Римський статут частиною українського законодавства, включно з положеннями про вихід, і вони матимуть перевагу на будь-якими національними законами (крім Конституції України). У цьому контексті стаття 16 Римського статуту, яка передбачає можливість призупинення розслідувань і переслідувань МКС на

12 місяців із подальшим поновленням за рішення Ради Безпеки ООН, може стати важливим інструментом впливу та її партнерів.

По-третє, приєднання до Статуту засвідчує виконання Україною своїх зобов'язань у межах інтеграції до ЄС та безпекових домовленостей, що може посилити її позиції під час вимог до партнерів виконувати власні обіцянки. Зокрема, Україна взяла на себе зобов'язання ратифікувати Римський статут відповідно до статті 8 Угоди про асоціацію між Україною та ЄС [37], а також у межах низки двосторонніх безпекових угод [133], наприклад, з Німеччиною [49], Нідерландами [50] чи Чехією [48]. Ратифікація також є важливою для євроінтеграційного шляху України, оскільки всі члени ЄС і країни-кандидати [74] (крім України та Туреччини) є учасниками Римського статуту. Водночас зазначені угоди не встановлюють чітких строків ратифікації, тому не виключено, що вона може відбуватися вже після завершення війни. До того ж багато двосторонніх безпекових угод з іншими партнерами, зокрема такими ключовими, як Франція, Італія, США та Великобританія, не містять вимоги щодо обов'язкової ратифікації.

Водночас не можна стверджувати, що ратифікація Римського статуту автоматично вирішить усі питання, які виникають у нас під час розслідування воєнних або інших подібних правопорушень. А.О. Тимофеев зазначає, що імплементація Римського статуту в частині здійснення юрисдикції та проведення розслідувань безпосередньо МКС не спричинить зменшення навантаження на правоохоронну систему України, оскільки діяльність МКС ґрунтується на принципі комплементарності й передбачає втручання лише у ті провадження, у яких держава не бажає або не може здійснювати розслідування самостійно. Водночас спостерігається ситуація, за якої українські правоохоронні органи проводять досудові розслідування не лише щодо рядових військовослужбовців, а й стосовно високопосадових військових представників держави-агресора, на яких МКС уже видав

ордери на арешт. Цим особам повідомлено про підозру українськими правоохоронними органами за вчинення аналогічних воєнних злочинів. Такі обставини можуть стати підставою для відмови МКС у прийнятті цих справ до розгляду, оскільки держава продемонструвала здатність самостійно здійснювати розслідування та правосуддя. Отже, ключовим завданням залишається подальша робота над імплементацією у національне законодавство норм і положень, які чітко визначатимуть межі юрисдикції української правоохоронної та судової системи і МКС у контексті розслідування воєнних злочинів, учинених на території України [36, с. 536].

Ми повністю погоджуємося з даною позицією. Дійсно, МКС як міжнародна інституція забезпечує притягнення осіб до відповідальності за вчинення воєнних злочинів, злочинів агресії тощо, адже такі правопорушення стосуються інтересів не лише держав, які, наприклад, безпосередньо беруть участь у збройному конфлікті, а і інших країн. Водночас процесуальні можливості МКС досить обмежені і значною мірою залежать від рівня та якості співробітництва з правоохоронними органами держави, які, власне, проводять основне розслідування. Спробу притягнути винуватих осіб до відповідальності через МКС не можна вважати «панацеєю», яка має вирішити всі проблеми без активного залучення самої держави. Саме на національні правоохоронні органи покладається завдання провести ефективне та результативне розслідування будь-яких правопорушень, які вчиняються, особливо якщо це стосується категорії правопорушень, що значною мірою зачіпають інтереси суспільства. Проведення в МКС лише дозволяє забезпечити притягнення осіб до відповідальності у випадках, коли такі особи користуються політичним імунітетом, а також привернути додаткову увагу світової спільноти до правопорушень. Дійсно, розслідування має велике значення для того, щоб забезпечити справедливість та притягнення винуватих осіб до відповідальності, проте можливості МКС у частині збирання доказів є

досить обмеженими та такими, що значною мірою залежать від ступеня залучення національних правоохоронних органів та якості співробітництва всіх зацікавлених сторін. Саме тому ефективність діяльності МКС напряду буде залежати від того, наскільки якісно здійснюється процес збирання доказів на рівні держави та як оперативно такі докази передаються до Суду, що демонструє значення дослідження саме цього питання.

1.3. Основні форми та засади співробітництва держав з Міжнародним кримінальним судом

Як вже було неодноразово наголошено в даному дисертаційному дослідженні, результативність розслідування МКС буде залежати від рівня та ефективності співробітництва між даною судовою інституцією та країнами, які зацікавлені у проведенні розслідування. МКС не має всього того обсягу можливостей, які мають національні правоохоронні органи, тому Суд значною мірою буде покладатися на докази, отримані від держав, а у випадку необхідності проведення додаткових процесуальних дій саме національні правоохоронні органи в межах такого співробітництва будуть реалізовувати відповідні процесуальні дії. Загалом така практика є досить логічною, адже МКС не має повноважень діяти як правоохоронний орган на території будь-якої держави, ставлячи в такий спосіб під сумнів суверенність влади відповідної держави. При цьому взаємовідносини «держава – Міжнародний кримінальний суд» є двосторонніми, адже кожна зі сторін зацікавлена у тому, щоб провести повне та неупереджене розслідування з метою притягнення винуватих осіб до відповідальності. Тому ми вважаємо, що ключовим елементом ефективності діяльності МКС є саме ефективна кооперація між цією установою та правоохоронними органами відповідної держави.

Вчені слушно зазначають, що з урахуванням того факту, що МКС не має у своєму розпорядженні власних поліцейських, військових чи

правоохоронних органів, Суд повністю залежить від допомоги, яку надають відповідні органи держав-учасниць. Більше того, оскільки Суду не дозволено проводити судові засідання за відсутності обвинуваченого, єдиний спосіб запобігти повному паралічу його діяльності – це забезпечити його інструментом, який може ефективно гарантувати явку підсудних [113, с. 12]. Обсяг зобов'язань держав щодо сприяння МКС у діяльності на їхній території, який вони беруть на себе, стаючи сторонами Римського статуту, є значною мірою питанням суверенітету. Як і в інших сферах, що визначають взаємовідносини між МКС і державами, остаточний текст Римського статуту поєднує готовність держав взяти на себе зобов'язання, необхідні для функціонування Суду, із визнанням того, що МКС діятиме у світі суверенних держав [117].

Режим міжнародної співпраці та правової допомоги, закріплений у Частині 9 Римського статуту, є одним з найскладніших розділів Римського статуту. 17 статей цієї Частини регулюють взаємодію між МКС і державами щодо арешту та передачі підозрюваних до Суду, а також здійснення розслідувань чи переслідування Судом на території держави-учасниці. Не дивно, що Частина 9 є найменш «наднаціональним» розділом Статуту. Хоча ст. 86 вимагає від держав-учасниць всебічно співпрацювати з МКС, наступні статті наповнені численними винятками та застереженнями [128]. Лише ефективна, дієва, своєчасна й реальна допомога та співпраця держав забезпечить життєздатність Суду [124].

Як вже було зазначено, питанням міжнародного співробітництва та судової допомоги присвячена Частина 9 Римського статуту. Аналогічний розділ наявний і в КПК України, а саме Розділ IX-2 «Особливості співробітництва з Міжнародним кримінальним судом». Звертаємо увагу, що і відповідна частина Римського статуту, і вказаний розділ КПК України не містять внутрішнього поділу на глави чи параграфи, надаючи всі положення, які стосуються міжнародного співробітництва, єдиним

списком. Ми вважаємо, що для проведення більш ґрунтовного дослідження особливостей співробітництва з МКС доцільно запропонувати власну структуру, яка дозволить покращити подальше дослідження даного питання. При цьому ми наразі будемо аналізувати лише положення Римського статуту, адже нас цікавлять основні засади міжнародного співробітництва, які є стандартними для всіх країн. Детальний аналіз співробітництва України та Міжнародного кримінального суду ми проведемо в другому та третьому розділах даного дисертаційного дослідження.

Частина 9 Римського статуту складається з 17 статей, а саме: «Стаття 86. Загальне зобов'язання співробітничати», «Стаття 87. Прохання про співробітництво: загальні положення», «Стаття 88. Наявність процедур, передбачених національним законодавством», «Стаття 89. Передача осіб до Суду», «Стаття 90. Одночасні прохання», «Стаття 91. Зміст прохання про арешт і передачу», «Стаття 92. Тимчасовий арешт», «Стаття 93. Інші форми співробітництва», «Стаття 94. Відстрочка виконання прохання у зв'язку зі здійснюваним розслідуванням або судовим переслідуванням», «Стаття 95. Відстрочка виконання прохання у зв'язку з оспоруванням прийнятності справи», «Стаття 96. Зміст прохання про інші форми допомоги відповідно до статті 93», «Стаття 97. Консультації», «Стаття 98. Співробітництво стосовно відмови від імунітету і згоди на передачу», «Стаття 99. Виконання прохань, поданих відповідно до статей 93 і 96», «Стаття 100. Витрати», «Стаття 101. Спеціальне правило», «Стаття 102. Використання термінів». Загалом можна дійти висновку, що перелік таких статей у Римському статуті є дещо хаотичний, адже на перший погляд складно встановити певну логічну послідовність, чому вказані положення були викладені саме в такому порядку. Можна зробити припущення, що в процесі формування Статуту дані норми були розміщені в тому порядку, у якому вони можуть бути застосовані під час співробітництва. При цьому розробники

намагалися дотримуватися загальної логіки «комплексності процедури», відповідно до якої якщо йде вказівка про наявність процедури, то далі йдуть норми, які стосуються всіх (чи майже всіх) аспектів застосування такої процедури. Наприклад, ст. 89 Статуту стосується питань передачі особи до Суду, подальші статті (90, 91 та 92) встановлюють особливості передачі особи за наявності декількох одночасних прохань та специфіку застосування арешту чи тимчасового арешту. Отже, вказані норми подаються умовними «блоками» відповідно до процедури, яка передбачає вчинення одразу декількох дій.

Водночас ми не будемо стверджувати, що така «блокова» система застосовується в усій Частині 9 Римського статуту, адже, наприклад, далі йде відносно автономна стаття 93, яка регулює інші форми співробітництва. Звертаємо увагу, що формулювання «інші форми співробітництва» вказує, що в попередніх статтях вже була надана одна з таких форм, яка не увійшла до переліку «інших». Очевидно, що мова йде саме про передачу особи до Суду. Вважаємо, що ст.ст. 90-92 поглинаються вказаною формою, адже питання виконання одночасних доручень, арешту та тимчасового арешту особи реалізуються в рамках передачі такої особи. Всі інші норми, які передбачені Римським статутом, стосуються не визначення форм співробітництва, а порядку реалізації відповідних положень. Тобто в них встановлюються правила, як саме попередньо визначені форми співробітництва мають здійснюватися. При цьому, аналізуючи статті Римського статуту, можемо помітити, що частина з цих положень стосується окремих форм співробітництва, а інша – всіх форм співробітництва. Ми вважаємо, що, якщо постатейно аналізувати ці норми, можна дійти висновку, що:

- ст. 94 «Відстрочка виконання прохання у зв'язку зі здійснюваним розслідуванням або судовим переслідуванням» стосується загального правила виконання будь-якого прохання (як передачі особи, так і інших

форм, які передбачені в ст. 93), адже мова йде про відстрочку виконання «прохання» без прив'язки до конкретної статті. Таким чином, можна стверджувати, що ця стаття стосується загальних правил здійснення співробітництва;

- ст. 95 «Відстрочка виконання прохання у зв'язку з оспорюванням прийнятності справи» є подібною до попередньої статті, адже мова йде так само про відстрочку виконання, лише за інших умов. Застосовується до всіх форм співробітництва;

- ст. 96 «Зміст прохання про інші форми допомоги відповідно до статті 93». У самій назві даної статті міститься вказівка, що це положення стосується лише інших форм співробітництва, які передбачені в ст. 93 Римського статуту. У даному положенні визначається форма прохання, її зміст тощо. Частково тут також зачіпаються питання консультації, які деталізовані в наступній статті. Можна стверджувати, що ця норма стосується загальних правил реалізації інших форм співробітництва;

- ст. 97 «Консультації». Дана норма регулює порядок отримання роз'яснень щодо здійснення прохань, які стосуються як видачі особи, так і форм співробітництва. Вказане положення можна віднести до загальних правил реалізації всіх форм співробітництва, проте ми також вважаємо, що консультації доцільно виділяти в якості окремого положення. Пояснюється це тим, що консультації направлені не стільки на виконання доручення, скільки на встановлення меж та отримання додаткових роз'яснень. При цьому форма зазначених консультацій є довільною, а отже, в даному випадку буде мати значення не дотримання процедури, яка передбачена в Римському статуті або в національному кримінальному процесуальному законодавстві, а дипломатичні та навіть політичні зв'язки між МКС та уповноваженими особами відповідної держави. У межах таких консультацій може бути встановлена необхідність отримання нових доказів, відносно яких не надходило прохання. Крім того, в результаті

проведених консультацій попередні прохання МКС можуть змінитися чи навіть (за необхідності) бути відкликаними. Таким чином, ми вважаємо, що з точки зору дослідження міжнародного співробітництва з МКС консультації мають посідати окреме місце. Вони самі по собі не є формою співробітництва, але визначають зміст та способи їхньої реалізації;

- ст. 98 «Співробітництво стосовно відмови від імунітету і згоди на передачу» стосується лише загальних правил звернення МКС щодо видачі особи, яка володіє відповідним імунітетом, або щодо виконання прохання про допомогу відносно інших форм співробітництва. Вважаємо, що дане положення лише визначає умови, коли та як Суд може звернутися з відповідним запитом чи проханням відносно окремих осіб, тобто це положення регулює загальні умови здійснення будь-якого співробітництва з МКС;

- ст. 99 «Виконання прохань, поданих відповідно до статей 93 і 96» теж стосується загальних правил виконання прохань, проте посилення в назві статті на інші положення Римського статуту вказують, що мова йде про правила реалізації інших форм співробітництва;

- ст. 100 «Витрати» повністю відповідає назві та регулює порядок відшкодування витрат у процесі здійснення співробітництва. Вважаємо, що це положення можна віднести до загального порядку здійснення співробітництва, адже питання відшкодування виникають в процесі виконання будь-якого запиту та доручення, проте не створюють додаткові види співробітництва;

- ст. 101 «Спеціальне правило» стосується визначення правила щодо недопустимості притягнення особи до відповідальності за правопорушення, на яке держава, яка видала таку особу, не надала згоду, а також на порядок відмови від такої згоди. Дану норму ми вважаємо доцільним віднести до загальних умов здійснення співробітництва, адже воно стосується реалізації загальновизнаного правила недопущення притягнення особи до

відповідальності за правопорушення, щодо якого немає згоди відповідної держави. Звертаємо увагу, що хоча в даному випадку ця умова стосується лише питань видачі особи, ми її віднесемо до загальних умов з урахуванням її загальновизнаного характеру, наприклад, у питаннях здійснення екстрадиції;

- ст. 102 «Використання термінів» за логікою побудови українських нормативно-правових актів має йти з самого початку Римського статуту або хоча б Частини 9, якої стосується. Загалом ми вважаємо, що розробникам Римського статуту було б логічніше ввести окрему статтю, яка стосувалась би виключно термінів, які використовуються у Статуті. Маємо зауважити, що ст. 102 – це не єдиний приклад, коли в межах Римського статуту надаються такі тлумачення. Так, наприклад, відповідно до ч. 3 ст. 7, «для цілей цього Статуту розуміється, що термін «гендерний» у контексті суспільства стосується двох статей – чоловічої та жіночої. Термін «гендерний» не має жодного іншого значення, відмінного від згаданого вище». У ст. 7 надається роз'яснення злочинів, які підпадають під юрисдикцію МКС, що також можна розглядати як терміни. З одного боку, було б доцільним ввести окрему статтю, яка було б присвячена виключно термінам, та помістити її на початку Статуту для того, щоб кожен, хто буде ознайомлюватися з цим міжнародним нормативно-правовим актом, мав змогу одразу встановити, які терміни та в якому розумінні використовуються у Римському статуті. Саме за такою логікою рухається національний законодавець. Проте розробники Римського статуту вирішили надавати визначення термінів лише в тих статтях чи частинах, у яких вони зустрічаються чи для яких вони мають значення. Це ще раз доводить правильність зробленого нами висновку, що основна логіка формування Римського статуту полягає в його «блоковості», тобто норми, які регулюють окремі процедури, згруповані разом, і не важливо, що саме ці норми регулюють – умови, порядок чи навіть тлумачення термінів,

головне, що вони знаходяться разом, а тому особа, яка буде вивчати чи застосовувати відповідну процедуру, зможе одразу ознайомитись з усіма необхідними для неї положеннями.

Таким чином, можна запропонувати наступну умовну структуру Частини 9 «Міжнародне співробітництво та судова допомога» Римського статуту:

1) норми, що регулюють загальні умови здійснення міжнародного співробітництва між Міжнародним кримінальним судом та державами – ст. 86 «Загальне зобов’язання співробітничати»; ст. 98 «Співробітництво стосовно відмови від імунітету і згоди на передачу»; ст. 101 «Спеціальне правило»; ст. 102 «Використання термінів»;

2) норми, які стосуються виключно порядку передачі особи до суду – ст. 89 «Передача осіб до Суду»; ст. 90 «Одночасні прохання»; ст. 91 «Зміст прохання про арешт і передачу»; ст. 92 «Тимчасовий арешт»;

3) норми, які стосуються виключно порядку здійснення інших форм співробітництва – ст. 93 «Інші форми співробітництва», ст. 96 «Зміст прохання про інші форми допомоги відповідно до статті 93», ст. 99 «Виконання прохань, поданих відповідно до статей 93 і 96»;

4) норми, які стосуються порядку здійснення всіх форм міжнародного співробітництва – ст. 94 «Відстрочка виконання прохання у зв’язку зі здійснюваним розслідуванням або судовим переслідуванням», ст. 95 «Відстрочка виконання прохання у зв’язку з оспоруванням прийнятності справи», ст. 100 «Витрати»;

5) норми, які регулюють порядок здійснення консультацій під час міжнародного співробітництва – ст. 97 «Консультації».

Очевидно, що вказаний поділ є вкрай умовним та може бути підданий обґрунтованій критиці з боку інших науковців та практиків. Водночас така структура вносить певну системність у питання, пов’язані з міжнародним співробітництвом з МКС, та дозволяє планувати подальше дослідження з

урахуванням специфіки національного аспекту співробітництва. Однак перед тим, як аналізувати міжнародне співробітництво МКС з Україною, передусім доцільно дослідити загальні умови та порядок такого співробітництва з точки зору МКС без прив'язки до певної країни.

У класичному розумінні юрисдикція суду стосується правил, що регулюють застосування права державою через її суди, а також через «виконавчі», «адміністративні» та «поліцейські заходи» [54]. У контексті міжнародного кримінального процесу необхідне вкотре підкреслити, що МКС не має власних поліцейських сил. Справді, пропонувати їхнє створення до або під час Римської конференції було неможливим, хоча принаймні деякі прецеденти для цього існували [129]. Але накази Суду – ордер на арешт, вирок, наказ про арешт майна тощо – мають бути виконані. Делегати усвідомлювали цю проблему, і багато положень Статуту безпосередньо її стосуються. Але фактично міжнародне співробітництво ґрунтується на трьох принципах:

- перший – Суд не має безпосередньо застосовувати санкції до держав за невиконання його рішень. Натомість Суд зобов'язаний встановлювати факти невиконання та направляти їх до Асамблеї держав-учасниць і РБ ООН – у випадку направлення справи до Суду Радою Безпеки;

- другий – Суд не може примушувати держави виконувати його накази;

- третій – персонал Суду не має права у більшості випадків самостійно виконувати свої повноваження на території держави; повноваження членів МКС реалізуються через компетентні органи запитуваної держави і вони підпорядковуються національному праву [128].

Втім, існують виняткові обставини, за яких МКС може самостійно збирати докази на території держави-учасниці без попередньо отриманої згоди цієї держави відповідно до ст.ст. 54, 57 та 99 Статуту. Стаття 57 встановлює, що судовий дозвіл на безпосереднє розслідування на території держави-учасниці може бути наданий без отримання згоди такої держави.

Однак таке повноваження застосовується за умови, що держава-учасниця явно не здатна виконати запит про співробітництво через відсутність будь-якого органу, компетентного виконати запит згідно з Частиною 9 Римського статуту. На думку вчених, дане положення слугує страховим механізмом для забезпечення роботи Суду у державах, де немає дієвої правової системи, здатної це зробити замість Суду, або у «неспроможних» державах (наприклад, коли держава або її частина може перебувати під окупацією чи контролем третьої сторони (наприклад, миротворчих сил) [113].

Навіть покладаючись на місцеві правові системи функціональних держав, ст. 54 Статуту передбачає, що Прокурор може звертатися за співпрацею до будь-якої держави або міжурядової організації та може домовлятися про «відповідні» форми співробітництва з будь-якою з них відповідно до їхньої компетенції та (або) мандату. Стаття 99 аналогічним чином надає Прокурору повноваження самостійно виконувати запити, які не передбачають застосування примусових заходів. Це положення було одним з найбільш суперечливих у Римському статуті і загрожувало спричинити великий політичний скандал, проте воно було сформульовано дуже обережно й на практиці не надаватиме Прокурору необмежених повноважень – фактично воно ґрунтується на мовчазній згоді відповідної держави. Прокурор повинен провести «всі можливі» консультації із запитуваною державою-учасницею, враховуючи, що «ворожий» уряд фактично нівелює таке повноваження [65].

У даному випадку ми маємо привернути увагу до зазначеного вище повноваження Прокурора щодо визначення суб'єкта, з яким буде здійснюватися відповідне співробітництво. Так, згідно зі ст. 54 Статуту, Прокурор може, крім іншого, «звертатися з проханням про співробітництво до будь-якої держави або міжурядової організації чи механізму згідно з їхніми відповідними повноваженнями та/або мандатами; ... укласти такі угоди або домовленості, що не суперечать цьому Статуту, які можуть бути

необхідні для сприяння співробітництву з боку будь-якої держави, міжурядової організації або особи» [28]. Таким чином, Прокурор не обмежений у своїй діяльності співробітництвом лише з державою, до такого співробітництва можуть залучатись і «міжурядові організації». У даному випадку не зазначено, у яких саме формах відбуватиметься таке співробітництво, проте це не означає, що таке співробітництво допускається в довільній формі або що на таке співробітництво мають поширюватись всі форми, які передбачені Частиною 9 Римського статуту.

Прокурор володіє повноваженнями відповідно та в межах Статуту, а отже, може робити тільки те, що прямо передбачено даним нормативно-правовим актом. Водночас у самому тексті Римського статуту слово «співробітництво», як правило, згадується в прив'язці до Частини 9, яка, власне, і має назву «Міжнародне співробітництво...». У зв'язку з цим можна дійти висновку, що зазначене вище положення ст. 54 Римського статуту має стосуватись саме тих форм співробітництва, які зазначені в Частині 9. Однак такий висновок хоча і здається найбільш очевидним, проте є дещо передчасним.

Більшість форм співробітництва, які зазначені в Частині 9 Римського статуту (та які, відповідно до нашої класифікації, поділяються на співробітництво, пов'язане з видачею особи, та інші форми співробітництва) вимагають застосування або примусу, або хоча б певних владних повноважень на території держави, де таке співробітництво відбувається. Очевидно, що неурядові організації такими повноваженнями не наділені, а отже, вони не можуть здійснити, наприклад, затримання чи передачу особи, відносно якої судді МКС видали ордер, чи проведення обшуків тощо. Тобто мова йде про такі форми співробітництва, які не вимагають застосування владних повноважень, тобто здебільшого матимуть консультаційний та (або) інформаційний характер.

Зважаємо, що хоча в Римському статуті відсутні відповідні імперативні положення в частині вичерпного переліку форм співробітництва, проте навіть в тих випадках, коли разом з таким співробітництвом відсутня згадка про Частину 9, жодних інших допустимих форм співробітництва у Статуті не зазначено. З урахуванням того, що Прокурор може діяти лише в тих межах, які є допустимими відповідно до Римського статуту, можна дійти висновку, що він може ініціювати та організовувати співробітництво лише в тих формах, які зазначені у Статуті, тому і співробітництво з неурядовими організаціями чи окремими особами буде відбуватись лише в тих формах, які передбачені цією частиною.

Очевидно, що затримання та видача особи вимагає легального обмеження права особи на свободу та особисту недоторканість і мораторій на таке обмеження належить виключно державі, а тому співробітництво з даного питання між неуповноваженими учасниками неможливе. Отже, мова має йти про інші форми співробітництва, передбачені ст. 93 Римського статуту. Проте і вони в більшості випадків вимагатимуть застосування примусу або інших владних повноважень, а тому не всі форми можуть бути організовані з такими неуповноваженими фізичними або юридичними особами. Аналізуючи зазначену вище статтю Статуту, можна дійти висновку, що насамперед не потребує владних повноважень отримання доказів у формі думок експертів та спеціалістів. Очевидно, що в цьому випадку найяскравіше буде проявлятися співробітництво між Прокурором та іншими неуповноваженими особами, особливо коли існує необхідність отримати альтернативну думку щодо правопорушень, які розслідуються, чи доказів, які у зв'язку з цим збираються.

Також звертаємо увагу, що перелік форм, наданий у ст. 93 Римського статуту, є невичерпним, адже в межах співробітництва також можуть надаватися будь-які інші форми допомоги, не заборонені законодавством запитуваної держави, з метою сприяння здійсненню розслідування і

кримінального переслідування за злочини, що підпадають під юрисдикцію Суду [28]. Вважаємо, що саме в такий спосіб відбувається більша частина будь-яких взаємодій з неурядовими організаціями чи особами. Також вважаємо, що основною метою такої форми співробітництва буде отримання консультацій чи роз'яснень щодо найкращих чи найбільш ефективних способів реалізації співробітництва, форми яких передбачені в Частині 9 Римського статуту. Іншими словами, такі інші форми співробітництва в той чи інший спосіб будуть пов'язані з чітко визначеними формами співробітництва, які передбачені Статутом.

МКС значною мірою залежить від співпраці з державами-учасницями для виконання завдань, які перед ним ставляться. Від держав-учасниць вимагається арештовувати та передавати підозрюваних, розслідувати та збирати докази, надавати привілеї й імунітети посадовим особам МКС, захищати свідків, виконувати накази МКС щодо штрафів і конфіскації та, інколи, переслідувати осіб, які вчинили правопорушення проти здійснення правосуддя. Ключовим елементом цієї співпраці стане національне законодавство, яке дозволяє державі-учасниці надавати допомогу МКС за запитом. Хоча держави можуть застосовувати різні підходи до імплементації однакових зобов'язань, вони роблять це відповідно до вимог Римського статуту. Поточний темп ратифікації є стабільним, і багато держав ухвалюють комплексне законодавство про співпрацю з МКС. Майбутнє МКС залежить від того, чи всі держави-учасниці ухвалюють необхідні закони, які дозволять кожній країні співпрацювати з Судом. Обов'язок співпрацювати з МКС, покладений на держав-учасниць Римським статутом, має подвійний характер: загальне зобов'язання співпрацювати та обов'язок внести зміни до свого національного законодавства для забезпечення такої співпраці [113].

Метою Римського статуту та національного законодавства, що імплементує Римський статут, є забезпечення можливості для слідчих Суду

проводити розслідування якомога швидше після вчинення злочинів. Одним із ключових елементів успішного розслідування має бути готовність держав надавати своєчасну допомогу у розслідуваннях. Відтак повноцінний аналіз ефективності національного законодавства буде можливий лише після того, як посадові особи МКС проведуть розслідування, і законодавство, а також готовність держав-учасниць співпрацювати з розслідуванням, пройдуть таку перевірку.

Як вже було неодноразово зазначено, Римський статут ґрунтується на принципі комплементарності. Стаття 88 Римського статуту вимагає від держав-учасниць забезпечити наявність процедур у своєму національному законодавстві, які дозволяють їм співпрацювати з Судом у питаннях, що стосуються розслідування і доказів.

Ще одним важливим аспектом, який впливає на питання співпраці, є примусові або стимулюючі заходи, які можуть застосовуватись органами, відмінними від МКС [126]. У випадках МКТЮ та МКТР, попри наділення їх делегованими повноваженнями відповідно до Глави VII Статуту ООН, Трибунали стикались з істотним опором і перешкодами, зокрема й з боку третіх держав, які не були учасниками конфлікту. Незважаючи на неодноразові повідомлення голови трибуналу про невиконання певними державами його вимог, Рада Безпеки ООН не вжила заходів для усунення цих недоліків, окрім висловлення занепокоєння та засудження відсутності співпраці [116].

Стикаючись з відсутністю судових повноважень примушувати держави до співпраці під загрозою санкцій, МКТЮ, наприклад, почав менше покладатись на обов'язкові накази, усвідомлюючи, що зрештою Трибунали, подібно до національних органів у сфері традиційної взаємної правової допомоги, мають покладатися на добросовісність держав [85]. Натомість головним інструментом, який реально сприяв співпраці, був політичний тиск і вплив, який здійснювали суб'єкти, не маючи прямого

відношення до самого Трибуналу. У контексті розслідування злочинів на території Балкан це проявлялось у прив'язці співпраці з МКТЮ до участі держав-кандидатів у Процесі стабілізації та Асоціації ЄС та програмі «Партнерство заради миру» НАТО. Так само зняття економічних санкцій, а також надання багатосторонньої та двосторонньої допомоги, зокрема Світовим банком та США, у низці випадків було поставлено в залежність від реального прогресу держав у співпраці з МКТЮ. Таким чином, хоча повідомлення та звіти про невиконання вимог не потягнули за собою застосування РБ ООН примусових заходів, вони суттєво вплинули на інші багатосторонні та двосторонні процеси, що стосувались держав колишньої Югославії [126].

МКС аналогічним чином взаємодіє з державами та міжнародними організаціями, щоб забезпечити підтримку виконання свого мандату. Наприклад, у своєму зверненні до Асамблеї держав-учасниць 2007 року Прокурор МКС закликав держави надавати дипломатичну та публічну підтримку у своїй двосторонній і багатосторонній діяльності, щоб гарантувати повагу до рішень Суду; здійснювати публічну маргіналізацію осіб, яких розшукує Суд, у тому числі шляхом переривання пов'язаних каналів постачання, підтримки та фінансової допомоги, що походять з території держав-учасниць; допомагати у встановленні місцеперебування таких осіб; а також у плануванні та проведенні операцій з арешту [102]. Як наголосив Прокурор, відсутність такої політичної підтримки може суттєво підірвати діяльність Суду, поставивши під сумнів відданість міжнародної спільноти виконанню ордерів МКС, що, зі свого боку, може заохотити осіб, яких розшукує Суд, і їхніх прихильників.

У цьому контексті важливим є звіт Бюро Асамблеї держав-учасниць щодо співпраці, у якому підкреслено необхідність посилення спроможності держав-учасниць «послідовно висловлювати політичну підтримку Суду в регіональних та міжнародних форумах, зокрема щодо сприяння арешту та

передачі», а також схвалення Асамблеєю рекомендації, згідно з якою «держави-учасниці, коли це можливо, повинні висловлювати підтримку Суду та просувати його загальну й ситуаційно-специфічну діяльність у своїх двосторонніх контактах».

Хоча МКС може надсилати запити та видавати постанови щодо обов'язкової явки свідків, передачі обвинувачених або замороження активів, він також не має прямих повноважень застосовувати санкції, окрім загрози повідомлення про невиконання. Тому ефективність зовнішніх механізмів, що сприяють співпраці, великою мірою залежатиме від прив'язки співпраці держав до ризику їхнього усунення з інших сфер міжнародного життя. Втім, така багатостороння підтримка діяльності Суду за своєю природою є непередбачуваною та підвладною суперечливим пріоритетам. Тому успішне забезпечення виконання залежатиме від збігу низки політичних міркувань у кожної конкретної держави [126].

Складно назвати такі висновки несподіваними. Попередньо ми неодноразово підкреслювали значення саме політичних факторів на діяльність МКС, адже вплив політики та дипломатії був зрозумілим ще на етапі розробки та затвердження Римського статуту. Хоча власне функціонування МКС має бути максимально аполітичним, будь-які рішення, які будуть стосуватися інтересів різних держав, викликатимуть зацікавленість з боку інших учасників міжнародних правовідносин, що, зі свого боку, може стати підставою для формування нових політичних союзів. Іншими словами, діяльність всередині МКС є аполітичною, проте все, що відбувається ззовні, обов'язково буде мати політичне забарвлення. Цю позицію не слід розглядати як певний негативний фактор, адже діяльність такої наднаціональної установи, як МКС, завжди буде межувати з питаннями політичної та дипломатичної доцільності.

Однак ми хочемо звернути увагу на ту обставину, що якщо вести мову про прямий політичний вплив на діяльність МКС (як позитивний, так і

негативний), то необхідно згадати про встановлення суб'єкта відповідного впливу. Згідно з положеннями Римського статуту, МКС може в межах наданої йому компетенції примушувати держави до співробітництва, проте таке співробітництво стосуватиметься в більшості випадків тих країн, які є безпосередніми учасниками конфлікту. Відповідно, по відношенню до таких учасників МКС буде застосовувати процедури, які прямо передбачені в Римському статуті. Водночас, як свідчить практика, ефективність кримінального розслідування значною мірою залежить від інших держав, які не є безпосередніми учасниками збройного конфлікту, а тому МКС не може та не буде залучати їх до співробітництва. Заразом ці держави володіють достатнім політичним, економічним та (або) політичним впливом, щоб, наприклад, змусити уповноважених осіб тієї держави, яка є безпосереднім учасником конфлікту, виконати запит МКС. Отже, можна дійти наступних висновків:

1) країни, які є безпосередніми учасниками конфлікту, що підпадає під юрисдикцію МКС, беруть участь у міжнародному співробітництві з МКС відповідно до зобов'язань, які виникають через ратифікацію Римського статуту (якщо його було ратифіковано). По відношенню до таких країн політичний тиск з боку МКС не буде застосовуватись, адже вони є безпосередніми учасниками відповідних правовідносин;

2) країни, які не є учасниками конфлікту, можуть опосередковано брати участь у вирішенні завдань, які стоять перед МКС, шляхом застосування методів політичного та дипломатичного тиску на держави, які є учасниками такого співробітництва. Так як вони не є учасниками правовідносин, МКС напяму здійснювати співробітництво з ними не може (крім певних незначних винятків), через що основним стимулом взаємодії з такими державами буде політична вигода.

Незалежно від типу зобов'язання, передбаченого Частиною 9, запит буде ефективним лише за умови його виконання у спосіб, визначений

Судом. У внутрішніх правових системах судова влада може здійснювати нагляд за дотриманням кримінальної процедури, щоб гарантувати цілісність процесу та допустимість доказів. У випадку МКС судді керуватимуться Частиною 9 та ст. 69 Статуту [108]. Втім, існують межі того, наскільки Палати МКС можуть досліджувати, регулювати або контролювати виконання запитів Суду внутрішніми органами. Зокрема, ст. 67 Статуту передбачає, що Суд не повинен ухвалювати рішення щодо застосування національного права держави при визначенні належності чи допустимості доказів.

Питання судового нагляду виникло в контексті процедури передачі у справі Лубанга (Lubanga), де обвинувачений оскаржував юрисдикцію Суду, посиляючись на зловживання процесом, а саме – на те, що Суд має відмовитися від юрисдикції через його первісне незаконне тримання під вартою уповноваженими органами Демократичної Республіки Конго. Розглянувши цю скаргу, Апеляційна палата дійшла висновку, що Статут не передбачає зупинення провадження у зв'язку зі зловживанням процесом як таким, а ст. 21 Статуту встановлює, що застосування й тлумачення права (включаючи здійснення юрисдикції) повинні відповідати міжнародно визнаним правам людини [104]. Було зазначено, що, коли порушення прав обвинуваченого є таким, що унеможлиблює для нього реалізацію свого захисту в межах наданих йому прав, справедливий судовий розгляд є неможливим, і провадження може бути зупинене. За таких обставин інтерес світової спільноти у притягненні до відповідальності осіб, обвинувачених у найтяжчих злочинах проти людяності, яким би великим він не був, поступається необхідності зберегти ефективність судового процесу як дієвого інструменту правосуддя [94].

Розглядаючи питання щодо суду, Апеляційна палата зазначила, що МКС не виступає апеляційною інстанцією щодо рішення компетентності судового органу Демократичної Республіки Конго про ідентифікацію

обвинуваченого відповідно до ст. 59 Статуту. Натомість Суд має перевірити, чи процедура, передбачена національним законодавством, була дотримана, а права затриманого – забезпечені відповідно до ст. 59 Статуту. У цьому випадку палата встановила, що відсутні будь-які ознаки порушення прав обвинуваченого з боку органів Демократичної Республіки Конго. Вона також підтвердила висновок Попередньої палати про відсутність «скоординованих дій» між органами Демократичної Республіки Конго та Прокурором щодо його незаконного тримання під вартою з метою доставлення до МКС. Таким чином, Суд визнав себе компетентним розглядати скарги переданої особи щодо недотримання державою певних процесуальних вимог, передбачених Статутом. При визначенні належного засобу правового захисту Суд зазначив, що керуватиметься зважуванням факторів задля встановлення, чи є порушення настільки серйозним, щоб анулювати юрисдикцію, особливо коли відповідні дії можуть бути віднесені на рахунок Суду.

У тій самій справі Попередня палата також мала вирішити питання про допустимість певних доказів, які, відповідно до клопотання сторони захисту, були отримані незаконно та всупереч ст. 69 Статуту під час обшуку й виїмки, проведених органами Демократичної Республіки Конго. Відхиливши це клопотання, Попередня палата зауважила, що рішення національних судів не є обов'язковими у питанні допустимості доказів, і визнала себе компетентною оцінювати спосіб збирання доказів. Вона відмежувала завдання Суду як визначення того, чи мало місце порушення міжнародно визнаних прав людини, на відміну від «лише порушення внутрішніх правил і процедур» [94]. Це рішення має важливе значення, оскільки демонструє підхід Суду до балансування між необхідністю перевіряти спосіб отримання доказів внутрішніми органами та оцінкою можливих порушень Статуту чи міжнародно визнаних прав людини

відповідно до ст. 69 Статуту, або ж належності та допустимості доказів [126].

Загалом даний приклад є досить показовим, адже яскраво демонструє бажання МКС дистанціюватись від питання допустимості доказів, отриманих з порушенням законодавства країни, яка бере участь у співробітництві, або від питання оцінки порушення прав особи національними правоохоронними органами, які відбулися в межах запиту про міжнародне співробітництво. Загалом логіку суддів МКС можна зрозуміти, адже, як вже було неодноразово зазначено, дана судова установа діє відповідно до засади комплементарності, а тому не виступає як суд апеляційної чи касаційної інстанції по відношенню до рішень, які приймаються національними судами. Водночас МКС не може ігнорувати істотні порушення прав та свобод людини, які передували, наприклад, доставленню особи до Суду, адже в такому випадку під сумнів ставиться справедливість всього судового процесу. Тому судді МКС і зазначили, що вони обмежені в можливостях перевірки законності підстав та порядку затримання особи на території держави, водночас вказують на необхідність дотримання основних прав та свобод людини навіть за умови, якщо така оцінка не дозволить встановити винуватість особи щодо особливо тяжких та небезпечних воєнних кримінальних правопорушень.

РОЗДІЛ II. ОСОБЛИВОСТІ СПІВРОБІТНИЦТВА МІЖ УКРАЇНОЮ ТА МІЖНАРОДНИМ КРИМІНАЛЬНИМ СУДОМ ЩОДО ПЕРЕДАЧІ ОСОБИ

2.1. Загальні умови міжнародного співробітництва між Україною та Міжнародним кримінальним судом

У попередніх розділах даного дисертаційного дослідження ми наголошували, що Розділ IX-2 КПК України хоча структурно та змістовно не повністю відповідає Частині 9 Римського статуту (про що мова піде нижче), проте відповідні положення національного кримінального процесуального законодавства значною мірою базуються саме на Статуті. У зв'язку з цим ми вважаємо доцільним взяти за основу структури даного дисертаційного дослідження ті дві форми міжнародного співробітництва, які були виокремлені в попередньому розділі даного дисертаційного дослідження, а саме міжнародне співробітництво, пов'язане з видачею особи, та інші форми. Саме така структура, на нашу думку, дозволить дещо структурувати Розділ IX-2 КПК України, норми у якому на перший погляд закріплені дещо хаотично.

Відповідно до положень Римського статуту розмежовуються два взаємопов'язані поняття – «юрисдикція» та «прийнятність». Юрисдикція охоплює правові межі діяльності Суду: предметну (*ratione materiae*), часову (*ratione temporis*), територіальну (*ratione loci*), а також юрисдикцію щодо осіб (*ratione personae*). Натомість питання прийнятності виникають уже на наступному етапі – коли Суд повинен визначити, чи може справа, яка формально підпадає під його юрисдикцію, бути прийнята до розгляду. Отже, Статут розрізняє стадії попереднього вивчення ситуації та безпосереднього розслідування. Перед початком розслідування Прокурор МКС має оцінити наявну інформацію й переконатися, що початок провадження відповідатиме вимогам Статуту. Крім того, Суд може

самостійно вирішити питання прийнятності справи, навіть якщо жоден з учасників Статуту його не порушив [44, с. 171].

Питання «прийнятності справи» за Римським статутом ґрунтується на принципі комплементарності, який впливає з п. 10 преамбули, ст.ст. 1 та 17 Статуту і означає, що МКС «доповнює діяльність національних органів кримінальної юстиції». Тому, визнаючи справу прийнятною (тобто такою, що може бути розглянута Судом), МКС відповідно до ст. 17 має встановити, що держава, яка володіє юрисдикцією щодо цієї справи, не може або не бажає належним чином провести розслідування чи порушити кримінальне переслідування у справах про міжнародні злочини, вчинені фізичними особами. Таким чином, Римський статут підтверджує та закріплює за державами первинне право й основну відповідальність за розгляд таких справ та здійснення відповідних проваджень [10, с. 487].

Н. Антонюк зазначала, що для України нині особливо важливим є питання створення міжнародного трибуналу для притягнення до відповідальності воєнних злочинців. Вона висловлює сподівання, що демократичні держави підтримають ініціативу створення такого трибуналу. Водночас українські суди розглядатимуть кримінальні провадження щодо злочинців нижчої та середньої ланок. У цій площині необхідно наголосити на ключових викликах, зокрема на потребі чіткого відмежування загальнокримінальних та воєнних злочинів, визначення меж юрисдикції між Міжнародним кримінальним судом і національними судами, а також на важливості формування цілісного розуміння міжнародного гуманітарного права, норм звичаєвого права й прецедентної практики міжнародних судів [2].

Передусім доцільно дослідити особливості здійснення співробітництва з Судом, яке буде стосуватися видачі особи. Підкреслюємо, що таке формулювання є не зовсім чітким, проте достатньо широким для того, щоб до нього включити необхідні правові положення. Мова йде про статті, які

пов'язані з затриманням, арештом, видачею тощо особи за запитом МКС. І для цього аналізу насамперед необхідно дослідити загальні умови співробітництва уповноважених органів України та Міжнародного кримінального суду.

Відповідно до ст. 617 КПК України, співробітництво між Україною та МКС відбувається в порядку, передбаченому Римським статутом та відповідними положеннями КПК України. У такий спосіб законодавець намагався унормувати порядок та процедуру використання положень даного міжнародного нормативно-правового акту та чинного національного законодавства. Нагадаємо, що відповідно до норм Статуту кожна країна має імплементувати його положення до свого законодавства. Проте між IX-2 КПК України та Римським статутом існують численні відмінності та невідповідності.

Загалом ситуацію, за якою норми Римського статуту в процесі закріплення на рівні національного законодавства проходять «адаптацію», через що в деяких випадках значно змінюється їхній зміст, складно назвати позитивною, проте і несподіваною її вважати неможливо. Незважаючи на ту обставину, що міжнародні договори, які були ратифіковані Верховною Радою України, є частиною національного законодавства, повністю їх скопіювати без урахування національних особливостей неможливо. Під час розроблення та затвердження Римського статуту делегати Римської конференції брали за основу не законодавство окремої країни, а певні узагальнені процедури, які з точки зору засад кримінального права та процесу можуть бути реалізовані як у межах міжнародного, так і національного законодавства. Відповідно, кожна держава вже мала імплементувати ці положення у власне законодавство, у зв'язку з чим і виникають такі проблеми, про які зазначено вище.

Український законодавець, розуміючи цю проблему, у ст. 617 КПК України зазначив, що «співробітництво між Україною та Міжнародним

кримінальним судом здійснюється у порядку, визначеному цим Кодексом та Римським статутом Міжнародного кримінального суду, з урахуванням особливостей, передбачених цим розділом» [18]. Таке формулювання привертає увагу ієрархією нормативно-правових актів, яка була встановлена: передусім під час, наприклад, виконання запитів МКС, мають застосовуватись норми КПК України, а лише після цього норми Римського статуту. При цьому Статут застосовується лише в тих межах, які визначені національним кримінальним процесуальним законодавством, тобто «з урахуванням особливостей, передбачених цим розділом». Аналогічного висновку можна дійти і з аналізу ч. 4 ст. 617 КПК України, де вказано, що «терміни, що вживаються у цьому розділі, якщо вони не визначені цим Кодексом, використовуються у значеннях, наведених у Римському статуті Міжнародного кримінального суду» [18]. Таким чином, законодавець підкреслює, що в питаннях, пов'язаних зі співробітництвом з МКС, у першу чергу будуть застосовуватись норми КПК України, тобто ті положення Римського статуту, які пройшли національну адаптацію. Такий підхід суперечить як Конституції України, так і основним положенням КПК України, які визнають примат міжнародного права над національним. Відповідно, у випадках необхідності уповноважені посадові особи мають право за наявності прямих колізій між Римським статутом та КПК України застосовувати норми саме Статуту. Водночас ми переконані, що хоча відповідна поведінка буде юридично грамотною, очікувати на такі дії буде вкрай оптимістично. Уповноважені органи та посадові особи, які залучені до взаємодії з МКС, обмежені кримінальним процесуальним законодавством у своїй діяльності, а тому ми переконані, що за власної ініціативи вони не будуть застосовувати норми Статуту, які суперечать вимогам КПК України.

Продовжуючи питання залученості державних органів, уповноважених на здійснення міжнародного співробітництва з МКС,

необхідно зазначити, що, згідно зі ст. 618 КПК України, центральними органами щодо співробітництва з МКС є Офіс Генерального прокурора та Міністерство юстиції України.

Так, відповідно до КПК України, «Офіс Генерального прокурора відповідно до Римського статуту Міжнародного кримінального суду і цього Кодексу:

1) розглядає прохання Міжнародного кримінального суду та організовує їхнє виконання;

2) оспорує прийнятність справи до провадження Міжнародного кримінального суду або юрисдикцію Міжнародного кримінального суду;

3) оскаржує рішення Прокурора Міжнародного кримінального суду або палати Міжнародного кримінального суду;

4) звертається до Міжнародного кримінального суду з проханням про перегляд рішення Прокурора Міжнародного кримінального суду не розпочинати розслідування або кримінальне переслідування та може подавати зауваження з цього питання;

5) організовує прийом-передачу осіб до Міжнародного кримінального суду на виконання прохання про арешт і передачу, а також про тимчасову передачу;

6) направляє докази до Міжнародного кримінального суду;

7) забезпечує зберігання доказів і захист інформації на прохання Міжнародного кримінального суду;

8) вживає заходів, пов'язаних із присутністю представників Міжнародного кримінального суду або уповноважених Міжнародним кримінальним судом осіб під час виконання прохань Міжнародного кримінального суду про співробітництво;

9) звертається до Міжнародного кримінального суду з проханням про вжиття заходів, необхідних для забезпечення захисту посадових осіб, службових осіб та інших офіційних представників України у зв'язку з

провадженням у Міжнародному кримінальному суді, а також захисту конфіденційної інформації або інформації з обмеженим доступом, та взаємодіє з Міжнародним кримінальним судом щодо таких прохань;

10) організовує переклад документів і прохань, що надійшли від Міжнародного кримінального суду, якщо вони не складені державною мовою;

11) подає до Міжнародного кримінального суду зауваження щодо оцінки збитків або матеріальної, фізичної чи іншої шкоди, завданої потерпілим особам, а також видів чи форм відшкодування;

12) вирішує питання щодо відмови від спеціального правила відповідно до Римського статуту Міжнародного кримінального суду;

13) здійснює інші повноваження, що впливають із зобов'язань України у зв'язку з визнанням Україною юрисдикції Міжнародного кримінального суду або передбачені цим Кодексом.

Міністерство юстиції України:

1) організовує виконання на території України вироків та інших рішень Міжнародного кримінального суду;

2) повідомляє Міжнародному кримінальному суду про готовність прийняття засуджених осіб для відбування покарання у виді позбавлення волі та узгоджує з Міжнародним кримінальним судом умови такого прийняття;

3) організовує прийом-передачу осіб, стосовно яких винесено вирок Міжнародного кримінального суду, для відбування покарання;

4) організовує переклад документів, що надійшли від Міжнародного кримінального суду, якщо вони не складені державною мовою;

5) здійснює інші повноваження щодо виконання рішень, що впливають із зобов'язань України у зв'язку з визнанням Україною юрисдикції Міжнародного кримінального суду або передбачені цим Кодексом» [18].

Співпраця МКС з Офісом генерального прокурора почалась ще до того, як Україна ратифікувала Римський статут. Так, «у січні 2020 р. було створено перший спеціалізований структурний підрозділ – Департамент нагляду у кримінальних провадженнях щодо злочинів, вчинених в умовах збройного конфлікту, уповноважений на співробітництво МКС у складі Офісу Генерального прокурора. Департамент забезпечує збір, аналіз, систематизацію даних для підготовки повідомлень до Офісу Прокурора МКС з метою збору доказів вчинення воєнних злочинів та злочинів проти людяності... 23 березня 2023 р. у будівлі МКС в Гаазі було підписано між Генеральним прокурором України та секретарем МКС Угоду про відкриття представництва МКС в Україні. З метою служіння інтересам правосуддя також був відкритий Офіс Прокурора МКС в Україні. Ця подія є корисною як для інтересів потерпілих, так і інтересам правосуддя. 14 вересня 2023 р. у Києві відкрили польовий офіс МКС, який є найбільшим представництвом МКС за межами Гааги, що стало новою главою співпраці України з МКС. Дані дії підвищують ефективність та оперативність реагування на злочини, які росія щодня вчиняє проти українців» [7, с. 7]. «За час збройної агресії росії проти України було вчинено жакливі злочини, які порушують як міжнародні права людини, так й міжнародні гуманітарні права, багато з яких прирівнюються до воєнних злочинів та злочинів проти людяності, включаючи умисні вбивства як цивільних осіб, так і військовополонених. Більша частина цих злочинів підпадає під національну юрисдикцію українських судів. За даними Офісу Генерального прокурора, станом на 31 травня 2023 року зареєстровано 87 716 проваджень щодо порушення законів та звичаїв війни, включаючи умисні вбивства (ч. 2 ст. 438 Кримінального кодексу України)» [4].

Звертаємо увагу, що якщо брати за основу визначену нами класифікацію форм співробітництва з МКС, то до повноважень зазначених вище центральних органів, які пов'язані з видачею осіб, відноситься

організація прийому-передачі осіб до МКС на виконання прохання про арешт і передачу (тимчасову передачу), а також для відбування покарання. Також до повноважень Міністерства юстиції відносяться питання, пов'язані з повідомленням Міжнародному кримінальному суду про готовність прийняття засуджених осіб для відбування покарання у виді позбавлення волі та узгодження з Міжнародним кримінальним судом умови такого прийняття.

Передавання особи відповідно до Розділу IX-2 КПК України не є тотожним екстрадиції особи. Як зазначають вчені, «МКС використовує термін «передача у розпорядження» особи, що цілком відображено у Розділі IX-2 КПК. На відміну від норм національних конституцій, які забороняють екстрадицію громадян (у тому числі ст. 25 Конституції України), Римський статут у ст. 89, встановлюючи для держав-учасниць зобов'язання про передачу осіб Суду, не робить будь-яких винятків щодо передачі громадян тих країн, до яких направлена така вимога. Згідно зі ст. 89 (1) Римського статуту, Суд може передати прохання про арешт і передачу особи у його розпорядження разом з матеріалами будь-якій державі, на території якої може перебувати ця особа, і звертатися до цієї держави з проханням про співробітництво у здійсненні арешту і передачі такої особи у його розпорядження. Держави-учасниці, відповідно до положень цієї Частини та процедури, передбаченої їхнім національним законодавством, виконують прохання про здійснення арешту і передачу у розпорядження. З огляду на можливість колізії норм національного права і положень Статуту у ст. 102 диференційовано поняття «екстрадиція» (extradition) і «передача у розпорядження» (Surrender), відповідно до яких остання означає доставку особи державою до Суду відповідно до цього Статуту, а екстрадиція – доставку особи однією державою до іншої держави відповідно до положень міжнародного договору, конвенції або національного законодавства. Подібне трактування створює ефективні передумови для того, щоб

уникнути процедури внесення змін до конституції при наявності абсолютної заборони на видачу громадян. При цьому сучасна практика органів конституційної юстиції зарубіжних країн наочно підтверджує принципову різницю зазначених процедур, тобто екстрадиції та передачі у розпорядження. Відмінність правової природи «екстрадиції» і «передачі у розпорядження» осіб була підтверджена і КСУ, який у своєму висновку у справі про Римський статут від 11 липня 2001 р. вказав, що «терміни «передача» і «видача» в загальноживаному розумінні часто розглядаються як синоніми, але в міжнародно-правових документах та спеціальній літературі в них вкладається різний зміст, що робить їхню юридичну природу неідентичною». Доставлення особи до іншої рівносуверенної держави принципово відрізняється від доставлення особи до Суду, створеного відповідно до міжнародного права за участю та згодою зацікавлених держав. Якщо перше за міжнародно-правовою термінологією позначається терміном «видача», або «екстрадиція» (від лат. ex – з, поза і traditio – передавання), то друге – терміном «передача». Відповідно до ч. 2 ст. 25 Конституції України, забороняється видача (екстрадиція) громадян України іншій державі. Тобто заборона стосується національної, а не міжнародної юрисдикції. МКС суттєво відрізняється від національних судових органів і не прирівнюється до іноземного суду, адже створюється за участю і за згодою держав-учасниць, базуючись на положеннях не національного права, а міжнародного права. Подібного роду тлумачення, що виявляють різну правову природу і зміст «екстрадиції» і «передачі» особи (громадянина держави), дозволяють обійти тривалу і складну процедуру внесення змін до Конституції» [10; 43, с. 98-100].

Відповідно до ст. 618 КПК України, центральні органи України взаємодіють з МКС безпосередньо або дипломатичним шляхом. Очевидно, що дана норма була внесена в КПК України задля спрощення організації співробітництва, адже далеко не завжди воно можливе лише шляхом

здійснення офіційної передачі документів визначеного зразка тощо. Відповідно до ст. 87 Римського статуту, «Суд має право звертатися до держав-учасниць із проханнями про співробітництво і такі прохання надсилаються дипломатичними каналами чи будь-якими іншими відповідними каналами» [28]. І в Римському статуті, і в КПК України наявна окрема стаття, яка присвячена консультаціям уповноважених органів з МКС, яка направлена, власне, на те, щоб за необхідності мінімізувати бюрократичну тяганину шляхом уточнення деталей виконання відповідного запиту тощо. Ці положення вказують на те, що діяльність МКС передусім підпорядковується вимозі ефективності, адже розслідування воєнних або подібних злочинів має проводитись оперативно, а винуваті особи мають бути притягнуті до відповідальності в межах розумного строку. Водночас така оперативність не повинна ставити під сумнів законність окремих процедур, адже саме в межах кримінального провадження найбільшою мірою допускаються обмеження базових прав та свобод людини, а тому вимога дотримання процесуальної форми буде свідченням того, що відповідні права не були порушені. Можливість спрощення співробітництва між державами та МКС більшою мірою стосується питань, пов'язаних з організацією виконання запитів, а не власне їхнім виконанням, яке значною мірою буде відбуватись згідно з кримінальним процесуальним законодавством. У зв'язку з цим цілком логічним є дублювання положення про можливість здійснення міжнародного співробітництва дипломатичними каналами з Римського статуту в КПК України.

Проте профільне законодавство не вказує на наявність можливості дипломатичних зносин ні Офісом Генерального прокурора, ні Міністерством юстиції України. Так, відповідно до Закону України «Про прокуратуру», прокуратура може здійснювати міжнародне співробітництво з метою реалізації своїх функцій. Однак таке міжнародне співробітництво

можливе лише шляхом реалізації повноважень, передбачених профільним законодавством. При цьому ні вказаний Закон, ні інші нормативно-правові акти не наділяють Офіс Генерального прокурора повноваженнями реалізовувати дипломатичні правовідносини з відповідними органами інших держав чи міжнародними судовими установами. Міжнародне співробітництво залишається можливим, але звертаємо увагу, що в частині саме Офісу Генерального прокурора такі повноваження не конкретизовані.

Аналогічного висновку можна дійти і про Міністерство юстиції України. Так, відповідно до Положення [24], одним з основних завдань Мін'юсту є здійснення міжнародно-правового співробітництва, забезпечення дотримання і виконання зобов'язань, узятих за міжнародними договорами України з правових питань. При цьому так само не зазначено, що Мін'юст може вступати у дипломатичні зносини, вказуючи на необхідність використання інших форм міжнародного співробітництва.

У зв'язку з цим можна дійти висновку, що положення ч. 4 ст. 618 КПК України, яке дозволяє центральним органам України взаємодіяти з МКС дипломатичним шляхом, є вкрай оптимістичним та нереалістичним. Дійсно, саме таке формулювання використовується в самому Римському статуті, проте Статут розроблявся з ідеєю, що відповідні положення будуть закріплені на рівні національного законодавства з урахуванням специфіки законодавства кожної з держав. Дійсно, уповноважені посадові особи МКС зацікавлені в тому, щоб напряду спілкуватися з посадовими особами України, у чий компетенції перебувають питання, що вимагають вирішення. Саме задля цього і було ратифіковано Римський статут, а в Офісі Генерального прокурора з'явився навіть окремий департамент. Проте в окремих (сподіваємось, що дуже незначних) випадках такого регулювання буде недостатньо, а тому необхідно застосовувати і дипломатичні зв'язки. У цьому випадку жоден представник Офісу Генерального прокурора чи Мін'юсту не уповноважений на здійснення дипломатичних зносин. Хоча

пряме спілкування між МКС та представниками центральних органів України є важливою гарантією забезпечення оперативності кримінального провадження, водночас вчинення дій у частині дипломатичних відносин (які завжди характеризуються великим рівнем розсуду та ініціативності, а отже, потребують додаткового та прискіпливого контролю) вимагає наявності відповідних повноважень, передбачених чинним законодавством України. Якщо взаємодія «МКС – Україна» може відбуватися напряду, адже Римський статут надає широкі дискреційні повноваження в частині форм та порядку залучення учасників до такого співробітництва, то взаємодія «Україна – МКС» є складнішою, адже уповноважені представники Офісу Генерального прокурора або Міністерства юстиції України на дипломатичні зносини не уповноважені. Тому ми вважаємо, що в даному випадку відповідне положення КПК України має бути уточнене.

За основу можна взяти норми, які закріплюють особливості здійснення міжнародного співробітництва під час кримінального провадження та які передбачені в Розділі IX КПК України. Дійсно, «загальне» міжнародне співробітництво, яке передбачається зазначеним розділом, та міжнародне співробітництво з МКС має багато відмінних рис, але в загальних межах вони є подібними насамперед через необхідність використання міжнародного елемента до кримінальних процесуальних правовідносин. Відповідно, для вирішення питання щодо порядку здійснення дипломатичних зносин можна використати саме ці положення.

Відповідно до ч. 5 ст. 544 КПК України, за відсутності міжнародного договору з відповідною державою уповноважений (центральный) орган України надсилає запит про надання міжнародної правової допомоги до Міністерства закордонних справ України для подальшого передання його компетентному органу запитуваної сторони дипломатичним шляхом. Таким чином, у кримінальному процесуальному законодавстві вже наявне положення, яке регулює порядок здійснення міжнародного співробітництва

дипломатичним шляхом із залученням Міністерства закордонних справ України. Звертаємо увагу, що в Розділі IX КПК України також присутня стаття 545, яка визначає, що Генеральний Офіс прокурора, Мін'юст та НАБУ є центральними органами, які здійснюють міжнародне співробітництво, проте питання дипломатичних зносин у процесі такого співробітництва віднесено до компетенції Міністерства закордонних справ, який буде виступати центральним органом, адже він ніяким чином не впливає на розгляд чи виконання відповідних запитів.

Ми вважаємо, що аналогічне положення має бути закріплене і в Розділі IX-2 КПК України. Немає необхідності вводити окрему статтю, адже це лише ускладнить процес застосування відповідних правових положень. Доцільно лише зробити уточнення в ст. 618 КПК України, що якщо співробітництво буде відбуватися дипломатичним шляхом, то до нього необхідно залучити орган, компетентний на здійснення таких дій.

У зв'язку з цим пропонуємо ч. 4 ст. 618 КПК України викласти в наступній редакції: «Центральні органи України взаємодіють з Міжнародним кримінальним судом безпосередньо або дипломатичним шляхом. *Для здійснення співробітництва з Міжнародним кримінальним судом дипломатичним шляхом центральні органи України можуть звертатися з відповідними запитами до Міністерства закордонних справ України для подальшого їхнього передання дипломатичним шляхом*».

Звертаємо увагу одразу на декілька важливих аспектів:

1) ми використали дієслово «можуть» з метою недопущення обмеження міжнародного співробітництва. У більшості випадків прямого спілкування між уповноваженими особами МКС та України має бути достатньо, і лише у випадках, коли цього уникнути неможливо, доцільним є залучення Міністерства закордонних справ;

2) також звертаємо увагу, що ми уточнили, що мова йде саме про таке співробітництво, ініціатором якого виступає Україна. Тобто уповноважені

особи МКС за необхідності будуть продовжувати звертатись до представників Офісу Генерального прокурора або Міністерства юстиції України, проте якщо таке співробітництво відбувається в зворотному напрямку, то в такому випадку може залучатись і Міністерство закордонних справ України.

2.2. Затримання та застосування запобіжних заходів відносно особи на прохання Міжнародного кримінального суду

Як вже було неодноразово зазначено в даному дисертаційному дослідженні, поділ всіх форм співробітництва на дві групи – пов’язані з передачею особи та інші – є вкрай умовним, проте дозволяє краще структурувати будь-яке наукове дослідження, яке стосується цього питання. Водночас маємо ще раз підкреслити, що така форма співробітництва, як «передача особи», в нашому дослідженні має тлумачитись широко, а не буквально, адже до неї ми включаємо будь-які форми співробітництва, які пов’язані з обмеженням права особи на свободу та особисту недоторканість. У зв’язку з цим доцільно спочатку дослідити обмеження, які може зазнавати особа на території України у зв’язку з її участю в провадженнях, які розслідуються МКС. І якщо аналізувати ці питання хронологічно, то доцільно розпочати саме із затримання.

Відповідно до ст. 628 КПК України, «затримання на території України осіб, які розшукуються Міжнародним кримінальним судом або стосовно яких надійшло прохання Міжнародного кримінального суду про тимчасовий арешт або про арешт і передачу, а також розгляд скарг про їхнє затримання здійснюються з урахуванням особливостей, визначених статтею 582 цього Кодексу та цим розділом» [18]. Звертаємо увагу, що сам термін «затримання» в Римському статуті майже не зустрічається, адже в більшості випадків мова ведеться про арешт. При цьому в Статуті визнається, що особа може набути статусу затриманої на території іншої

держави, адже в ст. 93 зазначено, що інші форми співробітництва включають в себе «допит будь-якої особи, *затриманої* за розпорядженням Суду». Можна зробити припущення, що розробники Римського статуту більше уваги приділили опису процедури та підставам арешту особи, залишаючи питання затримання на вирішення національним законодавством тієї держави, яка буде у відповідний спосіб взаємодіяти з Судом.

Відповідно до ст. 58 Римського статуту, «у будь-який час після початку розслідування Палата досудового провадження видає за заявою Прокурора ордер на арешт тієї чи іншої особи, якщо, розглянувши цю заяву й докази або іншу інформацію, надані Прокурором, вона переконалася в тому, що:

а) є обґрунтовані підстави вважати, що ця особа вчинила злочин, який підпадає під юрисдикцію Суду; і

б) арешт цієї особи видається необхідним:

i) для забезпечення її явки на судовий розгляд;

ii) для забезпечення того, щоб ця особа не створювала перешкод чи загрози для розслідування або судового провадження; або

iii) у відповідних випадках, для запобігання продовженню вчинення особою цього злочину або пов'язаного з ним злочину, що підпадає під юрисдикцію Суду і пов'язаний з тими самими обставинами» [28].

Римський статут не регулює саму процедуру затримання особи, адже у МКС немає правоохоронних органів, які можуть виконувати такі дії. Задля того, щоб особа була затримана, МКС повинен сповістити держави, які ратифікували Римський статут, що відповідну особу було оголошено в розшук. Асамблея держав-учасниць ухвалила низку резолюцій щодо співробітництва, наголошуючи, що невиконання запитів про співпрацю перешкоджає виконанню Судом його мандата.

Канцелярія Суду та Офіс Прокурора розвинули сталі форми співпраці щодо виконання ордерів на арешт. У 2016 році в МКС була створена

внутрішня Робоча група з питань арештів, щоб формалізувати цю співпрацю та посилити синергію й обмін інформацією щодо відстеження, а також щодо судових та оперативних етапів виконання ордерів. МКС щорічно звітує перед асамблеєю держав-учасниць, РБ ООН та Генеральною Асамблеєю ООН про стан виконання ордерів на арешт. Це питання порушується на міжнародних форумах і під час двосторонніх зустрічей. Систематичні нагадування про ордери на арешт надсилаються державам через відповідні канали, наприклад, коли підозрювані здійснюють поїздки за кордон. Якщо держава не виконує запит про співпрацю, Канцелярія чи Офіс Прокурора можуть передати це питання на розгляд відповідній Палаті попереднього провадження, яка, зі свого боку, може повідомити про невиконання держав-учасниць або Раду Безпеки ООН [91].

Тобто, на відміну від, наприклад, досить дієвої системи оголошення в розшук особи ІНТЕРПОЛом, ордер на арешт МКС має низку обмежень, які передусім стосуються специфіки розповсюдження відповідної інформації та, власне, можливості примусити державу, яка ратифікувала Римський статут, до такого арешту. Особливо критичною стає ця ситуація у випадках, коли ордери на арешт видані проти голів країн. Як зазначають вчені, ордери на арешт, видані МКС, мають як юридичні, так і політичні наслідки. Без арештів судовий процес не може відбутись, судді МКС не можуть вставити вину чи невинуватість, а потерпілі не можуть бути заслухані [91]. Однак повноваження щодо виконання ордерів на арешт належать державам. По-перше, відповідно до їхнього загального обов'язку повністю співпрацювати з МКС, 125 держав-учасниць Римського статуту мають юридичний обов'язок арештовувати й передавати підозрюваних Суду, якщо ті опиняться на їхній території [123].

МКС не може судити осіб заочно, тому взяття підозрюваного під варту є ключовим етапом для того, щоб будь-яке провадження могло перейти на стадію судового розгляду. Стаття 63 Римського статуту встановлює, що

провадження в МКС відбувається за присутності особи – тобто підозрюваного на стадії досудового провадження та обвинуваченого після підтвердження обвинувачення. Проте МКС не має поліції чи владних механізмів для примусового виконання своїх рішень і наказів, зокрема ордерів на арешт. Тому МКС не може безпосередньо арештовувати осіб, щодо яких видано ордери, і доставляти їх до Суду.

Наприклад, у випадку з рф та Ізраїлем жодна з цих держав не є учасницею Римського статуту, що створює додаткові виклики для виконання ордерів стосовно голів держав [123]. Хоча ст. 13 Римського статуту дозволяє Раді Безпеки ООН передавати на розгляд МКС справи щодо держав, які не є учасницями, така резолюція в даному випадку ухвалена не буде, оскільки рф як постійний член РБ ООН має право вето. Хоча Ізраїль не є підписантом Римського статуту, МКС має юрисдикцію щодо ізраїльських громадян відповідно до ст. 12 Римського статуту, якщо вони вчиняють злочини на території держав-учасниць (у даному випадку – на території Палестини). На цій підставі МКС відхилив формальне заперечення Ізраїлю [96] проти юрисдикції Суду.

Отже, співпраця кожної держави є життєво важливою для виконання всіх рішень МКС, включно з примусовим виконанням ордерів на арешт голів держав. Якщо говорити про окреслені вище приклади, то їхнє виконання є малоімовірним, оскільки таких осіб можна заарештувати лише у разі подорожі до держави-учасниці, готової здійснити арешт, а вони навряд чи підуть на такий ризик. «Водночас виконання цих ордерів має складні політичні наслідки для двосторонніх відносин між державою, що здійснює арешт, і державою, громадянином якої є відповідна особа. Держави, що розвиваються, особливо неохоче виконують запити МКС, коли вони залежать від економічної та іншої допомоги інших держав – виконання ордерів щодо впливових держав матиме серйозні політичні наслідки, включаючи, можливо, втрату зовнішньої допомоги» [84]. «Візит

путіна до Монголії у вересні яскраво це продемонстрував. МКС може передати питання по невиконання державою своїх обов'язків на розгляд Асамблеї держав-учасниць за так званою процедурою невиконання. Так сталося у випадку з Монголією, коли уряд країни відмовився заарештовувати путіна під час його візиту у вересні 2024 року» [123].

Таким чином, знову маємо констатувати вже неодноразово окреслену вище проблему – хоча МКС створено як незалежну міжнародну судову установу, яка насамперед у своїй діяльності має керуватися загальноправовими засадами та принципом справедливості, в реальності ефективність діяльності Суду буде залежати від політичної волі окремих країн. Очевидно, що вказаний фактор є основою всього міжнародного права, і діяльність МКС, на жаль, не може бути винятком. Проте останні події та приклади вказують на фактичну неспроможність МКС здійснювати свої повноваження через небажання окремих держав виконувати взяті на себе зобов'язання.

Повертаючись до національних правових реалій, необхідно нагадати, що порядок затримання особи на території України за запитом МКС відбувається відповідно до ст. 628 КПК України. При цьому сама стаття не регулює процедуру такого затримання, а лише відсилає до ст. 582 КПК України. У цьому положенні зазначені три підстави для затримання:

- 1) особа розшукується МКС;
- 2) від МКС надійшло прохання про тимчасовий арешт;
- 3) від МКС надійшло прохання про арешт і передачу.

Відповідно, коли особа затримується на території України за запитом МКС (на момент написання даного дисертаційного дослідження такі затримання на території України не відбувались), їй, крім іншого, має бути чітко повідомлена підстава затримання, перелік яких надається вище. При цьому сама процедура має відповідати іншим положення КПК України. Звертаємо увагу, що у ст. 628 КПК України законодавець визначає лише

ст. 582 КПК України та Розділ IX-2 як ті, у яких визначаються особливості затримання осіб за запитом МКС. Дійсно, саме в них вказуються правила, які є специфічними для такого затримання. Водночас підкреслюємо, що термін «затримання» є універсальним для кримінального процесуального законодавства, а отже, відповідна процесуальна дія відбувається за загальними правилами, але з урахуванням особливостей, які містяться в спеціальних нормах (про які мова піде далі). У самій ст. 582 КПК України зазначено, що «порядок затримання таких осіб та розгляду скарг про їхнє затримання здійснюється відповідно до статей 206 та 208 цього Кодексу з урахуванням особливостей, встановлених цим розділом» [18], отже, саме ці статті – 206 та 208 – будуть стосуватися і затримання за запитом Міжнародного кримінального суду. Поряд з цим обмеження лише цими двома статтями виглядає дещо дивним. Дійсно, вони мають загальний характер та значною мірою описують порядок затримання, проте не надають всіх деталей. Так, моментом затримання особи за запитом МКС буде момент, коли особа «силою або через підкорення наказу змушена залишатися поряд із уповноваженою службовою особою чи в приміщенні, визначеному уповноваженою службовою особою», тобто з моменту, який передбачено в ст. 209 КПК України. Так само не виникає сумнівів, що таку особу буде доставлено до органу досудового розслідування (ст. 210 КПК України) або що буде повідомлено інших осіб про затримання (ст. 213 КПК України). Дійсно, далеко не завжди ці норми повною мірою будуть виконуватись, адже міжнародний характер такого затримання вимагає додаткових правил та процедур. Проте для цього і існує ст.ст. 582 та 628 КПК України, у яких будуть зазначені ці особливості та межі застосування правил, визначених Параграфом 2 Глави 18 КПК України. Вважаємо, що це також має бути відображено в ст. 628 КПК України, через що її доцільно викласти в наступній редакції: «1. Затримання на території України осіб, які розшукуються Міжнародним кримінальним судом або стосовно яких

надійшло прохання Міжнародного кримінального суду про тимчасовий арешт або про арешт і передачу, а також розгляд скарг про їхнє затримання здійснюються *в порядку, передбаченому Параграфом 2 Глави 18 цього Кодексу*, з урахуванням особливостей, визначених статтею 582 цього Кодексу та цим розділом».

Відповідно до ч. 1 ст. 582 КПК України, затримання на території України особи, яка розшукується іноземною державою у зв'язку із вчиненням кримінального правопорушення, здійснюється уповноваженою службовою особою. Законодавець спеціально не конкретизує, працівник якого саме правоохоронного органу має право затримати таку особу, адже момент такого затримання інколи встановити неможливо, а отже, до затримання осіб, яких розшукує МКС, мають бути залучені всі уповноважені учасники кримінального провадження. Далі у ст. 528 КПК України надається порядок повідомлення представників органів прокуратури та відповідний центральний орган України. Якщо цю процедуру перенести на реалії ст. 628 КПК України, то після затримання уповноважені посадові особи повідомляють про це прокурора у межах територіальної юрисдикції якого здійснено затримання. Повідомлення прокурору, до якого додається копія протоколу затримання, повинно містити докладну інформацію щодо підстав та мотивів затримання. Такий прокурор негайно інформує про це обласну прокуратуру, яка, зі свого боку, інформує Офіс прокурора України.

Ст. 628 КПК України не визначає строк такого затримання, проте, відповідно до ст. 582 КПК України, затримана особа негайно звільняється у разі, якщо: 1) протягом шістдесяти годин з моменту затримання вона не доставлена до слідчого судді для розгляду клопотання про обрання стосовно неї запобіжного заходу тимчасового або екстрадиційного арешту; 2) встановлено обставини, за наявності яких видача (екстрадиція) не здійснюється. Очевидно, що у випадку надіслання запиту МКС мова про

екстрадицію не йде, проте, власне, ситуація та процедура є досить подібними. У зв'язку з цим можна дійти висновку, що відповідні строки і підстави поширюються на ст. 628 КПК України. Звертаємо увагу, що в Римському статуті чітко не передбачена процедура відкликання ордеру на арешт, лише в ст. 58 зазначено, що «ордер на арешт залишається дійсним, доки Суд не розпорядиться про інше» [28]. Отже, хоча теоретична можливість відкликання ордеру Судом присутня, сам порядок такого відкликання невідомий. Можна зробити припущення, що це відбувається у випадку, коли особа була затримана і доставлена до МКС або коли відпала необхідність у затриманні через зміну обстановки або навіть у зв'язку з певними політичними мотивами. У будь-якому випадку такі підстави не можна вважати такими, що виникають несподівано, через що відкликання ордеру на арешт не може вважатися підставою для звільнення особи, яка була затримана.

Використовуючи положення ст. 582 КПК України, можна дійти висновку, що з моменту затримання за запитом МКС особа повинна бути доставлена до слідчого судді для обрання до неї запобіжного заходу, а якщо цього не відбувалося, то вона має бути звільнена. Привертає увагу той факт, що, на відміну від ст. 211 КПК України, у випадку затримання особи за проханням МКС максимальний строк такого затримання чинним КПК України не передбачений. Власне, для уточнення такої позиції законодавця необхідно ще раз нагадати підстави для затримання, які передбачені ст. 628 КПК України – це розшук МКС, прохання про арешт чи про арешт і передачу. Проте в цій статті не зовсім зрозуміло, як принципово відрізняються розшук МКС та його прохання про арешт чи арешт і передачу.

У ст. 58 Римського статуту зазначається, що явка особи може бути забезпечена двома способами – або ордером про арешт, або повісткою про виклик. «Як альтернатива зверненню з проханням про видачу ордеру на

арешт Прокурор може подати заяву з проханням до Палати досудового провадження видати повістку про виклик цієї особи. Якщо Палата досудового провадження переконалася в наявності обґрунтованих підстав вважати, що ця особа вчинила ймовірний злочин і що повістка про виклик буде достатнім заходом для забезпечення явки цієї особи, вона видає повістку про виклик цієї особи на певних умовах чи без будь-яких умов, які обмежують свободу (інших, ніж затримання), якщо це передбачено національним законодавством. У повістці вказуються: а) ім'я особи і будь-яка інша відповідна інформація, що встановлює особу; б) точна дата явки особи; с) конкретне посилення на злочини, що підпадають під юрисдикцію Суду, які ймовірно вчинила ця особа; і d) стислий виклад фактів, які ймовірно становлять цей злочин. Повістка про виклик вручається безпосередньо цій особі» [28].

Можна зробити припущення, що у випадку, коли МКС виносить повістку про виклик, то в такому випадку може відбуватися затримання особи на території України, адже така особа «розшукується МКС» (перша підстава затримання). Проте, як зазначено в самому Римському статуті, повістка про виклик застосовується лише тоді, коли явка особи до Суду не повинна забезпечуватись обмеженням свободи. Тому слід зробити припущення, що в даному випадку мова йде про розмежування ст.ст. 58 та 89 Римського статуту: особа «розшукується» МКС тоді, коли відносно неї видано ордер на арешт; надалі МКС буде в порядку ст. 89 Римського статуту складати прохання про арешт і передачу особи на території країни, у якій і перебуває ця особа.

Іншою підставою для розмежування цих положень є підстави, за якими затримується особа. Можна було б дійти висновку, що перша підстава затримання, яка передбачена в ст. 628 КПК України, стосується виконання ордеру на арешт суду, дві інші підстави затримання стосуються виконання прохання суду про арешт і передачу особи до МКС. Проте, відповідно до

ст. 91 Римського статуту, до прохання про арешт і передачу особи додаються копія ордеру на арешт, що означає, що прохання про арешт не може існувати окремо і автономно від ордера, ордер обов'язково буде присутній у випадку здійснення запиту про арешт особи.

Тому доцільно зробити припущення, що, ввівши в ст. 628 КПК України таку підставу затримання, як «розшук МКС», законодавець намагався закріпити досить широкі можливості для співробітництва з Судом. Можливо, розшук особи буде відбуватися в межах іншої процедури, ніж ордер на арешт, який не суперечить положенням Римського статуту, проте буде неможливий через національне законодавство.

Пропонуючи саме таке розмежування, можна оцінити максимальний строк затримання такої особи у порівнянні зі ст. 211 КПК України. Так, в окресленому положенні зазначено, що особа має бути звільнена за умови, якщо протягом 72 годин з моменту затримання слідчий суддя не винесе рішення про обрання до особи запобіжного заходу. Водночас у ст.ст. 628 та, відповідно, 582 КПК України такого уточнення немає. Можливо, це також пояснюється тим, що особа може бути затримана за запитом МКС, який не обов'язково надалі буде тягнути за собою арешт та передачу, а отже, і не вимагатиме обрання до особи запобіжного заходу.

Водночас відсутність такого уточнення створює умови для потенційних зловживань, адже право на свободу та особисту недоторканість є одним з базових та вимагає значного контролю з боку як держави, так і міжнародних інституцій. При цьому тримання під вартою за запитом МКС не може перевищувати 60 діб, що передбачено в ч. 1 ст. 629 КПК України. Звертаємо увагу, що загалом строки, які пов'язані як із затриманням за запитами МКС, дуже подібні до «стандартних» строків затримання. У зв'язку з цим можна дійти висновку, що якщо особу було затримано, то не пізніше ніж за 60 годин з моменту затримання її має бути доставлено до слідчого судді. При цьому, відповідно до ч. 7 ст. 629 КПК

України, «клопотання має бути розглянуто слідчим суддею за участю прокурора, затриманої особи та її захисника у найкоротший строк, але не пізніше сімдесяти двох годин з моменту затримання» [18]. Отже, зберігається стандартний строк на розгляд клопотання протягом 72 годин, а тому має застосовуватись і строк у 60 годин, про який мова велася вище.

Обрання до особи запобіжного заходу регулюється ст. 629 КПК України. Передусім необхідно звернути увагу на саму назву статі, аналіз якої дозволяє дійти кількох дуже важливих висновків. Так, стаття називається «Застосування до особи запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою на прохання Міжнародного кримінального суду про тимчасовий арешт (тимчасового арешту)». Отже, єдиною підставою для застосування до особи запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою є прохання МКС. Згідно зі ст. 59 Римського статуту, прохання МКС так і буде називатись «прохання про тимчасовий арешт», що означає, що тимчасовий арешт у даному випадку використовується як термін. Водночас у назві ст. 629 КПК України ведеться мова про запобіжний захід, а в дужках – тимчасовий арешт. Отже, законодавець використовує одразу два терміни – «запобіжний захід у вигляді тримання під вартою на прохання Міжнародного кримінального суду про тимчасовий арешт» та «тимчасовий арешт», які, відповідно, є тотожними за змістом. Це означає, що на вказаний порядок застосування запобіжного заходу поширюються вимоги, які стосуються «стандартного» тимчасового арешту, який застосовується при екстрадиції особи. Проте такий висновок робиться лише тому, що законодавець у ст. 629 КПК України використав термін «тимчасовий арешт», а тому всліпу застосовувати всі правила та порядки в даному випадку буде неправильно.

Затримання особи в порядку ст. 628 КПК України не обов'язково буде тягнути за собою застосування до особи запобіжного заходу, а застосування запобіжного заходу не обов'язково буде відбуватися після затримання

особи. У Римському статуті використовується різна термінологія, а саме «ордер на арешт» (ст. 58) та «прохання про арешт» чи «прохання про арешт і передачу особи» (ст. 89). Власне, факт використання різної термінології вказує на різні завдання, які в даному випадку ставляться до держав, яких стосуються такі ордери та прохання та, відповідно, порядку та процедури їхньої реалізації. Це ж і відображається у ст.ст. 628 та 629 КПК України. У ч. 1 ст. 629 КПК України зазначено, що «на прохання Міжнародного кримінального суду про тимчасовий арешт до особи застосовується запобіжний захід у вигляді тримання під вартою до шістдесяти діб (тимчасовий арешт)» [18]. Таким чином, затримання особи в порядку ст. 628 КПК України відбувається тоді, коли було видано ордер на арешт у порядку ст. 58 Римського статуту. Обрання до особи запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою (тимчасовий арешт) в порядку ст. 629 КПК України відбувається тоді, коли МКС звернувся з проханням про арешт та передачу особи в порядку ст. 89 Римського статуту.

Відповідно, підставою для звернення до слідчого судді з клопотанням про застосування до особи тимчасового арешту є прохання МКС, яке відповідає вимогам ст. 89 Римського статуту. Згідно з ч. 3 ст. 629 КПК України, прокурор звертається з клопотанням про застосування до особи запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою на прохання Міжнародного кримінального суду про тимчасовий арешт до слідчого судді, у межах територіальної юрисдикції якого здійснено затримання такої особи. У статті не уточнюється, яким вимогам має відповідати таке клопотання, тому, з урахуванням положень ст. 184 КПК України, можна дійти висновку, що таке клопотання повинно містити:

- 1) короткий виклад фактичних обставин кримінального правопорушення, у якому обвинувачується особа. У цій частині уповноважена посадова особа повинна вказати те обвинувачення, яке було сформульоване в проханні про арешт Міжнародного кримінального суду.

Будь-які зміни чи доповнення до викладу цих обставин будуть недоречними, однак прокурор, який буде звертатися з відповідним клопотанням, може адаптувати окремі положення відповідно до національних правових реалій;

2) правову кваліфікацію кримінального правопорушення. У даному випадку мова йде про кримінальне правопорушення, за яке особу розшукує МКС та яке є кримінально караним відповідно до КК України;

3) посилення на прохання про арешт, у якому МКС просить арештувати особу, а також посилення на ордер на арешт, який обов'язково додається разом з таким проханням. Саме в цьому документі зазначаються підстави, відповідно до яких до особи має бути застосований відповідний запобіжний захід. І в цій частині клопотання на практиці можуть виникати проблеми.

Вчені зазначають, що під час ініціювання застосування тимчасового арешту прокурор, а також слідчий суддя під час вирішення питання про його застосування, мають наводити вичерпні та чіткі мотиви обрання саме цього запобіжного заходу. При цьому необхідно враховувати підстави такого рішення, визначені як КПК України, так і міжнародними договорами, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, що регулюють порядок, підстави та умови видачі осіб [41, с. 233].

Проте дослідження судової практики в Україні свідчить про наявність випадків, коли прокурори подають клопотання про застосування тимчасового арешту без належного обґрунтування. Так, зокрема, під час розгляду клопотання прокурора про застосування тимчасового арешту щодо громадянина ОСОБА_2 строком на 40 діб до надходження запиту про його видачу від компетентних органів Угорської Республіки, суд дійшов висновку про необґрунтованість такого клопотання та невідповідність доданих до нього матеріалів вимогам кримінального процесуального законодавства, у зв'язку з чим відмовив у його задоволенні. Зокрема, у

поданому прокурором міжнародному ордері на арешт, виданому районним судом міста Мішкольц 21 липня 2016 р., лише припускалося, а не стверджувалося, що громадянин Угорщини ОСОБА_2 вчинив злочин. Крім того, у цьому документі не було зазначено державу, на території якої нібито вчинено злочин. Також прокурор не надав документів, що підтверджують особу затриманого. Як убачається з матеріалів справи, до клопотання були долучені фотокопії документів, складених мовою, невідомою суду, з фотографіями особи, схожої на ту, щодо якої ставилося питання про застосування тимчасового арешту. При цьому ці документи не були перекладені українською мовою, що позбавило суд можливості дати їм належну оцінку. Окрім цього, прокурором не було надано жодних доказів, які б підтверджували перебування ОСОБА_2 у міжнародному розшуку [39].

З огляду на це Т.Г. Фоміна зазначає, що слід враховувати наявні недоліки правозастосовної практики та окремо наголосити, що рівень якості й обґрунтованості проаналізованих клопотань компетентних органів щодо застосування тимчасового арешту не завжди відповідає вимогам національного законодавства України та положенням міжнародних договорів [41, с. 233].

Водночас позиція Генеральної прокуратури з цього питання є відмінною. Так, у Листі «Про практику застосування міжнародних договорів та окремих положень Кримінального процесуального кодексу України» від 1 серпня 2017 р. № 14-28 [27] зазначено, що чинним законодавством встановлено мінімальний обсяг документів і відомостей, які мають бути подані до суду разом із клопотанням про застосування тимчасового арешту, оскільки відповідні процесуальні рішення ухвалюються в іноземній державі, а їхній переклад українською мовою на момент затримання особи на території України, як правило, відсутній.

Проте вчена зазначає, що згідно з ч. 1 ст. 29 КПК України кримінальне провадження здійснюється державною мовою, а сторона обвинувачення,

слідчий суддя та суд складають процесуальні документи українською мовою. У зв'язку з цим вона вважає, що прокурор, звертаючись до слідчого судді з клопотанням про застосування тимчасового арешту, зобов'язаний надати належно оформлені документи, які містять відомості про вчинення особою злочину на території іноземної держави, зокрема забезпечити переклад необхідних матеріалів українською мовою [41, с. 233]. Відповідно, саме прокурор відповідає за обґрунтованість клопотання, яке ним подається.

У даному випадку ми хочемо звернути увагу на досить серйозну проблему, яка яскравіше проявляється саме під час застосування запобіжних заходів на прохання МКС. З одного боку, ми повністю підтримуємо позицію, відповідно до якої саме на сторону обвинувачення покладається тягар доказування необхідності застосування запобіжного заходу відносно особи. Право на свободу та особисту недоторканість є одним з ключових, а отже, будь-яке його обмеження має відбуватися лише згідно зі встановленою процедурою та супроводжується судовим контролем. Слідчий суддя, користуючись правилами, визначеними кримінальним процесуальним законодавством, обирає до особи запобіжний захід лише в тому випадку, коли буде переконаний у наявності обґрунтованої підозри та в існуванні ризиків, які, власне, і вимагають такого ступеня обмеження. І, зважаючи на положення презумпції невинуватості та презумпції незастосування заходів забезпечення кримінального провадження, саме прокурор має довести необхідність застосування до особи запобіжного заходу у вигляді тимчасового арешту.

Проблема полягає в тому, що сторона обвинувачення в даному конкретному випадку обмежена запитом МКС і не має фактичних можливостей для перевірки наявності реальних підстав для застосування до особи тимчасового арешту. Все, що в даному випадку може прокурор при подачі клопотання, – це надати ті відомості, які були зазначені в ордері на

арешт та в проханні на застосування запобіжного заходу від МКС. Відповідно, у випадку відмови у задоволенні клопотання про застосування тимчасового арешту слідчий суддя фактично відмовляється визнавати юрисдикцію Міжнародного кримінального суду та одноособово відмовляється від виконання Україною взятих на себе зобов'язань відповідно до ратифікованого Римського статуту. Ми вже неодноразово зазначали, що в основу діяльності МКС значною мірою закладені ті чи інші політичні фактори, застосування яких було необхідністю для створення даної судової установи. Відповідно, взаємодія з МКС також має враховувати такі фактори. Україна, ратифікувавши Римський статут, визнала юрисдикцію МКС, а отже, автоматично визнає законність всіх рішень, які приймаються відповідною судовою установою. Процедури оскарження рішень МКС передбачені в самому Римському статуті, а тому якщо такі процедури застосовані не були, то будь-яке рішення МКС має визнаватися автоматично законним та обґрунтованим, адже саме у виконанні рішень МКС полягає одне із зобов'язань, яка взяла на себе України. У даному випадку можна стверджувати про існування «презумпції законності та обґрунтованості рішень МКС» – Україна має виконувати всі рішення та запити МКС в обсязі, який визначено Римською конвенцією та узгоджено за допомогою консультацій, які проводяться в порядку, передбаченому Римською конвенцією та чинним кримінальним процесуальним законодавством.

Власне, це ж і передбачено в ч. 6 ст. 629 КПК України, де сказано, що «під час розгляду клопотання про застосування до особи запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою на прохання Міжнародного кримінального суду про тимчасовий арешт слідчий суддя зобов'язаний встановити, чи підтверджують надані докази наявність обставин, які свідчать про те, що: 1) затримана особа є тією особою, стосовно якої надійшло прохання Міжнародного кримінального суду про тимчасовий

арешт; 2) під час затримання особи були дотримані вимоги процесуального законодавства; 3) дотримані права затриманої особи, передбачені цим Кодексом» [18]. Під час розгляду клопотання слідчий суддя не досліджує питання про винуватість особи та не перевіряє законність прохання Міжнародного кримінального суду про тимчасовий арешт стосовно особи.

Відповідно, коли слідчий суддя досліджує клопотання прокурора про застосування до особи, відносно якої надійшло прохання МКС, тимчасового арешту, то він передусім має перевірити законність затримання (якщо воно мало місце) та законність звернення сторони обвинувачення з відповідним клопотанням. Проте ми підтримуємо досить контroversійну позицію, відповідно до якої слідчий суддя не має права оцінювати обґрунтованість клопотання про застосування до особи тимчасового арешту, адже він має повною мірою покладатися на ті підстави, які судді МКС визнали в даному конкретному випадку достатніми. Хоча в такий спосіб політичні фактори фактично будуть переважати фактори юридичні та процесуальні, проте ми переконані, що лише в такий спосіб може відбуватися повноцінне міжнародне співробітництво України і МКС.

Відповідно до ч. 5 ст. 629 КПК України, «до клопотання про застосування до особи запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою на прохання Міжнародного кримінального суду про тимчасовий арешт, яке прокурор подає на розгляд слідчого судді, додаються:

1) протокол затримання особи з відміткою про роз'яснення особі її права надати згоду на передачу до Міжнародного кримінального суду у спрощеному порядку;

2) копія прохання Міжнародного кримінального суду про тимчасовий арешт та доданих до нього документів, засвідчена центральним органом України;

3) документи, що підтверджують особу затриманого» [18].

Звертаємо увагу, що Римський статут не передбачає спрощеного порядку передачі особи, проте в КПК України такий порядок передбачений. При цьому спрощений порядок значною мірою подібний до спрощеного порядку екстрадиції особи, який передбачений ст. 588 КПК України. Цей приклад (разом з тимчасовим арештом) яскраво демонструє, що під час адаптації положень Римського статуту до вітчизняного кримінального процесуального законодавства за основу були взяті положення, які стосуються питань екстрадиції та виконання судових рішень, адже концептуально такі форми між собою подібні. Тому в процесі здійснення міжнародного співробітництва між МКС та Україною уповноважені працівники правоохоронних органів та судді за основу моделі поведінки будуть брати положення КПК України, які стосуються і інших форм міжнародного співробітництва.

2.3. Передача особи до Міжнародного кримінального суду

Починаючи аналіз зазначеної форми співробітництва з Міжнародним кримінальним судом, необхідно зазначити, що на момент написання даного дисертаційного дослідження Україна не здійснювала арешт та передачу особи до МКС, у зв'язку з чим при дослідженні окресленої процедури ми значною мірою будемо використовувати окремі доктринальні положення та практику інших країн, яка хоча і базується на іншому кримінальному процесуальному законодавстві, проте використовує положення Римського статуту, які мають бути універсальними. Також у попередньому пункті даного дисертаційного дослідження ми дійшли висновку, що кримінальні процесуальні норми, які стосуються співробітництва України і МКС і зазначені в Розділі IX-2, значною мірою базуються на положеннях, які регулюють порядок екстрадиції. Тому, власне, сама процедура передачі особи і до МКС, і до інших країн під час умовно «стандартної» процедури екстрадиції є відносно подібними. Тому в процесі аналізу порядку передачі

особи до МКС ми також будемо використовувати положення, які стосуються і екстрадиції (з урахуванням особливостей, які передбачені Розділом IX-2).

Як уже було зазначено, питання передачі особи до МКС регулюються ст. 89 Римського статуту. Положення, які були окреслені у вказаній статті, знайшли своє відображення у ст.ст. 625, 630, 631, 633 КПК України. Також у ст. 634 КПК України встановлюється порядок здійснення транзитного перевезення особи, яка передається до МКС.

У рекомендаціях до імплементації Римського статуту в національне законодавство [88] зазначається, що такі процедури здійснюються згідно зі ст. 59 Римського статуту. У зв'язку з цим необхідно, щоб національне законодавство:

1) визначало компетентний національний судовий орган, який здійснюватиме національні процедури передачі осіб;

2) гарантувало заарештованій особі доступ до кваліфікованої правової допомоги під час процедур передачі, яка може надаватися та фінансуватися через МКС;

3) обмежувало предмет провадження трьома питаннями, визначеними у статті 59 Римського статуту, а також розглядом будь-якої заяви підозрюваного про тимчасове звільнення. Законодавство має відображати, що компетентний судовий орган не наділений повноваженнями переглядати обґрунтованість ордера на арешт МКС або питання про те, чи був він належним чином виданий;

4) визнавало відмінність між передачею підозрюваного до МКС та екстрадицією особи до іншої держави, закріплену у статті 102 Римського статуту, і виключало застосування традиційних міждержавних підстав для відмови в екстрадиції, таких як виняток щодо політичних злочинів, до запитів МКС про передачу осіб [89];

5) відтворювало процедуру, передбачену статтею 89 Римського статуту, з метою забезпечення того, щоб будь-які заперечення, подані підозрюваним на підставі принципу *ne bis in idem*, розглядалися МКС;

6) передбачало, що компетентний судовий орган може призначати ефективні засоби правового захисту заарештованій особі у разі встановлення неналежного здійснення процедури арешту або порушення її прав. У разі виявлення таких порушень компетентний судовий орган повинен невідкладно повідомити Палату досудового провадження МКС про свої висновки та звернутися за її рекомендаціями, які мають бути повною мірою враховані перед ухваленням рішення щодо застосовних засобів правового захисту;

7) встановлювало процедуру розгляду заяв підозрюваного про тимчасове звільнення, яка відповідала б ст. 59 Римського статуту, зокрема передбачала судовий діалог із Палатою досудового провадження МКС щодо такої заяви та обов'язок компетентного судового органу повністю враховувати її рекомендації;

8) передбачало, що після ухвалення рішення про передачу компетентним органом особа має бути доставлена до Суду якомога швидше;

9) визначало, що у разі надходження конкуруючого запиту від іншої держави про екстрадицію тієї самої особи застосовуються правила щодо конкуруючих запитів, передбачені статтею 90 Римського статуту.

З урахуванням відсутності практики здійснення передачі особи до МКС (на момент написання даного дисертаційного дослідження) пропонуємо проаналізувати вітчизняне кримінальне процесуальне законодавство саме відповідно до запропонованих пунктів.

1. Наявність національного судового органу.

Відповідно до ч. 1 ст. 631 КПК України, «після надходження прохання Міжнародного кримінального суду про арешт і передачу особи за

дорученням центрального органу України прокурор звертається до слідчого судді за місцем тримання особи під вартою або за місцем перебування особи з клопотанням про застосування до особи запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою до її фактичної передачі та про передачу до Міжнародного кримінального суду на виконання виданого Міжнародним кримінальним судом ордеру на арешт або вироку про призначення покарання у виді позбавлення волі» [18]. Відповідно, уповноваженим судовим органом у даному випадку буде виступати слідчий суддя, який, наприклад, під час застосування екстрадиції теж має досить широке коло повноважень. «Так, аналіз кримінального процесуального законодавства дозволяє виокремити такі повноваження слідчого судді: застосування тимчасового арешту до затриманої особи, яка вчинила злочин за межами України (ст. 583 КПК України); застосування екстрадиційного арешту після отримання запиту компетентного органу іноземної держави про видачу особи (ст. 584 КПК України); застосування запобіжного заходу, не пов'язаного з триманням під вартою, для забезпечення видачі особи на запит іноземної держави (ст. 585 КПК України); затвердження згоди особи на її спрощену видачу або про відмову в цьому (ч. 3 ст. 588 КПК України); розгляд скарги на рішення компетентного органу про видачу особи (екстрадицію) (ст. 591 КПК України)» [19, с. 27-28; 26].

Повноваження слідчого судді у процесі розгляду питання про видачу особи до МКС є досить подібними. Він так само буде приймати рішення про застосування до особи запобіжного заходу у вигляді тимчасового арешту та розглядати питання про фактичну передачу такої особи до зазначеної міжнародної судової установи.

Звертаємо увагу, що, відповідно до ч. 1 ст. 631 КПК України, таке клопотання подається прокурором до слідчого судді за місцем тримання особи під вартою або за місцем перебування особи. Розуміючи складність вирішення питання про передачу особи до МКС, можна зробити

припущення, що краще за все такі клопотання зможуть розглядати спеціально підготовлені та більш досвідчені слідчі судді, які б мали пройти окрему додаткову підготовку, адже і питання тимчасового арешту, і питання передачі особи до МКС вимагають додаткових знань, насамперед у сфері міжнародного права. Водночас така позиція лише на перший погляд виглядає вдалою, однак сама по собі буде створювати одразу декілька проблем. По-перше, клопотання про передачу особи до МКС має розглядатися оперативно. Якщо особа затримана – то протягом 72 годин з моменту затримання, якщо ні – то у строки, які унеможливають зникнення особи з місця її перебування. Відповідно, будь-які затримки, пов'язані з доставленням особи до «спеціального» слідчого судді, який (очевидно) буде присутній далеко не в кожному районному суді, можуть вкрай негативно вплинути як на виконання Україною взятих на себе зобов'язань, так і на потенційне обмеження прав особи, яку було затримано. По-друге, створення окремої групи «елітарних» слідчих суддів може негативно вплинути на їхню неупередженість, адже їхня кількість буде обмеженою, що дозволить, крім іншого, вираховувати, хто саме буде розглядати таке клопотання. Тому запропонована законодавцем схема в даному випадку є найкращою.

2. Доступ до кваліфікованої правової допомоги.

Відповідно до ч. 4 ст. 631 КПК України, клопотання про застосування до особи запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою до її фактичної передачі та про передачу до Міжнародного кримінального суду на виконання виданого Міжнародним кримінальним судом ордеру на арешт або вироку про призначення покарання у виді позбавлення волі розглядається слідчим суддею за участю прокурора, затриманої особи та її захисника. У такому випадку законодавець намагається на законодавчому рівні гарантувати особі, відносно якої вирішується дане питання, надання кваліфікованої правової допомоги. Водночас задля забезпечення реальної

фактичної імплементації вказаної норми кримінальне процесуальне законодавство повинно бути додатково вдосконалене.

В.Ю. Монастирська, аналізуючи участь захисника при здійсненні екстрадиції особи, пропонувала внести доповнення до Глави 44 КПК України наступного змісту: «1. Участь адвоката у кримінальному провадженні щодо видачі особи державі, компетентними органами якої ця особа розшукується для притягнення до кримінальної відповідальності або виконання вироку, є обов'язковою. Особа має право на першу вимогу безперешкодно спілкуватись із адвокатом, конфіденційно та без обмеження кількості.

2. Адвокат має право знайомитись з ухвалою суду про видачу особи іноземній державі для здійснення кримінального переслідування, відбування покарання, проведення процесуальних дій.

3. Адвокат має право знати про обставини, що стали підставою для розгляду питання про видачу особи іноземній державі та ознайомлюватись з матеріалами екстрадиційної перевірки.

4. Адвокат має право брати участь у процесуальних діях, що пов'язані з видачею особи, заявляти клопотання, подавати скарги на дії посадових осіб, які здійснюють провадження щодо видачі, а також оскаржувати прийняті рішення суду» [20, с. 373].

Загалом ми повністю підтримуємо дану позицію та зазначаємо, що з точки зору нормативного закріплення процедура видачі особи іншій державі в порядку екстрадиції та передача особи до МКС є подібною, а тому запропоновані зміни теж можуть бути релевантними. При цьому звертаємо увагу, що чинна редакція ст. 631 КПК України надає лише базові гарантії права на захист. Так, у ч. 4 цієї статті вказано, що розгляд клопотання проводиться за участю захисника, проте не зазначено, що така участь є обов'язковою. Це ж і не передбачено у ст. 52 КПК України.

У зв'язку з цим пропонуємо ч. 4 ст 631 КПК України викласти в наступній редакції:

«Клопотання розглядається слідчим суддею за *обов'язковою* участю прокурора, затриманої особи та її захисника». Така пропозиція має одразу декілька пояснень. По-перше, в такому випадку уповноважені посадові особи будуть зобов'язані залучити захисника для особи, відносно якої вирішується питання про її видачу МКС. По-друге, гарантується також обов'язкова участь і самої особи, що унеможливить будь-які теоретичні спроби провести розгляд відповідного клопотання без його участі.

Крім того, пропонується доповнити ч. 2 ст. 52 КПК України п. 10 наступного змісту:

«10) щодо осіб, стосовно яких розглядається клопотання про застосування запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою до фактичної передачі таких осіб та про передачу до Міжнародного кримінального суду на виконання виданого Міжнародним кримінальним судом ордеру на арешт або вироку про призначення покарання у виді позбавлення волі – з моменту звернення прокурором з таким клопотанням».

Вважаємо, що дана пропозиція є навіть більш важливою, адже вона гарантує участь захисника не лише під час розгляду самого клопотання, а і до цього (з моменту звернення), тобто особа, відносно якої надійшло прохання від МКС, буде мати змогу проконсультуватись із захисником ще до того, як клопотання фактично буде розглядатись слідчим суддею.

3. Обмеження предмета провадження.

Відповідно до ч. 2 ст. 59 Римського статуту, «арештована особа невідкладно доставляється до компетентного судового органу в державі місця тримання під вартою, який відповідно до законодавства цієї держави визначає, що:

- а) ордер виданий стосовно цієї особи;
- б) ця особа арештована з дотриманням належної процедури; та

с) права цієї особи були дотримані» [28].

У попередньому пункті даного дисертаційного дослідження ми вже зазначали, що слідчі судді не можуть оцінювати обґрунтованість ордерів, які видаються МКС. Саме тому в ч. 5 ст. 631 КПК України зазначено, що «під час розгляду клопотання прокурора слідчий суддя зобов'язаний встановити, чи підтверджують надані докази наявність обставин, які свідчать про те, що:

1) затримана особа є тією особою, яка зазначена в ордері або вироку Міжнародного кримінального суду;

2) під час затримання особи були дотримані вимоги процесуального законодавства;

3) дотримані права затриманої особи, передбачені цим Кодексом» [18]. Власне, в даному випадку законодавець досить чітко сформулював цю вимогу, яка була передбачена в Римському статуті.

4. Відмінність передачі особи до МКС та процедури екстрадиції.

Ми вже неодноразово в межах даного дисертаційного дослідження зазначали, що процедури, які регулюють порядок міжнародного співробітництва у формі екстрадиції, є досить подібними до міжнародного співробітництва з МКС. Це пояснюється необхідністю застосування схожих процедур у відносно чітко врегульованому кримінальному провадженні. Водночас існують і принципові відмінності. Одна з них і полягає у тому, що держава в особі уповноважених органів має право відмовити в екстрадиції з цілого переліку причин, який передбачений у ст. 589 КПК України. Заразом видача особи за запитом МКС такі винятки не передбачає. Фактично єдина підстава для відмови у виконанні прохання передбачена в п. 2 ч. 6 ст. 631 КПК України, де зазначено, що слідчий суддя має право відмовити «в застосуванні до особи запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою та у передачі, якщо затримана особа не є тією особою, яка зазначена в ордері Міжнародного кримінального суду на арешт або у

вироку Міжнародного кримінального суду» [18]. Є ще умова дотримання засади *ne bis in idem* відповідно до ст. 89 Римського статуту, проте в такому випадку мова йде не стільки про відмову від виконання прохання, скільки про необхідність проведення додаткових консультацій.

У науковій доктрині досліджувалося питання щодо доцільності однакового застосування норм Римського статуту до всіх осіб, незалежно від їхнього правового статусу. Так, вчені обґрунтовують існування принципу, відповідно до якого за жодних обставин обвинувачені у міжнародних злочинах не повинні звільнятися від кримінальної відповідальності [53], оскільки встановлення такого підходу перешкоджало б здійсненню правосуддя, яке має стати гарантією миру.

Відповідно до положень Статуту ООН, у межах повноважень Ради Безпеки, заснованих на Статуті, вона має право передавати справи до Міжнародного кримінального суду навіть тоді, коли держава не є учасницею Римського статуту [53]. Держава не має права відмовлятися від передачі обвинувачених осіб, посилаючись на імунітет, міжнародні конвенції чи національне законодавство, адже в такому випадку можливе застосування міжнародних санкцій; при цьому ключовим є питання, чи здатна держава витримати міжнародний тиск [83].

Стаття 27 Римського статуту заперечує як функціональні, так і персональні імунітети. Шість африканських держав до 2015 року протестували проти скасування персонального імунітету. Незважаючи на членство в Римському статуті, деякі з них категорично відмовлялися передати виконувача обов'язків президента Судану Омара аль-Башира [139]. Хоча держави-учасниці Римського статуту зобов'язані співпрацювати з МКС, вони посилалися на статтю 98 Статуту. На їхню думку, ця стаття дозволяє відмовитися від передачі керівника держави, яка не є учасницею Римського статуту. Африканський Союз також підтримав

цю позицію і категорично виключив кримінальне переслідування виконавців обов'язків глав держав.

Передача Радою Безпеки ООН справ держав, які не є учасниками Статуту, до міжнародного трибуналу в окремих випадках стала об'єктом критики. Проблема полягала в тому, що передача справи до Суду Радою Безпеки може покласти на державу, яка не є стороною Римського статуту, зобов'язання, що випливають із нього, так, ніби вона була його учасницею.

Вчені зазначають, що резолюція Ради Безпеки створює юрисдикцію Суду поза межами згоди держави, і вона не замінює зобов'язання держав [77]. МКС наразі не може імперативно вимагати відмови від імунітету та передачі осіб як від держав-учасниць, так і від держав, що не є учасниками Статуту. При цьому зазначається, що стаття 98 Римського статуту була створена для того, щоб МКС не ставив держави у незручне становище з огляду на їхні міжнародні зобов'язання [138], хоча існує і позиція, що імунітети або спеціальні правила не можуть становити перешкоди для здійснення Судом своєї юрисдикції [53].

У правовій науці наявна думка, відповідно до якої право імунітетів у міждержавних відносинах перебуває в стані змін. Воно має знайти баланс між функціонуванням взаємних міждержавних відносин і захистом міжнародного правопорядку. Ключове питання полягає в тому, де провести межу. Імунітети можуть бути визнані нікчемними у трьох випадках: через договірні положення між сторонами, резолюції Ради Безпеки ООН, ухвалені відповідно до Глави VII, або шляхом відмови від імунітету [135].

Доктрина, що існує в міжнародному та національному праві, а також принципи міжнародного права і внутрішньодержавні норми розвиваються шляхом еволюційного тлумачення, хоча політика держав залишається незмінною. Передача осіб також зумовлюється політичними інтересами, а наявні прогалини створюють можливості для тлумачення. Прем'єр-міністр Ізраїлю Беньямін Нетаньягу відвідав Угорщину, незважаючи на чинний

ордер МКС на його арешт за обвинуваченням у воєнних злочинах. Ордер зобов'язував Угорщину, як державу-учасницю Статуту, здійснити його арешт. Однак Угорщина цього не зробила та вирішила розпочати процедуру виходу зі Статуту, що є показником регресу. Угорщина могла б обґрунтувати відмову в передачі, посилаючись на статтю 98 Римського статуту, однак відмова була зумовлена дипломатичною позицією [83].

Отже, процедура екстрадиції та видача особи МКС подібні з точки зору процедурних аспектів, адже передбачають відносно однаковий порядок міжнародного співробітництва (з точки зору залучення національних правоохоронних органів та суду). Проте на рівні обов'язковості ці процедури є вкрай різними. Екстрадиція значною мірою буде базуватись на міжнародних договорах, які уклала Україна або укладе в майбутньому. Законодавець, регулюючи процедуру екстрадиції, не може і не повинен враховувати особливості всіх міжнародних двосторонніх та багатосторонніх угод, тому значною мірою використовує лише положення Конвенції про екстрадицію [16].

Якщо ж мова йде про МКС, то норми КПК України мають чітко відповідати одному міжнародному договору – Римському статуту. Ратифікувавши даний міжнародний договір, України взяла на себе зобов'язання видавати особу, якщо такий запит надійшов від МКС. Саме тому в Розділі IX-2 КПК України не передбачено підстав для відмови у видачі особи до МКС, крім тієї, що зазначена в п. 2 ч. 6 ст. 631 КПК України.

5. Можливість оскарження передачі особи.

Відповідно до ст. 591 КПК України, рішення про видачу особи (екстрадицію) може бути оскаржено особою, стосовно якої воно прийняте, її захисником чи законним представником до слідчого судді, в межах територіальної юрисдикції якого така особа тримається під вартою, крім випадку, передбаченого ст. 588 КПК України. Власне, саму можливість оскарження екстрадиції науковці розглядають як прогресивні кроки, адже

«забезпечення судового контролю над законністю та обґрунтованістю екстрадиції особи спрямовано на дотримання її прав та свобод» [42, с. 148]. Власне, аналогічна норма передбачена і щодо передачі особи до МКС.

Так, згідно з ч. 8 ст. 631 КПК України, відповідна ухвала слідчого судді може бути оскаржена в апеляційному порядку особою, стосовно якої надійшло прохання Міжнародного кримінального суду про арешт і передачу, її захисником чи законним представником, прокурором. Загалом такий порядок відповідає загальним правилам, що встановлені в Римському статуті, адже там неодноразово наголошується, що процедури затримання чи обмеження прав особи в інший спосіб мають здійснюватися відповідно до «національної процедури», яка, крім іншого, передбачає і можливість оскарження. Варто лише зазначити, що обсяг такого оскарження є вкрай обмеженим, адже, як вже було зазначено, слідчі судді суттєво обмежені ордером на арешт МКС при прийнятті відповідного процесуального рішення.

6. Компетентний судовий орган може призначати ефективні засоби правового захисту заарештованій особі.

Попередньо ми вже зазначали, що законодавець надає можливість особі, відносно якої вирішується питання про її передачу до МКС, користуватись правовою допомогою захисника – право, яке, хоча і потребує деякого вдосконалення з точки зору його нормативного закріплення, проте надає базові гарантії захисту прав такої особи.

У рекомендаціях, які були зазначені вище [89], вказується, що у випадку виявлення порушення прав заарештованої особи компетентний судовий орган має повідомити про це Палату досудового провадження МКС та отримати від неї відповідні рекомендації. Хоча така процедура виглядає правильною, проте ми можемо її розглядати виключно як рекомендацію, адже жодна норма Римського статуту та, відповідно, вітчизняне кримінальне процесуальне законодавство таку процедуру не

передбачає. Найближче, що нормативно закріплено в Римському статуті до даної вимоги – це ст. 59, де зазначено, що арештована особа невідкладно доставляється до компетентного судового органу в державі місця тримання під вартою, який, відповідно до законодавства цієї держави, визначає, що, крім іншого, права цієї особи були дотримані. У Статуті не вказується, як саме має діяти держава у випадку виявлення таких порушень, а тим більше не сказано, що існує зобов'язання звертатися за роз'ясненнями до Палати досудового провадження МКС.

Відповідно до ч. 4 ст. 627 КПК України, «особа, стосовно якої надійшло прохання Міжнародного кримінального суду про тимчасовий арешт або про арешт і передачу, також має право:

1) бути якнайшвидше та докладно поінформованою рідною або іншою мовою, якою вона володіє, про характер, підстави та зміст кримінальних правопорушень, у вчиненні яких її підозрюють;

2) ознайомитися з проханням Міжнародного кримінального суду про арешт і передачу або одержати його копію;

3) брати участь у розгляді судом питань, пов'язаних з проханням Міжнародного кримінального суду про її тимчасовий арешт або про арешт і передачу;

4) висловлювати в судовому засіданні свою думку щодо прохання Міжнародного кримінального суду про тимчасовий арешт або про арешт і передачу;

5) подавати клопотання про тимчасове звільнення з-під варти до передачі до Міжнародного кримінального суду;

6) захищати себе особисто або користуватися правовою допомогою захисника, бути повідомленою, якщо вона не має захисника, про це право і мати призначеного захисника безоплатно, якщо вона не має достатньо коштів для оплати послуг захисника;

7) звертатися із проханням про передачу до Міжнародного кримінального суду у спрощеному порядку;

8) вільно і без обмежень у часі спілкуватися із захисником із дотриманням умов, що забезпечують конфіденційність спілкування;

9) безоплатно користуватися допомогою перекладача та отримувати документи рідною або іншою мовою, якою вона володіє, або з перекладом на таку мову» [18].

Таким чином, права особи є відносно «стандартні», але в даному випадку законодавець не встановлює наслідки порушення цих прав та, відповідно, дії, які має вчинити особа, щоб такі наслідки настали.

У МКС вже неодноразово розглядалося питання щодо дотримання прав людини під час затримання та тримання під вартою за ордером та запитом МКС. У рішенні *Judgment on the appeal of Mr Lubanga Dyilo against the decision on the challenge to the jurisdiction of the Court* [94] зазначається, що порушення права на свободу шляхом незаконного арешту або тримання під вартою надає потерпілій особі право на компенсацію (див. статтю 85 Статуту). Чи має потерпілий будь-які інші засоби правового захисту або гарантії від порушень його основоположних прав? Відповідь на це питання залежить від тлумачення статті 21 Статуту, її сфери дії та обсягу. Стаття 21 Статуту встановлює, що право, яке підлягає застосуванню відповідно до Статуту, має тлумачитися та застосовуватися відповідно до міжнародно визнаних прав людини. Права людини лежать в основі Статуту; вони пронизують кожен його аспект, включно із здійсненням юрисдикції Суду. Положення Статуту повинні тлумачитися, а що ще важливіше – застосовуватися відповідно до міжнародно визнаних прав людини; насамперед у контексті Статуту, права на справедливий судовий розгляд – поняття, яке сприймається і застосовується широко та охоплює судовий процес загалом. Сам Статут визнає недопустимими докази, одержані з порушенням міжнародно визнаних прав людини, за обставин, визначених

статтею 69 Статуту. У випадку, коли справедливий судовий розгляд стає неможливим через порушення основоположних прав підозрюваного або обвинуваченого з боку осіб, які його переслідують, було б логічною суперечністю притягати таку особу до відповідальності, адже правосуддя в такому випадку не може здійснюватися. Справедливий судовий розгляд є єдиним засобом здійснення правосуддя. Якщо ж проведення справедливого судового розгляду є неможливим, мета судового процесу знецінюється і такий процес має бути припинений.

Таким чином МКС зазначає, що ігнорування порушення основних прав людини під час арешту та тримання під вартою особи є порушенням основних засад судового розгляду. Водночас для того, щоб такі порушення дійсно мали значення, вони мають бути не процедурними, а такими, що порушують основоположні права. У цьому ж рішенні МКС було зазначено, що «попереднє утримання Конголезькими органами влади не могло мати впливу на питання зловживання процесом за відсутності доказів, які б свідчили про тортури або серйозне неналежне поводження у зв'язку з арештом та передачею пана Томаса Лубанга Дійло. Попередня палата відзначила повну відсутність доказів, які б підтверджували твердження пана Томаса Лубанга Дійло про те, що його було піддано тортурам або серйозному неналежному поводженню» [94].

Отже, процесуальні порушення (крім порушень основних прав людини) не впливають на питання юрисдикції МКС. Дійсно, МКС видає ордер на затримання, проте саме затримання не проводить, а отже, і не може впливати на його порядок. Потенційні порушення, які може допустити держава у процесі виконання таких дій, не повинні впливати на можливість МКС здійснювати правосуддя. У даному випадку мова може йти про допустимість доказів, які були отримані з такими порушеннями, проте не про зміну юрисдикції чи неможливість МКС розглядати такі провадження.

Можливо, саме у зв'язку з цим у чинному КПК України не передбачені правові наслідки відносно осіб, права яких було обмежено чи порушено під час затримання, тримання під вартою та передачі до МКС. Обсяг таких порушень вже буде оцінюватись МКС, що може вплинути на результати судового розгляду, проте в межах національного законодавства особа, яка вважає, що її права було порушено, має право звернутися із заявою про кримінальне правопорушення або в інший доступний спосіб вимагати поновлення порушених прав.

7. Встановлено процедуру тимчасового звільнення.

Відповідно до ст. 59 Римського статуту, Палаті досудового провадження повідомляють про будь-яке клопотання про тимчасове звільнення, і вона надає рекомендації компетентному органу в державі місця тримання під вартою. Компетентний орган у державі місця тримання під вартою до прийняття ним рішення повною мірою враховує такі рекомендації, у тому числі будь-які рекомендації стосовно заходів запобігання втечі цієї особи.

Усі позитивні рішення щодо клопотань про тимчасове звільнення приймалися за умови, що затримана особа буде дотримуватися певних умов і що держава, де її звільняють, також буде дотримуватися цих умов [114]. Правило 119 Регламенту процесуальних правил МКС [101] передбачає невичерпний перелік умов, які можуть бути встановлені. Щодо обвинуваченого ці умови включають: надання адреси; перебування в конкретному місті чи селі; здавання паспорта; регулярне відвідування поліцейського відділку; погодження на незаплановані візити; відсутність контакту з потерпілими чи свідками або втручання у процес доказування; утримання від обговорення справи; співпраця з Трибуналом; дотримання будь-яких вимог органів влади тощо.

Умови також можуть накладатися на державу, де затримана особа звільняється. Апеляційна палата МКС постановила, що при наданні

тимчасового звільнення необхідно вказати відповідні умови, які дозволяють застосувати тимчасове звільнення, визначити державу, до якої буде звільнений обвинувачений, і чи зможе ця держава забезпечити виконання умов, встановлених Судом [92]. Прикладами цих умов можуть бути: призначення уповноваженої особи/осіб, під чію опіку обвинувачений тимчасово передається; призначення місцевого поліцейського відділку, до якого обвинувачений має щоденно звітувати протягом періоду тимчасового звільнення; забезпечення дотримання обвинуваченим умов тимчасового звільнення; забезпечення особистої безпеки та охорони обвинуваченого; покриття всіх витрат, пов'язаних із тимчасовим звільненням обвинуваченого; сприяння всім засобам співпраці та комунікації між сторонами та забезпечення конфіденційності такої комунікації; заборона на видачу будь-яких нових паспортів або інших документів, що дозволяють обвинуваченому подорожувати; подання щотижневого письмового звіту до МКС про дотримання обвинуваченим цього рішення.

Дане правило закріплене у ст. 632 КПК України, де зазначено, що особа, до якої застосовано запобіжний захід у вигляді тримання під вартою на виконання прохання Міжнародного кримінального суду про тимчасовий арешт або про арешт і передачу, у будь-який час до фактичної передачі її до Міжнародного кримінального суду має право подати до слідчого судді за місцем тримання під вартою письмову заяву про тимчасове звільнення і обрання запобіжного заходу, не пов'язаного з триманням під вартою. Слідчий суддя невідкладно надсилає копію такої заяви до центрального органу України для звернення до Міжнародного кримінального суду з метою одержання рекомендацій щодо тимчасового звільнення особи. У зверненні до Міжнародного кримінального суду центральний орган України може зазначити строк, протягом якого може бути надано рекомендації.

Загалом процедура, яка передбачена ст. 632 КПК України, відповідає тим правилам та вимогам, що визначені в Римському статуті. Водночас виникають питання щодо суб'єкта, який є ключовим в цій процедурі – слідчого судді. У Римському статуті використовується формулювання «компетентний орган у державі місця тримання під вартою», надаючи державам-підписантам широку дискрецію щодо того, який саме орган буде передавати відповідну інформацію до МКС. В Україні законодавець, враховуючи ту обставину, що слідчий суддя приймає рішення про обрання до особи запобіжного заходу та можливість її передачі до МКС, визначив саме слідчого суддю як суб'єкта, уповноваженого на прийом заяв про тимчасове звільнення особи з подальшою передачею до центрального органу України. Проте ми наголошуємо, що в даному випадку не здійснюється судовий контроль, а слідчий суддя не використовує владні повноваження, а лише передає заяву далі до центрального органу (в даному випадку – Офісу Генерального прокурора). Введення в цю процедуру слідчого судді, який здійснює непритаманну для нього функцію – функцію передачі – лише ускладнює процедуру та робить її довшою. Будь-яка заява особи, яка тримається під вартою, має через уповноважену особу начальника місця утримання особи надійти до суду, де через канцелярію та автоматичний розподіл вона попаде до слідчого судді, який лише перенаправить її до Офісу Генерального прокурора (порядок такого направлення також викликає певні питання).

Ми вважаємо, що доцільно цю процедуру встановити в межах одного органу – прокуратури. Логічним буде порядок, відповідно до якого така заява буде надсилатися одразу прокурору за місцем тримання особи під вартою, який вже зможе оперативно спеціальними каналами зв'язку із урахуванням ієрархічності передати таку заяву до уповноваженого відділу Офісу Генерального прокурора. У такому випадку ні слідчий суддя (що передбачено чинною редакцією ст. 632 КПК України), ні прокурор (що

пропонується нами) не здійснюють жодних контрольних функцій, а отже, введення слідчого судді до цього порядку виглядає дещо нелогічним.

У зв'язку з цим пропонуємо у ст. 632 КПК України слова «слідчий суддя» замінити на «прокурор», що дозволить оперативно передавати заяви про тимчасове звільнення до Офісу Генерального прокурора та мінімізує зайву бюрократичну тяганину.

8. Після ухвалення рішення про передачу компетентним органом особа має бути доставлена до Суду якомога швидше.

Очевидно, що формулювання «якомога швидше» є оціночним, а на його визначення будуть впливати низка факторів – як процесуальних, так і політичних. Водночас держава повинна гарантувати, що передача особи дійсно буде відбуватися без непотрібних затримок. У ч. 2 ст. 633 КПК України така вимога сформульована наступним чином: «фактична передача особи до Міжнародного кримінального суду здійснюється у спосіб та строки, узгоджені центральним органом України та Міжнародним кримінальним судом» [18]. Тобто законодавець відмовився від введення непотрібних оціночних понять до чинного кримінального процесуального законодавства, віддаючи перевагу консультаціям з МКС як щодо порядку, так і щодо строків передачі особи.

9. Конкуруючі запити.

Відповідно до ст. 90 Римського статуту, «держава-учасниця, яка отримує від Суду прохання про передачу особи відповідно до статті 89, у випадку, якщо вона отримує також прохання від будь-якої іншої держави про видачу цієї самої особи за те саме діяння, що становить склад злочину, стосовно якого Суд просить про передачу цієї особи, повідомляє Суду й запитуючій державі про цей факт» [28].

У чинному кримінальному процесуальному законодавстві відсутня норма, яка б регулювала одночасні прохання про видачу особи, що може породити проблеми в майбутньому, якщо такі одночасні запити дійсно

надійдуть. Загалом така ситуація виглядає дещо дивною, адже ст. 90 Римського статуту досить легко може бути адаптована до вітчизняного кримінального процесуального законодавства з огляду на те, що в ній досить детально описується відповідна процедура.

М.І. Смирнов, критикуючи порядок організації передачі особи до МКС, вказує на наступні недоліки ст. 633 КПК України:

«1. Невизначеність процедури передачі особи. Стаття 633 КПК не визначає конкретний механізм передачі особи, залишаючи це питання для узгодження між центральним органом України та МКС, що може призвести до правових та організаційних перешкод, особливо в ситуації непорозуміння між сторонами щодо деталей процедури передачі особи, таких як місце, час, умови перевезення. Відсутність чітко визначеного механізму передачі особи залишає широкий простір для тлумачення та можливих суперечок між центральним органом України та МКС.

2. Невизначеність строків передачі особи. У ч. 2 ст. 633 КПК зазначається, що строки фактичної передачі особи до МКС узгоджуються центральним органом України та МКС. Відсутність передбаченого строку, у межах якого центральний орган України та МКС повинні дійти згоди, може призвести до затримки у передачі особи. Таке положення також не буде сприяти швидкому виконанню прохання.

3. Невизначеність строку відкладання передачі особи. Частина 3 ст. 633 КПК дозволяє відкласти передачу особи, якщо щодо неї ведеться кримінальне провадження або вона відбуває покарання за інший злочин, ніж той, якого стосується прохання МКС, але не визначає максимального строку, у який можна відкласти передачу особи. Зазначене положення хоча і захищає національні інтереси України, проте може призвести до затягування фактичної передачі особи до МКС на невизначений час» [32, с. 275].

У даному випадку з вченим необхідно погодитись, адже дійсно, та процедура, яка визначена в чинному кримінальному процесуальному законодавстві, далеко не ідеальна, адже не надає всіх деталей застосування відповідної процесуальної норми. Вважаємо, що така ситуація є проявом дещо спрощеного підходу нормативного регулювання, який було запроваджено в самому Римському статуті, адже в ньому робиться особливий акцент на консультації з державами, а не на закріплення певної чіткої форми. У зв'язку з цим вважаємо, що в КПК України необхідно додати ст. 633-1, яка, базуючись на ст. 90 Римського статуту, повинна мати наступний зміст:

«1. Коли центральний орган України отримує одночасно прохання про передачу особи від Міжнародного кримінального суду та запит про екстрадицію цієї особи стосовно одного й того самого діяння, центральний орган України повідомляє про це Міжнародний кримінальний суд та державу, яка надіслала запит про екстрадицію.

2. Якщо держава, яка надіслала запит про екстрадицію, є державою-учасницею Римського статуту, то в такому випадку центральний орган України виконує прохання про передачу особи до Міжнародного кримінального суду за умови, що Міжнародний кримінальний суд попередньо виніс рішення про прийнятність справи відносно особи з урахуванням розслідування або кримінального переслідування відносно особи, яке проводить держава, яка надіслала запит про екстрадицію. У випадку, якщо така постанова не була прийнята, центральний орган України може розглядати питання про екстрадицію особи до держави, яка надіслала запит, але фактична передача такої особи не може відбутися до винесення Міжнародним кримінальним судом постанови про неприйнятність.

3. Якщо держава, яка надіслала запит про екстрадицію, не є державою-учасницею Римського статуту, то Україна має виконати

прохання про передачу особи від Міжнародного кримінального суду, крім випадків, якщо інше визначено міжнародним договором, згода на обов'язковість якого надана Верховною Радою України, за умови, що Міжнародний кримінальний суд попередньо виніс рішення про прийнятність справи відносно особи.

4. За випадку відсутності міжнародного зобов'язання перед державою, яка надіслала запит про екстрадицію, центральний орган України самостійно вирішує питання передачі особи до Міжнародного кримінального суду або виконання запиту про екстрадицію, враховуючи:

- 1) дати надходження таких прохань і запитів;
- 2) місце вчинення кримінального правопорушення, громадянства особи, яка обвинувачується у його вчиненні, громадянство потерпілих тощо;
- 3) можливість подальшої передачі особи між Міжнародним кримінальним судом та державою, яка надіслала запит про екстрадицію;
- 4) інші обставини, які центральний орган України визнає достатніми та необхідними.

5. Якщо прохання про передачу особи від Міжнародного кримінального суду та запит про екстрадицію цієї особи стосуються різних діянь, центральний орган України виконує прохання Міжнародного кримінального суду, крім випадків, якщо інше визначено міжнародним договором, згода на обов'язковість якого надана Верховною Радою України».

РОЗДІЛ III. ІНШІ ФОРМИ СПІВРОБІТНИЦТВА МІЖ УКРАЇНОЮ ТА МІЖНАРОДНИМ КРИМІНАЛЬНИМ СУДОМ

3.1. Порядок реалізації інших форм співробітництва за запитом Міжнародного кримінального суду

Форми взаємодії між країнами-підписантами Римського статуту та Міжнародним кримінальним судом є досить різноманітними, і далеко не всі вони пов'язані з арештом та видачею особи державами, на території яких така особа знаходиться. Проведення повного судового розгляду Міжнародним кримінальним судом можливе лише за умови здійснення повного та якісного досудового розслідування (провадження), під час якого мають бути зібрані достатні докази для доведення винуватості особи у вчиненні відповідних кримінальних правопорушень. Офіс прокурора функціонує за своїми специфічними правилами та не може проводити «стандартне» в нашому розумінні досудове розслідування. Багато в чому якість такого розслідування буде залежати від взаємодії із зацікавленими державами.

Водночас неправильним буде твердження, що взаємодія між МКС та країнами є односторонньою та відбувається, як правило, з ініціативи даної судової установи. В окремих випадках сама держава звертається до МКС із запитом та проханнями, які також мають бути розглянуті та, за можливості, виконані. Тому задля кращого структурування досить строкатого переліку форм співробітництва між Україною та Міжнародним кримінальним судом, яке не пов'язано з передачею особи, пропонуємо такі форми поділити на дві умовні групи: ті, що ініціюються МКС та направляються до України, та, відповідно, ті, що ініціюються Україною та направляються до МКС. І розпочати доцільно з найбільш об'ємної форми співробітництва – того, яке ініціюється Міжнародним кримінальним судом.

М.І. Смирнов зазначає, що «МКС має обмежену юрисдикцію здійснювати свої функції і повноваження на території держави. Юрисдикція МКС щодо здійснення своїх функцій і повноважень на території держави залежить від згоди самої держави. Якщо держава ратифікувала РС, вона автоматично погоджується на юрисдикцію МКС на своїй території. Інша справа, коли держава не є учасником РС. У такому випадку вона може укласти спеціальну угоду з МКС, яка дозволить здійснювати функції МКС на її території в конкретних випадках (ч. 5 ст. 87 РС). Крім цього, Рада Безпеки ООН може ініціювати розслідування та переслідування злочинів у державі, яка не є учасником РС, передаючи ситуацію до МКС. У цьому випадку МКС має право на здійснення своєї юрисдикції на території цієї держави. РС та ст. 624 КПК передбачають можливість виконання МКС функцій на території України, зокрема процесуальні дії на території України, що виконуються на підставі прохання МКС, можуть здійснюватися Прокурором МКС або уповноваженими ним працівниками, зазначеними у відповідному проханні» [33, с. 316].

Аналізуючи особливості міжнародного співробітництва між Україною та МКС, передусім необхідно зупинитися на аналізі виконання прохань МКС, що регулюється ст. 621 КПК України. Аналізуючи дане положення, звертаємо увагу на ч. 1, де вказано, що такі прохання МКС виконуються в порядку ст. 558 («Порядок виконання запиту (доручення) про міжнародну правову допомогу на території України»), ст. 562 («Процесуальні дії, які потребують спеціального дозволу») та Римського статуту. Тобто з процедурної точки зору в даному випадку основними будуть виступати ті положення КПК України, які регулюють «загальний» порядок виконання запитів та доручень у межах міжнародного співробітництва, а ст. 621 КПК України встановлює лише окремі особливості.

Відповідно до ч. 1 ст. 558 КПК України, «центральный орган України щодо міжнародної правової допомоги або орган, уповноважений

здійснювати зносини відповідно до частини третьої статті 545 цього Кодексу, за результатами розгляду запиту компетентного органу іноземної держави про міжнародну правову допомогу приймає рішення щодо:

1) доручення його виконання органу досудового розслідування, прокуратури або суду з одночасним вжиттям заходів щодо забезпечення умов конфіденційності;

2) можливості виконання запиту із застосуванням законодавства іноземної держави;

3) відкладення виконання, якщо це може перешкоджати кримінальному провадженню на території України, або погоджує з компетентним органом іноземної держави можливість виконання запиту на певних умовах;

4) відмови у виконанні запиту з підстав, передбачених статтею 557 цього Кодексу;

5) можливості виконання запиту, якщо витрати на таке виконання явно перевищуватимуть завдану кримінальним правопорушенням шкоду або явно не відповідатимуть тяжкості кримінального правопорушення (якщо це не суперечить міжнародному договору України);

6) вчинення інших дій, передбачених міжнародним договором, згода на обов'язковість якого надана Верховною Радою України» [18].

Очевидно, що у випадку виконання прохання МКС далеко не всі ці рішення будуть релевантними. З урахуванням особливостей Розділу IX-2 КПК України та Римського статуту можна дійти висновку, що в результаті прохання Міжнародного кримінального суду про надання допомоги центральний орган України (Офіс Генерального прокурора, якщо мова йде про виконання слідчих (розшукових) дій) приймає рішення про:

1) доручення його виконання органу досудового розслідування, прокуратури з одночасним вжиттям заходів щодо забезпечення умов конфіденційності;

2) звернення до МКС для проведення додаткових консультацій (ч. 2, 4 ст. 621 КПК України);

3) відкладення виконання прохання МКС (ч. 3 ст. 621 КПК України).

У Римському статуті та, відповідно, в КПК України відсутні прямі підстави для відмови держави від виконання прохань про надання допомоги МКС при проведенні процесуальних дій. Тобто Україна, взявши на себе такі зобов'язання, не має права відмовитись від їхнього виконання. Можливо, відмова від виконання замаскована під консультації, в результаті яких, у тому числі з використанням політичних важелів, МКС може відмовитися від свого попереднього прохання або змінити його умови, але в такому випадку ініціатива має походити саме від Міжнародного кримінального суду.

Римський статут передбачає, що у випадку, коли держава-учасниця не виконує прохання про співпрацю з Судом, може бути встановлено факт невиконання, а відповідне питання може бути передане на розгляд Асамблеї держав-учасниць або Ради Безпеки ООН. У публікації, підготовленій Алланом Нгарі для Інституту досліджень безпеки, розглядається рішення 2017 року щодо невиконання Південною Африкою своїх зобов'язань перед МКС [118]. Зазначається, що не існує жодних керівних принципів щодо того, які дії повинні вчиняти ці органи після отримання повідомлень про невиконання [118]. Автор звертає увагу на розпливчастість положення, відповідно до якого Асамблея держав-учасниць «розглядає питання, пов'язані з невиконанням» а також на те, що резолюція Ради Безпеки ООН 1593 не передбачає жодних засобів правового реагування щодо держав, які не виконують прохання про співпрацю.

Вчені, аналізуючи методи, якими МКС може боротися з невиконанням власних рішень, зазначають [146], що Суд фактично обмежений можливістю лише констатувати факт невиконання, тоді як остаточне рішення щодо заходів, які мають бути застосовані до держави-порушниці,

залежить від того органу, якому Суд передав це питання. Вчені також досліджували можливість запровадження Радою Безпеки ООН каральних заходів відповідно до Глави VII Статуту ООН щодо держав, які не співпрацюють із Судом, у результаті чого було зазначено, що такі заходи не були реалізовані в жодному випадку невиконання. Окремо аналізується роль Асамблеї держав-учасниць у реагуванні на невиконання запитів, зокрема процедури, які вона застосовує у випадках невиконання державами своїх зобов'язань [146].

Інший вчений висловив думку, що МКС повинен стимулювати держави до належного виконання своїх зобов'язань за Статутом [56]. Пропонується ввести до Римського статуту нові положення, які б передбачали можливість призупинення членства або виключення держав-учасниць із МКС. Також аналізується можливість застосування санкцій з боку Ради Безпеки ООН. Вказується, що запровадження та розвиток нових санкцій потребує обережного підходу, оскільки це вимагатиме внесення змін до Статуту, а також може призвести до небажаних проблем і наслідків для Суду. Варіант застосування санкцій Радою Безпеки ООН видається привабливим, оскільки Римський статут уже передбачає можливість передання випадків невиконання співпраці з МКС на розгляд Ради Безпеки. Однак, як зазначила Палата досудового провадження, такі заходи досі не призвели до застосування належних санкцій щодо держав, які не співпрацюють із Судом [118].

За понад двадцять років свого існування Міжнародний кримінальний суд утвердився як ключовий механізм розгляду найтяжчих міжнародних злочинів [106]. «Міжнародні кримінальні трибунали, зокрема МКС, значною мірою подібні до велетнів без рук і ніг, які потребують штучних кінцівок, тобто держав, для належного функціонування. Якщо такі трибунали не отримують допомоги від держав, вони не можуть виконувати свої функції» [86]. Незважаючи на незначну кількість винятків, держави

загалом виявляли готовність співпрацювати з МКС під час розслідування та переслідування злочинів, що підпадають під його юрисдикцію. Хоча невиконання обов'язку співпраці не стало загальним правилом, кожен випадок його виникнення має серйозні наслідки для репутації Суду та його здатності належним чином здійснювати свої функції [106]. МКС та пов'язані з ним органи розробили широкий спектр інструментів для реагування на випадки невиконання співпраці та їхнього подолання. Водночас вчені констатують, що результати застосування цих засобів виявилися менш ніж задовільними, оскільки низці держав вдалося уникнути відповідальності за невиконання обов'язку співпраці з Судом. У зв'язку з цим було вказано на необхідність посилення та доповнення наявних механізмів реагування на невиконання запитів про співпрацю з метою більш ефективного забезпечення можливостей МКС. Всі залучені сторони повинні проявляти максимальну відданість забезпеченню співпраці держав у відповідь на направлені їм запити, а також своєчасному та належному реагуванню на випадки відмови від такої співпраці [106].

Зі свого боку можемо зазначити, що в цьому аспекті проявляється політичний аспект діяльності МКС. Країни, які ратифікували Римський статут, взяли на себе зобов'язання виконувати ті положення, які в ньому містяться, і будуть це робити доти, доки це відповідатиме їхнім інтересам. Більшою мірою це, звичайно, проявляється при вирішенні питання про затримання, арешт та видачу осіб до МКС, проте й інші запити на правову допомогу теж можуть стати «жертвами» такої політичної волі, а реальні механізми примусу держав виконувати взяті на себе зобов'язання поки відсутні.

У ст. 621 КПК України не надається перелік процесуальних дій, які можуть вчинятися на прохання МКС про надання допомоги, однак це не означає, що форми такої взаємодії можуть бути невичерпними. По-перше, такий базовий перелік надається в ст. 93 Римського статуту. По-друге,

працівники правоохоронних органів та суду України обмежені нормами КПК України та можуть здійснювати лише ті дії, які прямо передбачені в чинному кримінальному процесуальному законодавстві. На підставі цього можна дійти висновку, що в межах ст. 621 КПК України можуть здійснюватися наступні процесуальні дії:

- 1) розшук особи;
- 2) проведення слідчих (розшукових) дій та негласних слідчих (розшукових) дій, у тому числі проведення допитів осіб, відносно яких надійшло прохання від МКС;
- 3) вручення документів;
- 4) накладення арешту на майно або застосування інших заходів забезпечення кримінального провадження (наприклад, тимчасовий доступ до речей і документів);
- 5) застосування заходів безпеки до свідків, потерпілих та інших осіб;
- 6) здійснення інших процесуальних дій, про які йдеться в проханні МКС та які є допустимими відповідно до чинного кримінального процесуального законодавства.

Враховуючи положення ст.ст. 621 та 562 КПК України, якщо для виконання прохання МКС необхідно провести процесуальну дію, виконання якої в Україні можливе лише з дозволу прокурора або суду, така дія здійснюється лише за умови отримання відповідного дозволу в порядку, передбаченому КПК України. Наприклад, у серпні 2024 року прокурор відділу міжнародного співробітництва та європейської інтеграції управління правової допомоги та екстрадиції Департаменту міжнародного співробітництва Офісу Генерального прокурора звернувся до слідчого судді з клопотанням про тимчасовий доступ до речей і документів при виконанні прохання Офісу Прокурора Міжнародного кримінального суду про надання допомоги. «В обґрунтування клопотання прокурор зазначає, що до Департаменту міжнародного співробітництва надійшло прохання

Офісу Прокурора Міжнародного кримінального суду (далі – ОП МКС) про надання допомоги за № ОТР/UKR/UKR-86/ІОР-bhcgaw, у тому числі щодо отримання доступу до оригіналів матеріалів справи стосовно ОСОБА_4 (колишнього начальника російської в'язниці « ІНФОРМАЦІЯ_1), в ході виконання якого виникла необхідність в одержанні доступу до речей та документів, які перебувають у володінні ІНФОРМАЦІЯ_2 , що розташований за адресою: АДРЕСА_1 . В інший спосіб довести вказані обставини неможливо» [40]. У даному випадку слідчий суддя задовольнив клопотання прокурора, надавши можливість ознайомитися з документами, які містять охоронювану законом таємницю.

З урахуванням того, що на момент написання даного дисертаційного дослідження судова практика санкціонування процесуальних дій за запитом МКС майже відсутня, дана ухвала підлягає додатковому аналізу, адже в ній надаються роз'яснення окремих процесуальних положень, які становлять особливий науковий інтерес.

Передусім необхідно звернути увагу на суб'єкта, уповноваженого на подання відповідного клопотання. Так, з клопотанням про тимчасовий доступ до речей і документів звернувся прокурор Офісу Генерального прокурора. Отже, Офіс Генерального прокурора не передоручає виконання таких повноважень прокурорам нижчого рівня чи органам досудового розслідування. Відповідно, клопотання будуть подаватися до того суду, в межах територіальної юрисдикції якого знаходиться Офіс Генерального прокурора (тобто до Печерського районного суду м. Києва). Ми не будемо стверджувати, що це єдина можлива підслідність розгляду клопотань слідчими суддями за запитами Міжнародного кримінального суду, однак варто розуміти, що всі такі запити мають не лише юридичне, але і політичне значення, адже стосуються найбільш тяжких та серйозних кримінальних правопорушень. Тому варто очікувати, що виконувати зазначені прохання

будуть прокурори Офісу Генерального прокурора, а отже, підслідність буде залишатися незмінною.

Ми вже неодноразово зазначали, що слідчі судді обмежені в питаннях дослідження обґрунтованості клопотань прокурора про обрання до особи запобіжного заходу за запитом МКС, адже Римський статут накладає певні обмеження на національну судову систему в частині здійснення судового контролю. І хоча по відношенню до інших запитів у Римському статуті аналогічне обмеження відсутнє, можна дійти висновку, що слідчі судді також не можуть повною мірою оцінити обґрунтованість поданого клопотання про, наприклад, застосування заходів забезпечення кримінального провадження. У наведеному вище прикладі зазначається, що «слідчим суддею встановлено, що до ІНФОРМАЦІЯ_3 кримінального суду (далі – ОП МКС) про надання допомоги за № ОТР/UKR/UKR-86/ІОР-bhscgaw, у тому числі щодо отримання доступу до оригіналів матеріалів справи стосовно ОСОБА_4 (колишнього начальника російської в'язниці «ІНФОРМАЦІЯ_1 » в окупованій Донецькій області). Відповідно до вимог ст. 624 КПК України, Генеральним прокурором погоджено ознайомлення із запитуваними матеріалами кримінального провадження слідчими ОП МКС, уповноваженими Прокурором МКС на проведення процесуальних дій на території України, відповідно до листа № ОТР2024/007414 від 30.05.2024. Під час виконання вказаного прохання встановлено, що за результатами досудового розслідування у кримінальному провадженні № 12021050000000802 до ІНФОРМАЦІЯ_4 направлено обвинувальний акт стосовно ОСОБА_4 для розгляду по суті. Вироком ІНФОРМАЦІЯ_4 згадану особу визнано винною у вчиненні кримінальних правопорушень, передбачених ч. 1 ст. 258-3, ч. 1 ст. 260, ч. 1 ст. 28, ч. 1 ст. 438 КК України, та засуджено із застосуванням ст.ст. 70, 71 КК України, до 15 років позбавлення волі (судова справа № 761/15213/22). Наразі вирок переглядається ІНФОРМАЦІЯ_5 , а матеріали кримінального провадження

перебувають у розпорядженні суду, зокрема головуючої в колегії суддів – ОСОБА_6. Відомості досудового розслідування, які містяться у матеріалах кримінального провадження, відносяться до інформації, що охороняється законом, та її отримання з інших джерел є неможливим, так як усі оригінали паперових та цифрових документів, доступ до яких необхідно отримати, перебувають у володінні ІНФОРМАЦІЯ_2. Доступ до вказаних матеріалів провадження має суттєве значення і надалі буде використано під час здійснення розслідування ОП МКС злочинів, вчинених рф проти України.

...

Аналізуючи викладене, взявши до уваги, що матеріали кримінального провадження № 12021050000000802 (судова справа № 761/15213/22), доступ до яких просить надати прокурор, та знаходяться у володінні ІНФОРМАЦІЯ_2, з огляду на що зазначена інформація відноситься до охоронюваної законом таємниці, і іншим способом довести зазначені обставини неможливо, незважаючи на те, що інформація не є такою, доступ до якої заборонено, слідчий суддя вважає, що клопотання про надання доступу до документів з наданням можливості ознайомитися з ними, зробити їхні копії є обґрунтованим і підлягає задоволенню» [40].

Звертаємо увагу, що зазначене рішення відрізняється від інших, які виносяться слідчими суддями при здійсненні «стандартного» тимчасового доступу до речей і документів, адже, як і у випадку подання клопотання про застосування запобіжного заходу до особи за запитом МКС, слідчий суддя обмежений в оцінці обґрунтованості такого клопотання. Проте в даному випадку такі обмеження є значно меншими, що вказує на їхню принципову відмінність. У випадку арешту та видачі особи Україна суттєво обмежена вимогами, які містяться в Римському статуті, адже національні суди не мають права розглядати питання обґрунтованості запитів та ордерів МКС про арешт та видачу особи. Проте в частині здійснення інших форм співробітництва ситуація дещо інша.

По-перше, МКС у своїй діяльності регулюється нормами Римського статуту. Адаптація цих норм до вітчизняних правових реалій та проведення відповідних процесуальних дій вже покладається на уповноважені органи України. МКС надсилає запит про надання правової допомоги в отриманні, наприклад, інформації, яка має значення для справи, а вже центральний орган України з урахуванням вимог та обмежень кримінального процесуального законодавства визначає, у який саме спосіб таке прохання може бути виконане. Звернення до слідчого судді відбувається за ініціативи не стільки МКС, скільки прокурора, який самостійно оцінює способи виконання прохання про надання допомоги Міжнародному кримінальному суду. У зв'язку з цим прокурор не може посилатися виключно на запит МКС та положення Римського статуту, які не дозволяють оцінювати обґрунтованість такого запиту, а повинен також вказувати, чому в цьому випадку необхідно здійснити, наприклад, тимчасовий доступ до речей і документів.

У прикладі, наведеному вище, основною підставою для тимчасового доступу було те, що відомості, які необхідні для МКС, містять охоронювану законом таємницю, а тому можливість ознайомлення з ними може відбуватися лише після надання згоди слідчим суддею. При цьому прокурор у клопотанні посилався як на наявність конкретного запиту МКС, так і на неможливість в інший спосіб виконати такий запит, що також має вважатися достатньою підставою для застосування даного заходу забезпечення кримінального провадження.

Також були використані положення ст. 562 КПК України, адже тимчасовий доступ до документів, які містять охоронювану законом таємницю, можливий лише на підставі ухвали слідчого судді. Вчені зазначають, що у разі отримання від іноземної держави запиту про проведення процесуальної дії, здійснення якої на території України допускається виключно за згодою прокурора або суду, така дія може бути

виконана лише після одержання відповідного дозволу в порядку, визначеному КПК України, незалежно від того, чи передбачена вимога отримання такого дозволу законодавством держави, що звертається із запитом. Якщо виконання запитуваної процесуальної дії потребує отримання спеціального дозволу, уповноважений орган України, відповідальний за забезпечення виконання запиту про надання міжнародної правової допомоги, звертається з відповідним клопотанням до прокурора або суду. Підставою для вирішення питання щодо надання дозволу є матеріали, отримані від компетентного органу іноземної держави. У випадку направлення Україною запиту до іноземної держави з проханням про здійснення процесуальної дії, для проведення якої відповідно до законодавства України необхідний дозвіл прокурора або суду, отримання такого дозволу здійснюється у порядку, передбаченому КПК України, лише за умови, що це прямо передбачено міжнародним договором або є обов'язковою вимогою для надання відповідного виду правової допомоги згідно із законодавством запитуваної держави. При цьому строк дії такого дозволу не встановлюється, а належним чином засвідчена копія дозволу додається до матеріалів запиту [22, с. 816].

У межах даного наукового дослідження нас будуть цікавити лише ті випадки, коли процесуальна дія відбувається за запитом МКС, а не навпаки, тому з точки зору правового регулювання релевантною буде лише ч. 1 ст. 562 КПК України. У даному положенні не вказуються будь-які особливі вимоги, які ставляться до відповідних клопотань, тому уповноважена посадова особа у випадку звернення до слідчого судді має використовувати загальні вимоги кримінального процесуального законодавства. Немає сенсу окремо зупинятися на вимогах, які будуть ставитися до таких клопотань, адже, як вже було зазначено вище, ні в Римському статуті, ні в КПК України немає вичерпного переліку форм такого співробітництва, тому кожний запит необхідно розглядати окремо. Проте ми вважаємо, що додаткового

аналізу потребує саме питання обґрунтованості таких клопотань та, відповідно, ухвал слідчого судді.

Вище на прикладі тимчасового доступу до речей і документів ми зазначали, що обґрунтованість клопотання значною мірою буде залежати від того, який саме запит було надіслано МКС. Якщо, наприклад, було надіслано запит про надання інформації, а вже в Україні було прийнято рішення, що отримання такої інформації вимагатиме ухвали слідчого судді, то тягар доказування необхідності отримання позитивного судового рішення буде покладатися на прокурора, який звертатиметься з таким клопотанням та може посилатися на запит МКС лише як на одну з підстав задоволення клопотання. Водночас відповідно до Римського статуту існують випадки, коли МКС напряду просить державу-учасницю вчинити певну процесуальну дію. У такому випадку питання обґрунтованості клопотання прокурора слідчим суддею досліджуватися не повинно, адже починають діяти правила, подібні до запиту МКС про арешт та видачу особи – Україна застосовує презумпцію обґрунтованості таких запитів, а під час судового засідання перевіряється законність клопотання прокурора та законність обмеження прав особи.

Відповідно до ст. 93 Римського статуту та з урахуванням особливостей чинного кримінального процесуального законодавства такі вимоги поширюються на наступні запити МКС:

- 1) проведення огляду місця події, якщо це пов'язано з проникненням в житло чи інше володіння особи без добровільної згоди власника;
- 2) проведення ексгумації;
- 3) проведення обшуку;
- 4) накладення арешту на майно після проведення обшуку за запитом МКС або якщо МКС у запиті конкретизує, на яке майно необхідно накласти арешт;
- 5) застосування заходів безпеки до осіб.

У цих випадках уповноважена посадова особа, яка санкціонує проведення відповідної процесуальної дії або процесуального заходу (слідчий суддя, прокурор, керівник органу досудового розслідування), не має права відмовити у застосуванні таких заходів чи проведенні дій через те, що клопотання прокурора було недостатньо обґрунтоване, адже в такому випадку уповноважена посадова особа одноосібно приймає рішення про відмову від виконання Україною взятих на себе міжнародних зобов'язань.

В ухвалі слідчого судді про тимчасовий доступ до речей і документів, яка була надана вище, також було посилення на ст. 624 КПК України, яка має назву «Виконання Міжнародним кримінальним судом функцій на території України». Так, у резолютивній частині слідчий суддя назначив наступне: «надати дозвіл слідчим ОП МКС ОСОБА_7 (ОСОБА_7), ОСОБА_8 (ОСОБА_8), ОСОБА_10 (ОСОБА_10), судовому юристу ОСОБА_12 (ОСОБА_12) та аналітикам ОСОБА_14 (ОСОБА_14), ОСОБА_16 (ОСОБА_16), ОСОБА_18 (ОСОБА_18), а також прокурору відділу міжнародного співробітництва та європейської інтеграції управління правової допомоги та екстрадиції Департаменту міжнародного співробітництва Офісу Генерального прокурора ОСОБА_3 , на тимчасовий доступ до речей та документів, що перебувають у володінні ІНФОРМАЦІЯ_2 , що розташований за адресою: АДРЕСА_1 , з правом виготовлення копій паперових та цифрових документів, які знаходяться у судовій справі № 761/15213/22, за допомогою обладнання ОП МКС, а саме: сканеру Fujitsu fi-7700 (інв. № 3500477), ноутбуку Lenovo ThinkPad, Ultrastim USB DVD Burner ThinkPad» [40].

Таке формулювання доцільно піддати критиці. Відповідно до ч. 1 ст. 624 КПК України, «процесуальні дії на території України на підставі та на виконання прохання Міжнародного кримінального суду може проводити Прокурор Міжнародного кримінального суду або уповноважені ним

працівники Міжнародного кримінального суду, які зазначені у відповідному проханні Міжнародного кримінального суду, крім процесуальних дій, виконання яких в Україні здійснюється за погодженням із прокурором або з дозволу слідчого судді, суду» [18]. Отже, процесуальні дії, які можуть бути вчинені лише на підставі ухвали слідчого судді чи прокурора, можуть проводитись виключно представниками центральних органів України або іншими уповноваженими особами, яким було доручено провести відповідні процесуальні дії. З урахуванням тієї обставини, що тимчасовий доступ до речей і документів потребує санкції слідчого судді, ми не погоджуємося щодо того, що в резолютивній частині ухвали слідчий суддя напряду вказує працівників Офісу Прокурора МКС як осіб, які можуть ознайомитися з такими відомостями. У даному випадку відбулося пряме порушення ч. 1 ст. 624 КПК України. Крім того, з клопотанням про тимчасовий доступ звернувся прокурор Офісу Генерального прокурора, а тому слідчий суддя не міг виходити за межі цього клопотання і зазначати інших осіб. Можливо, працівники Офісу Прокурора МКС були перераховані в клопотанні, проте в такому випадку слідчий суддя мав чітко визначити коло таких осіб. Тимчасовий доступ до речей і документів – це не стільки про ознайомлення з інформацією, скільки про застосування заходів кримінального процесуального примусу, на що можуть бути уповноважені лише працівники правоохоронних органів України. Представники МКС самостійно не можуть виконати ухвалу слідчого судді про тимчасовий доступ до речей і документів, адже вони як мінімум не обізнані з правилами здійснення процесуальних дій (і це вже не кажучи про відсутність реальних повноважень на території України). Навіть у цьому прикладі можна спрогнозувати, що співробітники Офісу Прокурора МКС здійснювали тимчасовий доступ разом з уповноваженими представниками Офісу Генерального прокурора. У такому випадку додатково виникає питання щодо доцільності вказівки працівників МКС в ухвалі. Прокурор

України, отримавши доступ до матеріалів у порядку тимчасового доступу, має право їх використовувати так, як це доцільно для здійснення ефективного кримінального провадження з дотриманням засади законності, у тому числі – ознайомлювати з такими матеріалами інших осіб, у тому числі за запитом МКС.

У зв'язку з цим ми вважаємо, що, якщо процесуальна дія вимагає отримання ухвали слідчого судді на території України, така ухвала може бути надана тільки за зверненням уповноваженого представника правоохоронного органу України і тільки йому може бути наданий дозвіл на вчинення зазначених дій. Більше того, якщо не було створено групу прокурорів, слідчу або слідчо-оперативну групу, то і передоручення виконання такої ухвали буде неможливе, адже в даному випадку кримінальне провадження не здійснюється, окремий номер в ЄРДР не присвоюється, а виконується лише запит про міжнародне співробітництво.

Аналізуючи положення ст. 621 КПК України, звертаємо увагу, що законодавець приділяє окрему увагу такій формі співробітництва з МКС, як вручення повісток. Так, відповідно до ч. 7 вказаної статті, «повістка про виклик до Міжнародного кримінального суду особи, стосовно якої Міжнародний кримінальний суд має обґрунтовані підстави вважати, що вона вчинила злочин, який підпадає під його юрисдикцію, вручається безпосередньо такій особі» [18].

Відповідно до ст. 58 Римського статуту, «як альтернативу зверненню з проханням про видачу ордеру на арешт Прокурор може подати заяву з проханням до Палати досудового провадження видати повістку про виклик цієї особи. Якщо Палата досудового провадження переконалася в наявності обґрунтованих підстав вважати, що ця особа вчинила ймовірний злочин і що повістка про виклик буде достатнім заходом для забезпечення явки цієї особи, вона видає повістку про виклик цієї особи на певних умовах чи без

будь-яких умов, які обмежують свободу (інших, ніж затримання), якщо це передбачено національним законодавством. У повістці вказуються:

a) ім'я особи і будь-яка інша відповідна інформація, що встановлює особу;

b) точна дата явки особи;

c) конкретне посилення на злочини, що підпадають під юрисдикцію Суду, які ймовірно вчинила ця особа; і

d) стислий виклад фактів, які ймовірно становлять цей злочин.

Повістка про виклик вручається безпосередньо цій особі» [28].

«Повістка про явку є альтернативою ордеру на арешт і може бути запитана Прокурором у разі, якщо існують обґрунтовані підстави вважати, що обвинувачена особа вчинила інкриміновані злочини, а також коли така повістка є достатньою для забезпечення явки цієї особи до Суду. Станом на сьогодні Міжнародний кримінальний суд видав дев'ять повісток про явку, і всі особи, викликані таким чином, добровільно з'явилися перед Судом... Взаємодія між посадовими особами Організації Об'єднаних Націй та особою, щодо якої видано повістку про явку, яка дотримується цієї повістки та співпрацює з Міжнародним кримінальним судом, може здійснюватися без будь-яких обмежень. Така взаємодія не підриває авторитет Суду. Ситуація змінюється у випадку, якщо відповідна особа припиняє виконувати вимоги повістки та співпрацювати з Судом» [144].

Повістка про виклик у розумінні ст. 58 Римського статуту може бути видана лише щодо особи, яка підозрюється у вчиненні кримінального правопорушення для її явки у судове засідання. МКС може просити суд забезпечити явку свідків та потерпілих на судові засідання, проте така взаємодія буде досить обмеженою в силу того, що МКС не може звертатися з вимогою, як це відбувається у випадку підозрюваного. Фактично основною відмінністю від ордеру на арешт та повістки про виклик є те, що повістки про виклик у даному випадку буде достатньо для того, щоб

забезпечити явку особи до суду (на думку Палати досудового провадження МКС).

У ч. 7 ст. 621 КПК України міститься положення, яке фактично повністю скопійоване з Римського статуту – повістка про виклик до МКС вручається безпосередньо такій особі. Ця норма вказує, що загальні правила вручення повісток, які передбачені в ст. 135 КПК України, в даному випадку застосовуватися не можуть, а уповноважена посадова особа може вручити таку повістку лише особі, яка викликається, безпосередньо та особисто.

Також у ст. 621 КПК України в якості окремої форми співробітництва мова йде про те, що центральний орган України на виконання прохання Міжнародного кримінального суду про надання допомоги вживає заходів для забезпечення безпеки потерпілих, свідків та членів їхніх сімей відповідно до законодавства України. При цьому МКС має власні засоби та методи для забезпечення безпеки свідків.

Вчені зазначають, що ефективна програма захисту свідків є життєво необхідною для функціонування будь-якого міжнародного кримінального трибуналу [105]. Багато справ, які перебувають на розгляді МКС, пов'язані з конфліктами, в умовах яких система державного управління та формальної влади зруйнована. Оскільки в процесі судового розгляду далеко не завжди можна використати документи як докази, особи, які були безпосередніми очевидцями подій, будуть ключовими учасниками такого провадження.

На сьогодні більшість свідків МКС потребували певного рівня судових заходів захисту. Такі заходи можуть бути призначені виключно палатами Суду та включають використання псевдонімів, недопущення осіб до спостереження за допитом свідка (закрите засідання), а також спотворення зображення та голосу. Однак інколи ці заходи є недостатніми для убезпечення свідка від репресій. Підрозділ з надання допомоги потерпілим

і свідкам МКС повинен забезпечити можливість переміщення деяких свідків до безпечної третьої держави після надання ними показань. Переміщення є позасудовим заходом захисту, який застосовується для реагування на найсерйозніші загрози [73]. Свідків можуть переміщувати в межах їхньої власної держави або в іншу державу. Апеляційна палата неодноразово наголошувала, що переміщення свідка має розглядатися як останній захід, адже це значною мірою впливає на нормальний порядок життя свідків та членів їхніх сімей [93].

Ст. 68 Римського статуту покладає на Суд загальний обов'язок «вживати всіх належних заходів для захисту безпеки, фізичного та психологічного благополуччя, гідності й приватності потерпілих і свідків». Первісно запропоноване формулювання було розширене – замість вимоги вживати лише «необхідних заходів» [130]. Формулювання статті 68 є широким і залишає Суду можливість призначати заходи, які прямо не згадуються в документах МКС. Більш конкретна відповідальність за захист свідків розподілена між різними органами Суду – Статут покладає обов'язки щодо захисту на Прокурора, Палату та Реєстр. Це призвело до певної невизначеності щодо того, який орган має відігравати провідну роль у цьому процесі [73]. Однак для питань переміщення свідків найбільш релевантною є роль Реєстру, а точніше – Підрозділ з надання допомоги потерпілим і свідкам (далі – Підрозділ).

Підрозділ входить до структури Реєстру з метою збереження нейтральної позиції [95] і на нього покладено завдання застосування заходів захисту і безпеки для свідків і потерпілих. Однією з його функцій є управління Програмою захисту МКС. Ця програма була створена Реєстром і керується Підрозділом з метою виконання ст. 96 Регламенту Реєстру [100], який зобов'язує Реєстр підтримувати програму захисту свідків.

Точний порядок функціонування Програми захисту МКС є конфіденційним [76], тому інформація про її роботу, фінансування та

кількість свідків, які беруть у ній участь, засекречена. Водночас текст Регламенту містить певні дані щодо критеріїв участі. Реєстр має враховувати участь особи у провадженнях Суду; чи перебуває особа або її сім'я під загрозою у зв'язку з такою участю; а також чи погоджується особа вступити до програми.

Отже, МКС приділяє досить серйозну увагу питанню захисту свідків, що автоматично має поширюватись і на країни, які ратифікували Римський статут. Законодавець, намагаючись відповідати цим високим стандартам, які пов'язані із захистом учасників кримінального провадження, вніс зміни не тільки до КПК України, але і до профільного законодавства. Так, у 2022 році були внесені зміни до ЗУ «Про забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві», де тепер, наприклад, зазначено, що одним з приводів для вжиття заходів забезпечення безпеки учасників кримінального судочинства, членів їхніх сімей та близьких родичів може бути отримання прохання Міжнародного кримінального суду про вжиття заходів забезпечення безпеки.

Такі уточнення в законодавстві мають оцінюватися позитивно, адже вказують на системний характер змін у законодавстві у зв'язку з ратифікацією Римського статуту. Проте ми пропонуємо розширити правові гарантії таких осіб, адже, відповідно до ст. 22 вказаного Закону, заходи безпеки не застосовуються автоматично. Так, відповідно до ч. 2 «орган, який здійснює оперативно-розшукову діяльність, слідчий, дізнавач, прокурор, слідчий суддя, суд, одержавши заяву або повідомлення про загрозу безпеці особи, зазначеної у статті 2 цього Закону, зобов'язані перевірити цю заяву (повідомлення) і в строк не більше трьох діб, а у невідкладних випадках – негайно прийняти рішення про застосування або про відмову у застосуванні заходів безпеки. На своє рішення вони приймають мотивовану постанову чи ухвалу і передають її для виконання

органу, на який покладено здійснення заходів безпеки. Ця постанова чи ухвала є обов'язковою для виконання вказаними органами» [11].

Очевидно, що така саме процедура має застосовуватись і у випадку звернення МКС. Проте, в силу підвищеного значення, а також через недоцільність дослідження підстав для застосування заходів безпеки до особи (в даному випадку теж буде застосовуватись озвучена нами вище «презумпція обґрунтованості рішень МКС»), вважаємо, що застосування заходів безпеки в даному випадку має відбуватися негайно та з мінімізацією будь-якої бюрократичної тяганини. У даному випадку уповноважена посадова особа не має права прийняти рішення про відмову у застосуванні таких заходів. У зв'язку з цим пропонуємо ч. 2 ст. 22 ЗУ «Про забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві» доповнити абз. 4 наступного змісту:

«У випадку отримання прохання Міжнародного кримінального суду про вжиття заходів забезпечення безпеки такі заходи застосовуються негайно. Відмова у застосуванні таких заходів безпеки не допускається. Якщо в проханні Міжнародного кримінального суду вказані конкретні заходи безпеки, які мають бути застосовані до особи, застосування інших заходів безпеки не допускається». Дане положення, на нашу думку, дозволить уникнути непотрібної бюрократичної тяганини та мінімізувати будь-які потенційні зловживання з боку працівників правоохоронних органів. Водночас у зазначеній редакції також пропонується уточнити, що застосування будь-яких інших заходів безпеки, на яких наполягає МКС, не допускається. Очевидно, що далеко не завжди МКС буде конкретизувати, які саме заходи мають бути застосовані, адже суддів буде цікавити не стільки процедура, скільки результат. Проте якщо в силу тих чи інших причин в запиті було зазначено, які саме заходи безпеки мають бути застосовані, то уповноважені посадові особи України не мають право на

власний розсуд обрати інші заходи, адже це може бути розцінено як ухилення від виконання прохання МКС.

3.2. Порядок реалізації інших форм співробітництва за запитом України

У переважній більшості випадків співробітництво між Україною та МКС буде ініціюватися Міжнародним кримінальним судом. Такого висновку можна дійти не лише на підставі наявної практики, але навіть і нормативного масиву, адже правових положень, які регулюють особливості виконання запитів від МКС, у кримінальному процесуальному законодавстві значно більше. Водночас це не означає, що ті форми співробітництва, які ініціюються Україною, менш важливі та не потребують окремого дослідження.

Відповідно до ч. 1 ст. 626 КПК України, «центральный орган України може надсилати до Міжнародного кримінального суду запити (прохання) про надання допомоги, складені слідчим за погодженням з прокурором, прокурором або судом, які стосуються кримінальних проваджень щодо злочинів, що підпадають під юрисдикцію Міжнародного кримінального суду, або інших тяжких і особливо тяжких злочинів» [18]. У даному положенні законодавець не уточнює, про що саме мають бути такі запити (прохання), залишаючи вирішення даного питання на уповноважених учасників правовідносин. Очевидно, що в даному випадку необхідно покладатися на норми Римського статуту.

У Статуті дійсно передбачені окремі форми співробітництва між державами та МКС, які ініціюються державами. З аналізу норм можна дійти висновку, що до них відносяться:

1) ініціювання державою початку розслідування. Відповідно до ст. 14 Римського статуту, держава-учасниця може передати Прокурору ситуацію, у якій імовірно було вчинено один або декілька злочинів, що підпадають

під юрисдикцію Суду, шляхом звернення до Прокурора з проханням провести розслідування цієї ситуації для визначення того, чи доцільно висунути обвинувачення одній чи декільком конкретним особам за вчинення таких злочинів;

2) визнання юрисдикції МКС державою, яка не ратифікувала Римський статут (ст. 12 «Якщо відповідно до пункту 2 вимагається визнання юрисдикції державою, яка не є учасницею цього Статуту, ця держава може шляхом подання заяви Секретареві визнати здійснення Судом юрисдикції стосовно відповідного злочину. Держава, яка визнає юрисдикцію, співробітничатиме із Судом без будь-яких затримок або винятків відповідно до Частини 9»);

3) оскарження юрисдикції МКС. Відповідно до ст. 19 Римського статуту, прийнятність справи на підставах, зазначених у ст. 17, або юрисдикція Суду можуть оспорюватися державою, яка має юрисдикцію щодо справи, на тій підставі, що вона здійснює розслідування чи кримінальне переслідування у справі або здійснила розслідування чи кримінальне переслідування;

4) консультації з МКС. Хоча, відповідно до ст. 97 Римського статуту, підставою для консультації держави з Судом буде запит МКС, ініціатива щодо доцільності проведення таких консультацій може виходити напряду від держави;

5) необхідності вжиття заходів, які забезпечують захист її службовців або представників, а також заходів захисту конфіденційної або чутливої інформації (ч. 6 ст. 68 Римського статуту).

Можна дійти попереднього висновку, що таких форм співробітництва є досить багато. Водночас з точки зору ст. 626 КПК України далеко не всі вони релевантні для даного дисертаційного дослідження. Наприклад, ініціювання досудового розслідування відбувається на рівні держави, а вказане вище положення КПК України стосується лише окремих

процесуальних дій, прохання про які складаються слідчими, прокурорами, слідчими суддями та іншими. Це ж саме стосується і визнання юрисдикції, і її оскарження. Дещо іншою є ситуація, яка стосується консультації, але про них мова піде нижче. Співробітництво в частині забезпечення безпеки осіб теж стосується не стільки взаємодії між Україною та МКС, скільки вирішення окремих процедурних питань в ситуації, коли справа вже знаходиться на розгляді в Суді і ситуація, що виникла, вимагає застосування заходів безпеки.

Таким чином, хоча окремі форми взаємодії чітко передбачені Римським статутом, фактично жодна з них не підпадає під логіку ст. 626 КПК України. Тому, з точки зору ч. 3 вказаної статті, можна дійти висновку, що в такий спосіб уповноважені посадові особи України можуть, крім іншого, отримувати певну інформацію (відомості) від МКС, яка може бути використана під час розслідування, розгляду та вирішення кримінальних правопорушень.

Відповідно до ч. 7 ст. 69 Римського статуту, «докази, отримані в результаті порушення положень цього Статуту або міжнародно визнаних прав людини, не є допустимими, якщо:

а) порушення породжує серйозні сумніви стосовно достовірності доказів; або

б) допущення доказів було б несумісним з об'єктивним провадженням і завдавало б йому серйозної шкоди» [28].

Вчені ставлять питання, чи не «висміює» наведене вище формулювання права людини як неподільний комплекс мінімальних правових стандартів [150]. Без сумніву, ст. 69 Римського статуту передбачає модель неавтоматичної недопустимості доказів, отриманих незаконним шляхом [75]. Тест на справедливість є завершальним етапом для остаточного допуску доказів, які в іншому випадку були б допустимими.

Наведене положення зосереджується на впливі порушення на достовірність доказу та на загальну цілісність провадження.

МКС, як і його попередники, не пов'язаний національними правилами доказування. У цьому контексті доцільно звернутися до справи *Prosecutor v. Lubanga*, у якій Судова палата дійшла висновку, що «докази, отримані з порушенням національних процесуальних норм, навіть якщо ці норми імплементують національні стандарти захисту прав людини, не призводять автоматично до застосування статті 69 (7) Статуту» [78]. Зазначене положення може розглядатися як *lex specialis* порівняно із загальними положеннями про допустимість, викладеними в інших частинах Статуту, і становить чіткий виняток із загального підходу.

Підхід Статуту щодо використання доказів полягає у відмові від більшості технічних правил допустимості на користь системи максимальної гнучкості [78]. Водночас, на думку деяких вчених, позиція МКС у даному випадку є досить слабкою, оскільки його право доказування є «можливо, навіть більш невиразним, ніж у спеціальних трибуналів», і містить окремі внутрішньо суперечливі елементи [150]. Загалом загальний стандарт допустимості доказів визначається трьома ключовими критеріями [64]: релевантність (аналог вітчизняної належності), доказова цінність і «упереджувальний ефект» (доказова цінність у співвідношенні з будь-яким негативним впливом на справедливість судового розгляду) утворюють триетапний підхід до визначення допустимості доказів (окрім усних доказів) [99]. По-перше, «Палата повинна переконатися, що доказ *prima facie* є релевантним для розгляду, тобто стосується питань, які належить розглянути Палаті під час дослідження обвинувачень та врахування позицій і занепокоєнь потерпілих, які беруть участь у провадженні» [99]. По-друге, «Палата має оцінити, чи має доказ *prima facie* доказову цінність» [93]. По-третє, «за наявності підстав, доказову цінність необхідно зважити з його можливим упереджувальним ефектом» [99]. Такий триетапний підхід часто

виглядає надто штучним і не виправдано громіздким [127], оскільки зумовлює ухвалення об'ємних рішень щодо допустимості доказів, які не є обов'язковими відповідно до Статуту або Правил [110].

Судова палата у справі *Prosecutor v. Bemba* вирішила допустити *prima facie* до початку представлення доказів усі заяви свідків, яких планувалося допитати в суді, а також усі документи, подані обвинуваченням у переліку доказів [97]. На думку більшості суддів, «рішення щодо допустимості не є попередньою умовою для допуску будь-якого доказу, оскільки воно передбачає лише *prima facie* оцінку релевантності будь-якого матеріалу, зважаючи на те, що він *apriori* видається релевантним для справи» [97].

Критерії оцінки доказів МКС є одночасно досить наближеними до вітчизняних правових реалій, водночас містять свої особливості, які дещо інакше визначаються чинним кримінальним процесуальним законодавством. Так, Суд буде звертати увагу на способи отримання доказів, заразом виключно порушення процедури їхнього отримання не буде автоматично тягнути за собою визнання їхньої недопустимими. Загалом такий підхід є досить правильним, адже значною мірою докази для Суду будуть збирати держави, з якими відбувається співробітництво, а тому процедури їхнього отримання дійсно будуть суттєво різнитися. При цьому МКС не відмовляється від необхідності оцінки факту істотного порушення прав людини для того, щоб встановити, чи можуть такі докази дійсно бути використані в процесі (фактично наш аналог ч. 1 ст. 87 КПК України).

Водночас значну роль для оцінки допустимості доказів для МКС буде відігравати їхня релевантність (певний аналог належності). У Правилах процедури і доказування передбачена норма, відповідно до якої докази, отримані з порушеннями, все одно можуть бути використані в провадженнях, якщо їхнє значення (релевантність) для такої справи буде переважати над тими порушеннями, які мали місце. У вітчизняному кримінальному процесуальному законодавстві такої норми немає, адже

вона йде всупереч нашому уявленню про значення кримінальної процесуальної форми. Водночас актуальна наразі судова практика також починає притримуватися такого підходу, аналізуючи не тільки саме процесуальне порушення під час отримання такого доказу, але і загальне значення такого доказу для всього кримінального провадження. Такий підхід, на нашу думку, можливо, і є виправданим з точки зору виконання завдань кримінального провадження, проте є небезпечним через нехтування законною процедурою отримання доказів.

Однак предметом даного дисертаційного дослідження не є оцінка сучасних підходів до процедури доказування, тому наразі робити акцент на цій проблемі недоречно. Головний висновок, який має бути зроблений, повинен стосуватися можливості (чи неможливості) використання відомостей, отриманих від МКС, як докази в кримінальному провадженні. У питанні оцінки допустимості доказів МКС нами були зроблені наступні висновки:

1) МКС, на відміну від вітчизняних правоохоронних органів та суду, не приділяє такої значної уваги процедурі отримання доказів та, відповідно, її порушенню (передусім через те, що значна частина доказів буде збиратися державами-учасницями або іншими зацікавленими сторонами);

2) МКС підкреслює, що істотне порушення основних прав людини під час отримання доказів робить неможливим їхнє використання, адже ставить під сумнів справедливість всього судового процесу. При цьому будь-яке порушення порядку збирання доказів не повинно ставати підставою для визнання їх недопустимими;

3) МКС у процесі оцінки допустимості доказів обов'язково враховує, яке значення такі докази мають для провадження.

Виникає питання: чи можна вважати відомості, отримані від МКС, допустимими доказами відповідно до національного кримінального процесуального законодавства? Загалом необхідно нагадати, що інші

форми міжнародного співробітництва допускають отримання доказів на території інших держав, і використання їх у кримінальному провадженні допускається. Законодавець, розуміючи значення цього питання, в ч. 2 ст. 550 КПК України зазначив, що «відомості, які містяться в матеріалах, отриманих у результаті виконання дій, передбачених у запиті про міжнародне співробітництво, органами іноземної держави та за процедурою, передбаченою законодавством запитуваної держави, не потребують легалізації і визнаються судом допустимими, якщо під час їхнього отримання не було порушено засади справедливого судочинства, права людини і основоположні свободи» [18]. Вважаємо, що висновок під номером 2 (зазначено вище), дає змогу стверджувати, що аналогічне правило має поширюватися на відомості, отримані від МКС, адже Суд буде перевіряти, чи не були отримані докази з порушенням засад справедливого судочинства, прав людини і основоположних свобод. Тому вважаємо доцільним доповнити ст. 626 КПК України ч. 4 наступного змісту: «4. Відомості, одержані на виконання запитів (прохань) про надання допомоги відповідно до цієї статті, можуть бути використані як докази за умови дотримання вимог, передбачених ч. 2 ст. 550 цього Кодексу».

Також у межах даного питання хочемо звернути увагу і на проблему розподілу кримінальних проваджень, у яких можуть бути використані такі докази. Відповідно до ч. 1 ст. 626 КПК України, запити (прохання) до МКС можуть стосуватися кримінальних проваджень щодо злочинів, що підпадають під юрисдикцію Міжнародного кримінального суду, або інших тяжких і особливо тяжких злочинів. Тобто в процесі підготовки такого запиту уповноважена посадова особа чітко зазначає, в межах якого саме кримінального провадження необхідно провести відповідну процесуальну дію. Якщо ж такий запит стосується надання відомостей, які надалі можуть бути використані як докази, то ч. 1 ст. 626 КПК України обмежує їхнє використання лише тим кримінальним провадженням, у межах якого воно

було надано. Однак ми вважаємо, що в такому формулюванні ця норма може вкрай негативно вплинути на ефективність кримінального провадження, адже під час розслідування одного кримінального правопорушення можуть бути виявлені ознаки інших, і якщо їх не об'єднати в одне провадження, то докази, отримані за запитом від МКС, у даному випадку використати вже буде неможливо.

Доцільно застосувати аналогічне правило, яке встановлює особливості використання доказів, отриманих в результаті НСРД. Так, відповідно до ст. 257 КПК України, «якщо в результаті проведення негласної слідчої (розшукової) дії виявлено ознаки кримінального правопорушення, яке не розслідується у даному кримінальному провадженні, то отримана інформація може бути використана в іншому кримінальному провадженні тільки на підставі ухвали слідчого судді, яка постановляється за клопотанням прокурора. Слідчий суддя розглядає клопотання згідно з вимогами статей 247 та 248 цього Кодексу і відмовляє у його задоволенні, якщо прокурор, крім іншого, не доведе законність отримання інформації та наявність достатніх підстав вважати, що вона свідчить про виявлення ознак кримінального правопорушення» [18]. На нашу думку, такий порядок підходить і щодо доказів, які були отримані за запитом від МКС, адже це дозволяє залишатися гнучким у частині використання доказового матеріалу, при цьому гарантує судовий контроль задля уникнення зловживань з боку представників правоохоронних органів. Водночас ми наголошуємо, у якості обмеження можливості передачі доказів, отриманих від МКС, між різними провадженнями, має обов'язково враховуватися вимога, яка міститься в ч. 1 ст. 626 КПК України, відповідно до якої такі докази можуть стосуватися лише проваджень, щодо злочинів, що підпадають під юрисдикцію Міжнародного кримінального суду, або інших тяжких і особливо тяжких злочинів.

У зв'язку з цим пропонуємо до ст. 626 КПК України також додати ч. 5 наступного змісту: «5. Інформація, отримана за запитом (проханням) до Міжнародного кримінального суду, може бути використана в іншому кримінальному провадженні тільки на підставі ухвали слідчого судді, яка постановляється за клопотанням прокурора. Така інформація може бути використана лише в провадженні щодо злочинів, що підпадають під юрисдикцію Міжнародного кримінального суду, або інших тяжких і особливо тяжких злочинів».

Іншою формою співробітництва, яка може ініціюватися державою і яка вже згадувалася в даному дисертаційному дослідженні, є проведення консультацій. Проведення консультації складно вважати окремою формою співробітництва з МКС, адже консультації лише сприяють співробітництву і здійснюються тоді, коли у держав-учасниць, наприклад, з'являється необхідність зробити уточнення щодо способів виконання запитів МКС. Водночас ми вже зазначали, що в Римському статуті майже відсутні підстави для відмови від виконання державами запитів МКС (за незначними винятками, які пов'язані, наприклад, з наявністю імунітету), проте в межах консультації МКС може змінити форму свого запиту або (теоретично) навіть повністю від нього відмовитись. Тому хоча в першому розділі даного дисертаційного дослідження ми не відносили консультації з МКС до «інших форм співробітництва», на нашу думку, вони все одно потребують наукового аналізу.

Хоча потреба у співпраці є центральною для ефективного функціонування МКС, вона також має вирішальне значення і для самих держав, особливо якщо вони прагнуть зберегти певний рівень внутрішньої дискреції органів обвинувачення [121]. Відповідно до підходу «та сама особа / та сама дія» у межах принципу комплементарності, якщо Суд здійснює розслідування певної ситуації, а держава, щодо якої воно проводиться, бажає уникнути міжнародного провадження, уповноважені

особи повинні здійснювати кримінальне переслідування тієї ж особи за той самий злочин. Намагаючись виконати вимогу, сформульовану, за висловом апеляційного рішення у справі про допустимість доказів у справі Каддафі, про те, що «справа, яку розслідує держава, достатньо відображає ту, яку розслідує Прокурор» [98], держава, яка прагне зберегти юрисдикцію, може зволікати з поданням заперечення щодо допустимості, незважаючи на вимогу подання такого заперечення «за першої можливості».

Загальне положення про консультації, передбачене ст. 97 Римського статуту МКС, встановлює, що «якщо, отримавши прохання відповідно до цієї Частини, держава-учасниця виявляє проблеми, які можуть перешкоджати їй виконати це прохання або виключають можливість його виконання, така держава невідкладно проводить консультації із Судом для вирішення цього питання» [28]. Далі стаття містить невичерпний перелік прикладів ситуацій, у яких можуть виникати такі проблеми. Вчені зазначають, що дане положення про консультації може бути використане як державами, так і МКС для узгодження черговості судових процесів, а також може враховувати рішення національних органів, які вже були ухвалені [121]. У межах цієї структури основна юридична влада зосереджена у Суду, хоча сам Суд залежить від співпраці держав, а тому на практиці переговорні позиції держави істотно посилюються.

Стає дедалі очевиднішим, що, попри перехід від принципу пріоритету МТКЮ та МТКР до комплементарності в межах МКС, реагування на міжнародні злочини й надалі пов'язане з паралельними кримінальними провадженнями на національному та міжнародному рівнях, зумовленими насамперед здійсненням дискреції органами міжнародного обвинувачення. Тривалий контакт між кількома інституціями є необхідною та постійною реальністю, якій надано правового оформлення. У сучасній літературі консультації між МКС і державою визнаються основним механізмом вирішення конфліктних питань. Водночас аналіз діяльності

післягеноцидних судів Руанди свідчить про те, що всередині інституцій робота судів часто зумовлена різними цілями, що підвищує ризик непорозумінь і збоїв в ефективній співпраці [121].

Відповідно до ст. 619 КПК України, «центральный орган України проводить консультації з Міжнародним кримінальним судом у разі, якщо виконання прохання Міжнародного кримінального суду про співробітництво:

1) може порушувати публічний порядок чи завдати шкоди національній безпеці України;

2) може завдати шкоди кримінальному провадженню на території України, якого не стосується прохання;

3) може призвести до порушення зобов'язань перед іноземною державою відповідно до міжнародного договору України.

2. Консультації можуть проводитися в інших випадках, передбачених цим розділом або Римським статутом Міжнародного кримінального суду, на прохання центрального органу України або Міжнародного кримінального суду.

3. У випадках, передбачених частиною першою або другою цієї статті, центральный орган України вирішує питання про відкладення виконання такого прохання до завершення консультацій» [18].

Загалом, аналізуючи зазначене положення КПК України та аналогічну норму в Римському статуті, можна помітити деякі розбіжності. Так, національний законодавець обмежив підстави для проведення консультацій, хоча, відповідно до ст. 97 Римського статуту, держава також може ініціювати консультації у разі «недостатності інформації для виконання прохання». Очевидно, що таке формулювання є досить широким та вкрай оціночним, водночас воно дозволяє оперативно реагувати на будь-які виклики чи проблеми, які пов'язані з виконанням запитів МКС, не обмежуючись лише наявними в КПК України процедурами. Вважаємо, що

дане положення також має бути передбачене у ст. 619 КПК України, адже це не лише покращить можливості для взаємодії з МКС, але і більшою мірою відповідатиме положенням Римського статуту.

У зв'язку з цим пропонуємо до ч. 1 ст. 619 КПК України додати новий п. 4 наступного змісту: «4) потребує отримання додаткової інформації або роз'яснень від Міжнародного кримінального суду».

ВИСНОВКИ

1. Було встановлено, що на розвиток міжнародної кримінальної юстиції вплинули наступні фактори: 1) розвиток міжнародного кримінального права, яке має формувати конкретний перелік правопорушень та буде містити відповідні санкції за їхнє вчинення; 2) міжнародний характер таких правопорушень, негативні наслідки яких мають стосуватися не інтересів окремих держав чи їхніх громадян, а міжнародного порядку; 3) системний характер правопорушень, що вказує на необхідність функціонування постійно діючих органів, які б розглядали такі правопорушення.

2. Доведено, що основний ризик створення тимчасових судових трибуналів полягає у їхній політичній упередженості, адже навіть у питаннях, пов'язаних із забезпеченням міжнародного гуманітарного права, окремі держави чи політичні сили можуть перекрутити факти, події та, користуючись своїм міжнародним впливом, або взагалі зупинити процес притягнення винуватих осіб до відповідальності, або ще на етапі формування відповідного трибуналу лобіювати затвердження такого порядку його функціонування, який буде забезпечувати інтереси окремої групи осіб, а не правосуддя загалом. На противагу таким трибуналам МКС було створено не під конкретний злочин, а як постійно діючий орган міжнародної кримінальної юстиції, що вже вказує на більшу незалежність уповноважених осіб МКС від будь-якого стороннього політичного впливу.

3. Через специфіку здійснення правосуддя на рівні міжнародних судових установ відбувається обмеження засад, які на національному рівні є непорушними. Так, Рада Безпеки ООН може призупинити проведення розслідування Міжнародним кримінальним судом, якщо це необхідно (на думку членів РБ ООН) для укладення, наприклад, мирної угоди та припинення військових дій. Впливають на процес здійснення правосуддя

МКС і політичні домовленості, які відбуваються, наприклад, під час обрання суддів. Проте з аналізу положень Римського статуту можна дійти висновку, що правила та процедури проведення розслідування, відправлення правосуддя тощо є відносно непорушними та за деякими незначними уточненнями здійснюються на підставі загальновизнаних правил та засад, які застосовуються і в національних правових системах. Процедурна складова відправлення правосуддя МКС змогла уникнути політизованості, а тому, якщо МКС визнає провадження таким, що підпадає під його юрисдикцію, порядок його здійснення буде відповідати всім основним міжнародним та національним стандартам здійснення кримінального провадження.

4. Запропоновано використовувати наступну умовну структуру Частини 9 «Міжнародне співробітництво та судова допомога» Римського статуту: 1) норми, що регулюють загальні умови здійснення міжнародного співробітництва між Міжнародним кримінальним судом та державами – ст. 86 «Загальне зобов'язання співробітничати»; ст. 98 «Співробітництво стосовно відмови від імунітету і згоди на передачу»; ст. 101 «Спеціальне правило»; ст. 102 «Використання термінів»; 2) норми, які стосуються виключно порядку передачі особи до суду – ст. 89 «Передача осіб до Суду»; ст. 90 «Одночасні прохання»; ст. 91 «Зміст прохання про арешт і передачу»; ст. 92 «Тимчасовий арешт»; 3) норми, які стосуються виключно порядку здійснення інших форм співробітництва – ст. 93 «Інші форми співробітництва», ст. 96 «Зміст прохання про інші форми допомоги відповідно до статті 93», ст. 99 «Виконання прохань, поданих відповідно до статей 93 і 96»; 4) норми, які стосуються порядку здійснення всіх форм міжнародного співробітництва – ст. 94 «Відстрочка виконання прохання у зв'язку зі здійснюваним розслідуванням або судовим переслідуванням», ст. 95 «Відстрочка виконання прохання у зв'язку з оспорюванням прийнятності справи», ст. 100 «Витрати»; 5) норми, які регулюють порядок

здійснення консультацій під час міжнародного співробітництва – ст. 97 «Консультації».

5. Встановлено, що країни, які є безпосередніми учасниками конфлікту, що підпадає під юрисдикцію МКС, беруть участь у міжнародному співробітництві з МКС відповідно до зобов'язань, які виникають через ратифікацію Римського статуту (якщо його було ратифіковано). Стосовно таких країн політичний тиск з боку МКС не буде застосовуватись, адже вони є безпосередніми учасниками відповідних правовідносин. Водночас країни, які не є учасниками конфлікту, можуть опосередковано брати участь у вирішенні завдань, які стоять перед МКС, шляхом застосування методів політичного та дипломатичного тиску на держави, які є учасниками такого співробітництва. Так як вони не є учасниками правовідносин, МКС напряду здійснювати співробітництво з ними не може (крім певних незначних винятків), через що основним стимулом взаємодії з такими державами буде політична вигода.

6. Хоча в КПК України зазначено, що центральні органи України можуть взаємодіяти з МКС дипломатичним шляхом, реальних можливостей у Офісу Генерального прокурора та Міністерства юстиції України немає. Хоча пряме спілкування між МКС та представниками центральних органів України є важливою гарантією забезпечення оперативності кримінального провадження, водночас вчинення дій у частині дипломатичних відносин (які завжди характеризуються великим рівнем розсуду та ініціативності, а отже, потребують додаткового та прискіпливого контролю) вимагає наявності відповідних повноважень, передбачених чинним законодавством України. У зв'язку з цим було доведено, що відповідне положення КПК України має бути уточнене. За основу можна взяти норми, які закріплюють особливості здійснення міжнародного співробітництва під час кримінального провадження та які передбачені в Розділі IX КПК України. Відповідно, для вирішення питання

щодо порядку здійснення дипломатичних зносин можна використати саме ці положення; запропоновано ч. 4 ст. 618 КПК України викласти в наступній редакції: «Центральні органи України взаємодіють з Міжнародним кримінальним судом безпосередньо або дипломатичним шляхом. *Для здійснення співробітництва з Міжнародним кримінальним судом дипломатичним шляхом центральні органи України можуть звертатися з відповідними запитами до Міністерства закордонних справ України для подальшого їхнього передання дипломатичним шляхом*».

7. Задля уточнення процедури затримання особи на території України за запитом МКС запропоновано ст. 628 КПК України викласти в наступній редакції: «1. Затримання на території України осіб, які розшукуються Міжнародним кримінальним судом або стосовно яких надійшло прохання Міжнародного кримінального суду про тимчасовий арешт або про арешт і передачу, а також розгляд скарг про їхнє затримання здійснюються *в порядку, передбаченому Параграфом 2 Глави 18 цього Кодексу, з урахуванням особливостей, визначених статтею 582 цього Кодексу та цим розділом*».

8. Встановлено, що типові клопотання прокурора до слідчого судді про застосування до особи тимчасового арешту за запитом МКС повинно містити: 1) короткий виклад фактичних обставин кримінального правопорушення, у якому обвинувачується особа. У цій частині уповноважена посадова особа повинна вказати те обвинувачення, яке було сформульоване в проханні про арешт Міжнародного кримінального суду. Будь-які зміни чи доповнення до викладу цих обставин будуть недоречними, однак прокурор, який буде звертатися з відповідним клопотанням, може адаптувати окремі положення відповідно до національних правових реалій; 2) правову кваліфікацію кримінального правопорушення. У даному випадку мова йде про кримінальне правопорушення, за яке особу розшукує МКС та яке є кримінально караним

відповідно до КК України; 3) посилання на прохання про арешт, у якому МКС просить арештувати особу, а також посилання на ордер на арешт, який обов'язково додається разом з таким проханням. Саме в цьому документі зазначаються підстави, відповідно до яких до особи має бути застосований відповідний запобіжний захід. І в цій частині клопотання на практиці можуть виникати проблеми.

9. Задля гарантування права на захист особи, до якої застосовується запобіжний захід на прохання МКС, пропонується ч. 4 ст. 631 КПК України викласти в наступній редакції: «4. Клопотання розглядається слідчим суддею за *обов'язковою* участю прокурора, затриманої особи та її захисника». Така пропозиція має одразу декілька пояснень. По-перше, в такому випадку уповноважені посадові особи будуть зобов'язані залучити захисника для особи, відносно якої вирішується питання про її видачу МКС. По-друге, гарантується також обов'язкова участь і самої особи, що унеможливить будь-які теоретичні спроби провести розгляд відповідного клопотання без його участі.

Крім того, пропонується доповнити ч. 2 ст. 52 КПК України п. 10 наступного змісту: «10) щодо осіб, стосовно яких розглядається клопотання про застосування запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою до фактичної передачі таких осіб та про передачу до Міжнародного кримінального суду на виконання виданого Міжнародним кримінальним судом ордеру на арешт або вироку про призначення покарання у виді позбавлення волі – з моменту звернення прокурором з таким клопотанням».

10. Встановлено, що слідчий суддя фактично не може реалізувати функцію судового контролю у випадку вирішення питання про тимчасове звільнення особи, до якої застосовано запобіжний захід у вигляді тримання під вартою, адже він буде лише приймати та передавати заяви про тимчасове звільнення до відповідного центрального органу України. Фактично заява особи, яка тримається під вартою, має через уповноважену

особу начальника місця утримання особи надійти до суду, де через канцелярію та автоматичний розподіл вона попаде до слідчого судді, який лише перенаправить її до Офісу Генерального прокурора (порядок такого направлення також викликає певні питання). Ми вважаємо, що доцільно цю процедуру встановити в межах одного органу – прокуратури. Логічним буде порядок, відповідно до якого така заява буде надсилатися одразу прокурору за місцем тримання особи під вартою, який вже зможе оперативно спеціальними каналами зв'язку із урахуванням ієрархічності передати таку заяву до уповноваженого відділу Офісу Генерального прокурора. У такому випадку ні слідчий суддя (що передбачено чинною редакцією ст. 632 КПК України), ні прокурор (що пропонується нами) не здійснюють жодних контрольних функцій, а отже, введення слідчого судді до цього порядку виглядає дещо нелогічним.

11. Задля забезпечення єдності та подібності КПК України та Римського статуту пропонується додати до Розділу IX-2 КПК України статтю 633-1 «Порядок виконання одночасних прохань», у якій буде встановлено порядок дій центрального органу України у випадку отримання прохання про передачу особи від МКС та запиту про екстрадицію цієї особи стосовного одного й того самого діяння.

12. У ст. 621 КПК України не надається перелік процесуальних дій, які можуть вчинятися на прохання МКС про надання допомоги, однак це не означає, що форми такої взаємодії можуть бути невичерпними. По-перше, такий базовий перелік надається у ст. 93 Римського статуту. По-друге, працівники правоохоронних органів та суду України обмежені нормами КПК України та можуть здійснювати лише ті дії, які прямо передбачені в чинному кримінальному процесуальному законодавстві. На підставі цього можна дійти висновку, що в межах ст. 621 КПК України можуть здійснюватися наступні процесуальні дії: 1) розшук особи; 2) проведення слідчих (розшукових) дій та негласних слідчих (розшукових) дій, у тому

числі проведення допитів осіб, відносно яких надійшло прохання від МКС; 3) вручення документів; 4) накладення арешту на майно або застосування інших заходів забезпечення кримінального провадження (наприклад, тимчасовий доступ до речей і документів); 5) застосування заходів безпеки до свідків, потерпілих та інших осіб; 6) здійснення інших процесуальних дій, про які йдеться в проханні МКС та які є допустимими відповідно до чинного кримінального процесуального законодавства.

13. Доведено існування презумпції обґрунтованості прохань МКС, відповідно до якої всі прохання, які надходять до України від Міжнародного кримінального суду, які в тому числі стосуються можливих обмежень прав осіб на території України, вважаються обґрунтованими, доки не буде доведено інше. У випадках, коли прокурор звертається до слідчого судді з клопотанням про застосування, наприклад, запобіжного заходу до особи на прохання МКС, слідчий суддя не може перевіряти обґрунтованість відповідного клопотання, адже: 1) відмова у задоволенні клопотання через його необґрунтованість вказує на відмову України від виконання взятих на себе зобов'язань на рівні слідчого судді; 2) прокурор обмежений в обґрунтуванні такого клопотання, адже воно базується виключно на проханні МКС.

14. З урахуванням значення забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у судових процесах, які проводяться МКС, з урахуванням існування презумпції обґрунтованості прохань МКС та задля недопущення затягування процесу застосування заходів безпеки у кримінальному провадженні пропонується ч. 2 ст. 22 ЗУ «Про забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві» доповнити абз. 4 наступного змісту: «У випадку отримання прохання Міжнародного кримінального суду про вжиття заходів забезпечення безпеки такі заходи застосовуються негайно. Відмова у застосуванні таких заходів безпеки не допускається. Якщо в проханні Міжнародного кримінального суду вказані

конкретні заходи безпеки, які мають бути застосовані до особи, застосування інших заходів безпеки не допускається». Дане положення, на нашу думку, дозволить уникнути непотрібної бюрократичної тяганини та мінімізувати будь-які потенційні зловживання з боку працівників правоохоронних органів.

15. З аналізу нормативних положень Римського статуту можна дійти висновку, що до форм співробітництва між державами та МКС, які ініціюються державами, належать: 1) ініціювання державою початку розслідування. Відповідно до ст. 14 Римського статуту, держава-учасниця може передати Прокурору ситуацію, у якій імовірно було вчинено один або декілька злочинів, що підпадають під юрисдикцію Суду, шляхом звернення до Прокурора з проханням провести розслідування цієї ситуації для визначення того, чи доцільно висунути обвинувачення одній чи декільком конкретним особам за вчинення таких злочинів; 2) визнання юрисдикції МКС державою, яка не ратифікувала Римський статут (ст. 12 «Якщо відповідно до пункту 2 вимагається визнання юрисдикції державою, яка не є учасницею цього Статуту, ця держава може шляхом подання заяви Секретареві визнати здійснення Судом юрисдикції стосовно відповідного злочину. Держава, яка визнає юрисдикцію, співробітничает із Судом без будь-яких затримок або винятків відповідно до Частини 9»); 3) оскарження юрисдикції МКС. Відповідно до ст. 19 Римського статуту, прийнятність справи на підставах, зазначених у ст. 17, або юрисдикція Суду можуть оспорюватися державою, яка має юрисдикцію щодо справи, на тій підставі, що вона здійснює розслідування чи кримінальне переслідування у справі або здійснила розслідування чи кримінальне переслідування; 4) консультації з МКС. Хоча, відповідно до ст. 97 Римського статуту, підставою для консультації держави з Судом буде запит МКС, ініціатива щодо доцільності проведення таких консультацій може виходити напрямую від держави; 5) необхідності вжиття заходів, які забезпечують захист її

службовців або представників, а також заходів захисту конфіденційної або чутливої інформації (ч. 6 ст. 68 Римського статуту).

16. Доведено, що відомості, отримані від МКС у межах співробітництва, можуть бути використані як докази у кримінальному провадженні, адже МКС проводить оцінку їхньої допустимості з точки зору недопущення порушення основних прав та свобод людини в процесі отримання таких відомостей. Поряд з цим, задля уточнення такої процедури, пропонується доповнити ст. 626 КПК України ч. 4 наступного змісту: «4. Відомості, одержані на виконання запитів (прохань) про надання допомоги відповідно до цієї статті, можуть бути використані як докази за умови дотримання вимог, передбачених ч. 2 ст. 550 цього Кодексу».

17. Відповідно до ч. 1 ст. 626 КПК України, запити (прохання) до МКС можуть стосуватися кримінальних проваджень щодо злочинів, що підпадають під юрисдикцію Міжнародного кримінального суду, або інших тяжких і особливо тяжких злочинів. Тобто в процесі підготовки такого запиту уповноважена посадова особа чітко зазначає, у межах якого саме кримінального провадження необхідно провести відповідну процесуальну дію. Якщо ж такий запит стосується надання відомостей, які надалі можуть бути використані як докази, то ч. 1 ст. 626 КПК України обмежує їхнє використання лише тим кримінальним провадженням, у межах якого воно було надано. Однак ми вважаємо, що в такому формулюванні ця норма може вкрай негативно вплинути на ефективність кримінального провадження, адже під час розслідування одного кримінального правопорушення можуть бути виявлені ознаки інших, і якщо їх не об'єднати в одне провадження, то докази, отримані за запитом від МКС, у даному випадку використати вже буде неможливо. Доцільно застосувати аналогічне правило, яке встановлює особливості використання доказів, отриманих у результаті НСРД. Пропонується до ст. 626 КПК України також додати ч. 5 наступного змісту: «5. Інформація, отримана за запитом

(проханням) до Міжнародного кримінального суду, може бути використана в іншому кримінальному провадженні тільки на підставі ухвали слідчого судді, яка постановляється за клопотанням прокурора. Така інформація може бути використана лише в провадженні щодо злочинів, що підпадають під юрисдикцію Міжнародного кримінального суду, або інших тяжких і особливо тяжких злочинів».

18. З аналізу положень КПК України та Римського статуту можна дійти висновку, що законодавець обмежив підстави для проведення консультацій, хоча відповідно до ст. 97 Римського статуту держава також може ініціювати консультації у разі «недостатності інформації для виконання прохання». Очевидно, що таке формулювання є досить широким та вкрай оціночним, водночас воно дозволяє оперативно реагувати на будь-які виклики чи проблеми, які пов'язані з виконанням запитів МКС, не обмежуючись лише наявними в КПК України процедурами. Вважаємо, що дане положення також має бути передбачене у ст. 619 КПК України, адже це не лише покращить можливості для взаємодії з МКС, але і більшою мірою відповідатиме положенням Римського статуту. У зв'язку з цим пропонуємо до ч. 1 ст. 619 КПК України додати новий п. 4 наступного змісту: «4) потребує отримання додаткової інформації або роз'яснень від Міжнародного кримінального суду».

ПЕРЕЛІК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Андрейченко С. С. Принципи міжнародного кримінального права. *Наукові записки Міжнародного гуманітарного університету*. 2020. № 32. С. 4-7.
2. Антонюк Н. Забезпечення справедливого та ефективного правосуддя в Україні у справах про воєнні злочини є ключовим. *Судова влада України*. URL: <https://supreme.court.gov.ua/supreme/pres-centr/news/1301090/>
3. Васюренко А. Роль Міжнародного військового трибуналу в процесі формування концепції індивідуальної кримінальної відповідальності за порушення міжнародно-правової заборони застосування сили. *Український часопис міжнародного права*. 2013. № 1. С. 85-88.
4. Вбивство як злочин проти людяності та як воєнний злочин в практиці Міжнародного кримінального суду що чекає російських воєнних злочинців. *Офіс Генерального прокурора*. URL: <https://www.gp.gov.ua/storage/uploads/539b150e-b364-4ad8-a2b6-c43a44a63517/warcrime-31052023ua.jpg>
5. Висновок Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням Президента України про надання висновку щодо відповідності Конституції України Римського статуту Міжнародного кримінального суду справа про Римський статут від 11 липня 2001 року № 3-в/2001. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v003v710-01#Text>
6. Гороховська О. В. Кодекс Лібера та його значення для розвитку й кодифікації міжнародного гуманітарного права. *Держава та регіони. Серія Право*. 2014. № 2. С. 114-118.

7. Грушко М. В. Співпраця Міжнародного кримінального суду та України у зв'язку з міжнародним збройним конфліктом. *Академічні візії*. 2023. № 23. С. 1-8.
8. Гутник В. В. Право на захист у міжнародних кримінальних судах: доктрина та практика: монографія; за наук. ред. М. В. Буроменського. Львів; Харків; Одеса: Фенікс, 2018. 440 с.
9. Гутник В. Право на захист у Нюрнберзькому трибуналі. *Вісник Львівського університету. Серія міжнародні відносини*. 2012. № 31. С. 159-166.
10. Дроздов О. М., Дроздова О. В., Карпенко М. О., Зуєв В. В. Співробітництво із Міжнародним кримінальним судом: організаційні юрисдикційні та кримінальні процесуальні аспекти. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2022. № 8. С. 484-492.
11. Закон України «Про забезпечення безпеки осіб які беруть участь у кримінальному судочинстві». Відомості Верховної Ради України. 1994. № 11. Ст. 51. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3782-12#Text>
12. Застосування статті 124 Римського статуту: що це може означати для України? аналітична довідка. Синюк О. за ред. Луньової А. Київ 2025. 16 с.
13. Заява Верховної Ради України до Міжнародного кримінального суду про визнання Україною юрисдикції Міжнародного кримінального суду. Відомості Верховної Ради України. 2014. № 13. Ст. 230. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/790-18#Text>
14. Касинюк О. В. Кримінально-процесуальні питання діяльності міжнародних кримінальних судів: автореф. дис. канд. юрид. наук. Харків 2005. 20 с.
15. Колесніков А. В. Що таке Міжнародний кримінальний суд. *Влада*. 2008. № 28. С. 56-62.

16. Конвенція про екстрадицію. Приєднано Законом України від 18.10.2022 № 2674-IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/840_001-33#Text
17. Конституція України Закон України від 28 червня 1996 р. № 254к/96-ВР. Відомості Верховної Ради України. 1996. № 30. Ст. 141. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text>
18. Кримінальний процесуальний кодекс України. Відомості Верховної Ради України. 2013. № 9-10 № 11-12 № 13. Ст. 88. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text>
19. Макаров М. А. Судовий контроль у кримінальному провадженні: монографія. Київ Центр учбової літератури 2016. 288 с.
20. Монастирська В. Ю. Повноваження адвоката при здійсненні видачі (екстрадиції) особи. *Юридична наука*. 2019. № 12 102. С. 370-379.
21. Мудра І. Україна ратифікує статут Міжнародного кримінального суду. 5 причин чому це правильне рішення. *Європейська правда*. 2024. URL: <https://www.eurointegration.com.ua/experts/2024/08/16/7192201/>
22. Науково-практичний коментар Кримінального процесуального кодексу України / за ред. С. В. Ківалова С. І. Кравченка. Одеса Фенікс 2020. 924 с.
23. Невінчаний М. О. Виникнення та розвиток ідеї створення Міжнародного кримінального суду як постійного органу міжнародної кримінальної юстиції. *Молодий вчений*. 2021. № 5 93. С. 325-329.
24. Положення про Міністерство юстиції України, затверджене постановою Кабінету Міністрів України від 2 липня 2014 р. № 228. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/228-2014-п#Text>
25. Постанова Верховної Ради України «Про Заяву Верховної Ради України Про визнання Україною юрисдикції Міжнародного кримінального

суду». Відомості Верховної Ради України. 2015. № 12. Ст. 77. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/145-19#Text>

26. Про затвердження Інструкції про порядок здійснення міжнародного співробітництва з питань взаємної правової допомоги видачі правопорушників екстрадиції передачі прийняття засуджених осіб виконання вироків та інших питань міжнародного судового співробітництва у кримінальному провадженні під час судового провадження наказ Міністерства юстиції України від 19 серпня 2019 р. № 2599/5. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0956-19>

27. Про практику застосування міжнародних договорів та окремих положень Кримінального процесуального кодексу України: лист-орієнтування Генеральної прокуратури України від 1 серпня 2017 р. № 14-28.

28. Римський статут Міжнародного кримінального суду. Ратифіковано із заявами Законом України від 21.08.2024 № 3909-IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_588#Text

29. Самойлюк Д. Г. Історія становлення міжнародного кримінального права. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2024. № 1. С. 702-704.

30. Славко А. С. Окремі питання юрисдикції Міжнародного кримінального суду. *Правовий вісник Української академії банківської справи*. 2014. № 1. С. 77–81.

31. Смирнов М. І. Концептуальні питання ратифікації Римського статуту Міжнародного кримінального суду та співробітництва України з Міжнародним кримінальним судом в контексті військової агресії росії проти України. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2023. № 1. С. 542-546.

32. Смирнов М. І. Передача особи до Міжнародного кримінального суду в системі міжнародного співробітництва у протидії міжнародним

злочинам. *Експертне забезпечення розслідування організованої злочинності міжнародний досвід та національна практика*: матеріали міжнародної науково-практичної конференції м. Одеса 27 листопада 2025 р. Одеса НУ ОЮА 2025. С. 272-275.

33. Смирнов М. І. Порядок виконання Прокурором Міжнародного кримінального суду функцій та повноважень на території України. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2024. № 4. С. 314-318.

34. Статут Міжнародного військового трибуналу для суду та покарання головних військових злочинців європейських країн осі від 08.08.1945 № 998_201. URL: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/998_201

35. Теорія та практика міжнародного кримінального права: підручник / за ред. Н. А. Зелінської. Одеса Фенікс 2017. 582 с.

36. Тимофеев А. О. Проблемні аспекти імплементації Римського статуту Міжнародного кримінального суду в Україні. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2024. № 10. С. 534–536.

37. Угода про асоціацію між Україною та Європейським Союзом Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами. Ратифіковано Законом України від 16.09.2014 № 1678-VII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_011#Text

38. Україна стає на крок ближчою до ратифікації Римського статуту МКС. *The Coalition for the International Criminal Court*. URL: <https://www.coalitionfortheicc.org/news/ukraine-moves-towards-ratification-icc-rome-statute-Ukrainian>

39. Ухвала слідчого судді Білоцерківського міськрайонного суду Київської області від 21.08.2017 р., справа № 357/9493/17. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/68381745>

40. Ухвала слідчого судді Печерського районного суду м. Києва від 09.08.2024, справа № 757/33961/24-к. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/121321508>

41. Фоміна Т. Г. Тимчасовий арешт як спеціальний вид тримання під вартою підстави та процесуальний порядок застосування. *Часопис Київського університету права*. 2017. № 4. С. 230-234.

42. Чорноус Ю. М. Видача особи екстрадиція у кримінальному провадженні щодо злочинів міжнародного характеру. *Вісник кримінального судочинства*. 2015. № 1. С. 143-150.

43. Щербань Є. В. Конституційно-правове забезпечення імплементації Римського статуту Міжнародного кримінального суду: дис. канд. юрид. наук. Київ, 2021. 249 с.

44. Щербань Є. В. Проблеми визнання юрисдикції Міжнародного кримінального суду на національному рівні. *Невідкладні заходи з протидії російській агресії з Криму: політичні юридичні економічні управлінські та соціальні аспекти*: матеріали науково-практичної конференції Київ 2019. С. 169-172.

45. Щур Б. В. Діяльність Міжнародного кримінального суду: історія і перспективи. *Український часопис міжнародного права*. 2016. № 5. С. 106-109.

46. Яворський Я. Т. Правовий статус прокурора Міжнародного кримінального суду: дис. канд. юрид. наук. Львів, 2018. 197 с.

47. Abass A. The International Criminal Court and Universal Jurisdiction. *International Criminal Law Review*. 2006. Vol. 6 №. 3. P. 349-373.

48. Agreement on security cooperation and long-term support between Ukraine and the Czech Republic. 2024. 18 July. URL: <https://www.president.gov.ua/en/news/ugoda-pro-spivrobitnictvo-u-sferi-bezpeki-ta-dovgostrokovu-p-92237>

49. Agreement on security cooperation and long-term support between Ukraine and the Federal Republic of Germany. 2024. URL: <https://www.bundesregierung.de/resource/blob/998352/2261062/d84fa168bdd3>

[747913c4e8618bd196af/2024-02-16-ukraine-sicherheitsvereinbarung-eng-data.pdf](https://www.government.nl/documents/publications/2024/03/01/security-cooperation-between-the-netherlands-and-ukraine)

50. Agreement on security cooperation between the Netherlands and Ukraine. 2024. 1 March. URL: <https://www.government.nl/documents/publications/2024/03/01/security-cooperation-between-the-netherlands-and-ukraine>

51. Al-Faqi A. H. The Relationship between the Security Council and the International Criminal Court and its Impact with Regard to the Crime of Aggression. Cairo Dar Al-Nahda Al-Arabiya, 2018. 117 p.

52. Albanese J. S. Organized Crime in Our Times. 6th ed. Burlington, Anderson Publishing: 2011.

53. Ambos K. Rome Statute of the International Criminal Court: Article-by-Article Commentary. 4th ed. München: C. H. Beck, 2022. P. 1267-1269.

54. American Law Institute, *Restatement of the Law Foreign Relations Law of the United States*. 1986 § 401 (c).

55. Anoushirvani S. The Future of the International Criminal Court: The Long Road to Legitimacy Begins with the Trial of Thomas Lubanga Dyilo. *Pace International Law Review*. 2010. Vol. 22 № 1. P. 213-237.

56. Arsanjani M. H. The Rome Statute of the International Criminal Court. *American Journal of International Law*. 1999. Vol. 93 № 1. P. 22-43.

57. Aston J. N. Genesis of International Criminal Law. 2011. URL: <https://ssrn.com/abstract=1928908>

58. Barnes G. P. The International Criminal Court's Ineffective Enforcement Mechanisms: The Indictment of President Omar Al Bashir. *Fordham International Law Journal*. 2011. Vol. 34 № 6. P. 1584-1615.

59. Beyond Victor's Justice? The Tokyo War Crimes Trial Revisited / edited by Y. Tanaka T. L. H. McCormack G. Simpson. Brill, 2011. 436 p.

60. Bitti G. Article 64. In *The Rome Statute of the International Criminal Court* edited by O. Triffterer K. Ambos. 3rd ed. Oxford, Hart Publishing, 2016. P. 1619-1650.
61. Bosco D. *Rough Justice The International Criminal Court in a World of Power Politics*. Oxford Oxford University Press, 2014.
62. Brown B. *International Criminal Law: Nature, Origins and a Few Key Issues*. In *Research Handbook on International Criminal Law*. Cheltenham Edward Elgar, 2011.
63. Brown B. S. *The Protection of Human Rights in Disintegrating States A New Challenge. Challenges*. edited by B. S. Brown. The Hague Kluwer Law International, 2004. P. 1-20.
64. Buisman C., Gosnell C. *Principles of Evidence in International Criminal Justice*. Oxford Oxford University Press, 2010. 378 p.
65. Ciampi A. *Other Forms of Cooperation. Commentary on the Rome Statute Vol. II*. P. 1736-1739.
66. Ciampi A. *The International Criminal Court. The Law and Practice of International Courts and Tribunals*. 2006. Vol. 5 № 2. P. 325-362.
67. Cryer R. *Prosecuting International Crimes Selectivity and the International Criminal Law Regime*. Cambridge: Cambridge University Press, 2005. 363 p.
68. Cryer R., Friman H., Robinson D., Wilmschurst E. *An Introduction to International Criminal Law and Procedure*. 2nd ed. Cambridge: Cambridge University Press, 2010. 618 p.
69. Dannenbaum T. *Unforced Error: Article 124 and the Regrettable Caveat to Ukraine's Proposed Ratification of the ICC Statute. Just Security*. 2024. URL: <https://www.justsecurity.org/98733/ukraine-icc-ratification/>
70. *Defense in International Criminal Proceedings Cases Materials and Commentary* edited by M. Bohlander R. Boed R. Wilson. New York: Transnational Publishers, 2006. 899 p.

71. Dias T. The ICC Arrest Warrants Explained: Why Has the Court Issued Arrest Warrants and What Happens Next? *Chatham House*. 2024. URL: <https://www.chathamhouse.org/2024/05/icc-prosecutors-applications-arrest-warrants-explained>
72. Dodd T. J. The Nuremberg Trials. *Journal of Criminal Law and Criminology*. 1947. Vol. 37 № 5. P. 385-395.
73. Eikel M. Witness Protection Measures at the International Criminal Court: Legal Framework and Emerging Practice. *Criminal Law Forum*. 2012. Vol. 23. P. 97-150.
74. European Parliamentary Research Service. Ukraine potential paths to peace. *European Parliament*. 2023. URL: [https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/ATAG/2023/751406/EPRS_ATA\(2023\)751406_EN.pdf](https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/ATAG/2023/751406/EPRS_ATA(2023)751406_EN.pdf)
75. Fallah S. M. The Admissibility of Unlawfully Obtained Evidence before International Courts and Tribunals. *The Law and Practice of International Courts and Tribunals*. 2020. Vol. 19. P. 147-175.
76. Fröhlich R. Current Developments at the International Criminal Court. *Journal of International Criminal Justice*. 2011. Vol. 9. P. 931-950.
77. Gaeta P. Does President Al Bashir Enjoy Immunity from Arrest. *Journal of International Criminal Justice*. 2009. Vol. 7 № 2. P. 315-332. DOI: 10.1093/jicj/mqp030.
78. Gallmetzer R. The Trial Chamber's Discretionary Power to Devise the Proceedings Before It and Its Exercise in the Trial of Thomas Lubanga Dyilo. *The Emerging Practice of the International Criminal Court* / edited by C. Stahn G. Sluiter. Leiden: Brill, 2009. P. 507-533.
79. Gastrow P. Termites at Work: Transnational Organized Crime and State Erosion in Kenya. *International Peace Institute*. 2011. P. 1-16.

80. Goldstone R. Acquittals by the International Criminal Court. *EJIL Talk*. 2019. URL: <https://www.ejiltalk.org/acquittals-by-the-international-criminal-court/>

81. Guilfoyle D. Reforming the International Criminal Court: Is it Time for the Assembly of State Parties to be the Adults in the Room. *EJIL Talk*. 2019. URL: <https://www.ejiltalk.org/reforming-the-international-criminal-court-is-it-time-for-the-assembly-of-state-parties-to-be-the-adults-in-the-room/>

82. Guzman A. International Organizations and the Frankenstein Problem. *European Journal of International Law*. 2013. Vol. 24. P. 999-1000.

83. Gvaramia V. Surrender Requests and Immunity of the Accused in International Crime. *Crossroads of International Criminal Law*. 2021. P. 291-300. DOI: 10.46793/CrossrICL.291G.

84. Hardy S. Balancing Acts: The Intricacies of Enforcing ICC Arrest Warrants against Heads of State. *Oxford Human Rights Hub*. 2024. URL: <https://ohrh.law.ox.ac.uk/balancing-acts-the-intricacies-of-enforcing-icc-arrest-warrants-against-heads-of-state/>

85. Harmon M., Gaynor F. Prosecuting Massive Crimes with Primitive Tools: Three Difficulties Encountered by Prosecutors in International Criminal Proceedings. *Journal of International Criminal Justice*. 2004. Vol. 2. P. 403-414.

86. Hillebrecht C., Straus S. Who Pursues the Perpetrators State Cooperation with the ICC. *Human Rights Quarterly*. 2017. Vol. 39 № 1. P. 162-190.

87. Historical Origins of International Criminal Law. Vol. 4 / edited by M. Bergsmo W. L. Cheah T. Song P. Yi. Brussels: Torkel Opsahl Academic Epublisher, 2015. 998 p.

88. International Bar Association. Pursuing the Arrest and Surrender of Suspects at Large to the International Criminal Court. 2025. URL: <https://coilink.org/20.500.12592/9glq6w5>

89. International Bar Association. Strengthening the International Criminal Court and the Rome Statute System: A Guide for States Parties. London, International Bar Association. URL: <https://www.ibanet.org/document?id=Strengthening-the-International-Criminal-Court-A-Guide-for-States-Parties-2nd-Edition>

90. International Court of Justice. Reparation for Injuries Suffered in the Service of the United Nations. Advisory Opinion. 1949.

91. International Criminal Court. Arresting ICC Suspects at Large: Why it Matters What the Court Does, What States Can Do. 2019. P. 7. URL: <https://www.icc-cpi.int/sites/default/files/bookletArrestsENG.pdf>

92. International Criminal Court. Judgment on the appeal of the Prosecutor against the Decision on the Interim Release of Jean-Pierre Bemba Gombo. Case № ICC-01/05-01/08-631-Red. 07 December 2009. URL: <https://www.icc-cpi.int/court-record/icc-01/05-01/08-631-red>

93. International Criminal Court. Judgment on the appeal of the Prosecutor against the Decision on evidentiary scope of the confirmation hearing Katanga and Ngudjolo Chui. Case No. ICC-01/04-01/07-776. 26 November 2008. URL: <https://www.icc-cpi.int/court-record/icc-01/04-01/07-776>

94. International Criminal Court. Judgment on the Appeal of Thomas Lubanga Dyilo against the Decision on the Defence Challenge to the Jurisdiction of the Court. 13 December 2006. URL: <https://www.icc-cpi.int/court-record/icc-01/04-01/06-772>

95. International Criminal Court. Katanga and Ngudjolo Chui. Trial Chamber II. 09 June 2011. URL: <https://www.icc-cpi.int/news/katanga-and-ngudjolo-chui-case-icc-trial-chamber-ii-severs-charges-verdict-mathieu-ngudjolo>

96. International Criminal Court. Pre-Trial Chamber I Decision on Israel's Challenge to the Jurisdiction of the Court pursuant to Article 19 2 of the

Rome Statute. 21 November 2024. URL: <https://www.icc-cpi.int/court-record/icc-01/18-374>

97. International Criminal Court. Prosecutor v Jean-Pierre Bemba Gombo Decision on the admission into evidence. 19 November 2010. URL: <https://www.icc-cpi.int/court-record/icc-01/05-01/08-1022>

98. International Criminal Court. Prosecutor v Saif Al-Islam Gaddafi and Abdullah Al-Senussi Judgment on the appeal of Libya. 2013. URL: <https://www.icc-cpi.int/court-record/icc-01/11-01/11-565>

99. International Criminal Court. Prosecutor v Thomas Lubanga Dyilo Decision on the admissibility of four documents. 21 January 2011. URL: <https://www.icc-cpi.int/node/29611>

100. International Criminal Court. Regulations of the Registry. ICC-BD/03-01-06.06 March 2006. URL: <https://www.icc-cpi.int/sites/default/files/RegulationsRegistryEng.pdf>

101. International Criminal Court. Rules of Procedure and Evidence. The Hague International Criminal Court 2024. URL: <https://www.icc-cpi.int/sites/default/files/RulesProcedureEvidenceEng.pdf>

102. International Criminal Court. Statement by Prosecutor Luis Moreno-Ocampo. 30 November 2007. URL: http://www.icc-cpi.int/library/asp/Statement_Prosecutor_en_30Nov2007.pdf

103. International Criminal Court. Statement of Prosecutor Fatou Bensouda on the investigation of the situation in Palestine. 03 March 2021. URL: <https://www.icc-cpi.int/news/statement-icc-prosecutor-fatou-bensouda-respecting-investigation-situation-palestine>

104. International Criminal Tribunal for Rwanda. Prosecutor v Barayagwiza. Decision. ICTR-97-19. 03 November 1999. URL: https://www.worldcourts.com/ictr/eng/decisions/1999.11.03_Barayagwiza_v_Prosecutor.pdf

105. Irving E. Protecting Witnesses at the International Criminal Court from Refoulement. *Journal of International Criminal Justice*. 2014. URL: <https://ssrn.com/abstract=2570819>
106. Jacobs M. L. Consequences of non-cooperation with the ICC. Master thesis. University of Pretoria 2018. URL: <http://hdl.handle.net/2263/70111>
107. Kirsch P., Holmes J. T. The Rome Conference on an International Criminal Court: The Negotiating Process. *American Journal of International Law*. 1999. Vol. 93 № 1. P. 2-12.
108. Kleffner J. The Impact of Complementarity on National Implementation of Substantive International Criminal Law. *Journal of International Criminal Justice*. 2003. Vol. 1. P. 87-113.
109. Koval D., Soldatenko M. Why Is Ukraine Ratifying the Rome Statute With an Article 124 Caveat. *Lawfare*. URL: <https://www.lawfaremedia.org/article/why-is-ukraine-ratifying-the-rome-statute-with-an-article-124-caveat>
110. Krzan B. Admissibility of evidence and international criminal justice. *Revista Brasileira de Direito Processual Penal*. 2021. Vol. 7 № 1. P. 161-180. DOI: 10.22197/rbdpp.v7i1.492.
111. Lamine M. M. The powers of the Security Council to defer investigations and prosecutions before the International Criminal Court. *Journal of Law and Sustainable Development*. 2025. Vol. 13 № 5. DOI: 10.55908/sdgs.v13i5.4425.
112. Lüder S. R. The Legal Nature of the International Criminal Court and the Emergence of Supranational Elements in International Criminal Justice. *International Review of the Red Cross*. 2002. Vol. 84. P. 79-101.
113. Maogoto J. N. A Giant without Limbs: The International Criminal Court's State-Centric Cooperation Regime. *bepress Legal Series*. 2006. Working Paper № 1350. URL: <https://law.bepress.com/expresso/eps/1350>

114. Max Planck Encyclopedia of International Procedural Law. Oxford Public International Law. URL: <https://opil.ouplaw.com>

115. McTaggart S., Barnett L., Dolin B. The International Criminal Court History and Role. *Ottawa Library of Parliament* 2023. URL: <https://lop.parl.ca/staticfiles/PublicWebsite/Home/ResearchPublications/HillStudies/PDF/2002-11-E.pdf>

116. Meron T. Comments in the ILA Panel on the ICTY. *ILSA Journal of International and Comparative Law*. 1999. Vol. 5. P. 347-350.

117. Mochochoko P. International Cooperation and Judicial Assistance. The International Criminal Court The Making of the Statute Issues Negotiations Results edited by R. S. Lee. *The Hague Kluwer Law International* 1999. P. 305-324.

118. Ngari A. The real problem behind South Africa's refusal to arrest al-Bashir. *ISS Today*. 2017. URL: <https://issafrica.org/iss-today/the-real-problem-behind-south-africas-refusal-to-arrest-al-bashir>

119. Nimigan S. Electoral Success at the ICC A State-Level Analysis. *European Journal of International Law*. 2022. Vol. 33 № 3. P. 965-992. DOI: 10.1093/ejil/chac048.

120. Nwebo O., Ubah C. Globalization of Crime Problems and Challenges for World Peace and Security. *International Journal of Liberal Arts and Science*. 2015. Vol. 3 № 2. P. 91-104.

121. Palmer N. The Place of Consultation in the International Criminal Court's Approach to Complementarity and Cooperation. In *Cooperation and the International Criminal Court*. Leiden: Brill, 2015. P. 210-226. DOI: 10.1163/9789004304475_009.

122. Pape E. Devil's Advocate. *Los Angeles Times Magazine*. 21 December 2002.

123. Park M. ICC Arrest Warrants for Heads of State and Others Implications for the Republic of Korea. *The Korean Journal of International and*

Comparative Law. 2025. Vol. 13 № 1. P. 115-130. DOI: 10.1163/22134484-12341217.

124. Plachta M. Contribution of the Rome Diplomatic Conference for the Establishment of the ICC to the Development of International Criminal Law. *University of California Davis Journal of International Law and Policy*. 1999. Vol. 5. P. 181-210.

125. Raimondo F. General Principles of Law in the Decisions of International Criminal Courts and Tribunals. Leiden: Brill, 2008. 212 p.

126. Rastan R. Testing Co-operation: The International Criminal Court and National Authorities. *Leiden Journal of International Law*. 2008. Vol. 21 № 2. P. 431-456. DOI: 10.1017/S0922156508005025.

127. Rückert W. Article 4 Legal Status and Powers of the Court. The Rome Statute of the International Criminal Court A Commentary / edited by O. Triffterer K. Ambos. 3rd ed. Oxford: Oxford University Press, 2016. P. 103-109.

128. Sadat L. N., Carden S. R. The New International Criminal Court An Uneasy Revolution. *Georgetown Law Journal*. 2000. Vol. 88. P. 381-474.

129. Sadat L. The Proposed Permanent International Criminal Court: An Appraisal. *Cornell International Law Journal*. 1996. Vol. 29. P. 665-726.

130. Schabas W. The International Criminal Court: A Commentary on the Rome Statute. Oxford: Oxford University Press, 2010.

131. Schermers H. G., Blokker N. M. International Institutional Law: Unity within Diversity. 5th ed. Leiden: Martinus Nijhoff, 2011.

132. Schmalenbach K. International Organizations or Institutions: General Aspects. Max Planck Encyclopedia of Public International Law. 2020.

133. Soldatenko M. Getting Ukraine's Security Agreements Right. *Carnegie Endowment for International Peace*. 2024. URL: <https://carnegieendowment.org/research/2024/07/getting-ukraines-security-agreements-right>

134. Solis G. D. *The Law of Armed Conflict: International Humanitarian Law in War*. Cambridge: Cambridge University Press, 2010. 663 p.
135. Stahn C. *A Critical Introduction to International Criminal Law*. Cambridge: Cambridge University Press, 2018.
136. Taylor T. *The Anatomy of the Nuremberg Trials A Personal Memoir*. New York Knopf, 1993.
137. *The Hidden Histories of War Crimes Trials* / edited by K. Heller G. Simpson. Oxford: Oxford University Press, 2013. 463 p.
138. *The Rome Statute of the International Criminal Court: A Commentary* / edited by O. Triffterer K. Ambos. Baden-Baden: Nomos, 2015. DOI: 10.5771/9783845263571.
139. Tladi D. The Duty on South Africa to Arrest and Surrender President Al-Bashir under South African and International Law: A Perspective from International Law. *Journal of International Criminal Justice*. 2015. Vol. 13 № 5. P. 1027-1047. DOI: 10.1093/jicj/mqv057.
140. Tomuschat C. The Legacy of Nuremberg. *Journal of International Criminal Justice*. 2006. Vol. 4 № 4. P. 830-844.
141. Troianovski A., Entous A., Schwirtz M. Ukraine-Russia Peace Is as Elusive as Ever. But in 2022 They Were Talking. *The New York Times*. 2024. URL: <https://www.nytimes.com/interactive/2024/06/15/world/europe/ukraine-russia-ceasefire-deal.html>
142. Ubah C., Nwebo O. International Criminal Court: Antecedents, History and Prospects. *International Journal for Innovation Education and Research*. 2015. Vol. 3. P. 41-51. DOI: 10.31686/ijier.vol3.iss9.431.
143. Ubah C., Nwebo O., Ezeanyika E. Globalization of Crime: Problems and Challenges for World Peace and Security. *International Journal of Liberal Arts and Social Science*. 2015. Vol. 3 № 2. P. 91-104.

144. United Nations General Assembly. Guidance on contacts with persons subject to arrest warrants issued by the International Criminal Court. 08 April 2013. URL: <https://docs.un.org/en/A/67/828>
145. United Nations International Law Commission. Draft Statute for an International Criminal Court. 1994.
146. Van der Vyver J. D. The Al Bashir Debacle. *African Human Rights Law Journal*. 2015. Vol. 15. P. 559-574.
147. Van Schaack B., Slye R. A Concise History of International Criminal Law. 2007. P. 7-47. URL: <http://digitalcommons.law.scu.edu/facpubs/626>
148. White N. D. The Law of International Organisations. 3rd ed. Oxford: Oxford University Press, 2017.
149. Wright Q. The Law of the Nuremberg Trial. *American Journal of International Law*. 1947. Vol. 41 № 1. P. 38-72.
150. Zahar A., Sluiter G. International Criminal Law: A Critical Introduction. Oxford: Oxford University Press, 2008. 382 p.

ДОДАТКИ

Додаток 1

Список публікацій здобувача, в яких опубліковано основні наукові результати дисертації

Публікації, в яких опубліковані основні наукові результати дисертації:

1. Понурко Т.А. Нюрнберзький та Токійський трибунали як передумова створення Міжнародного кримінального суду. *Правові новели*. 2024. № 23. С. 611-617.
2. Понурко Т.А. Класифікація форм співробітництва держав з Міжнародним кримінальним судом відповідно до положень Римського статуту. *Право і суспільство*. 2024. № 4. С. 896-900.
3. Понурко Т.А. Затримання особи на території України на прохання Міжнародного кримінального суду. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2025. № 11. С. 515-518.
4. Понурко Т.А. Застосування до особи запобіжного заходу на прохання Міжнародного кримінального суду. *Право та державне управління*. 2025. № 4. С. 295-300.

Список публікацій здобувача, що засвідчують апробацію матеріалів дисертації та додатково відображають її наукові результати

1. Понурко Т. А. Співпраця України з Міжнародним кримінальним судом: проблемні питання та перспективи удосконалення взаємодії / Т. А. Понурко. *Європейські орієнтири розвитку України в умовах війни та глобальних викликів XXI століття: синергія наукових, освітніх та технологічних рішень* : у 2 т. : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м.

Одеса, 19 травня 2023 р.) / за загальною редакцією С. В. Ківалова. – Одеса : Видавництво «Юридика», 2023. Т. 2. С. 356-359.

2. Понурко Т.А. Особливості тимчасового звільнення особи, стосовної якої надійшло прохання про передачу від Міжнародного кримінального суду, відповідно до КПК України. *International scientific conference “Theoretical foundations of law, public management and practice of their application”* : conference proceedings (December 25–26, 2024. Riga, the Republic of Latvia). Riga, Latvia : Baltija Publishing, 2024. P. 422-425.

3. Понурко Т. А. Особливості забезпечення збереження доказів для міжнародного кримінального суду. *Європейські орієнтири розвитку України: нові виміри у воєнний час* : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Одеса, 16 трав. 2025 р.) : у 2 т. / за заг. ред. С. В. Ківалова. Одеса : Фенікс, 2025. Т. 1. С. 635-636.

4. Понурко Т.А. Розмежування процедури екстрадиції та видачі особи на прохання Міжнародного кримінального суду. *Актуальні проблеми юридичної науки та практики у воєнний період* : Міжнародна науково-практична конференція. Міжнародний економіко-гуманітарний університет імені академіка Степана Дем'янчука, 10 жовтня 2025 р. Львів Торунь : Liha-Pres, 2025. С. 250-253.

5. Понурко Т.А. Доступ особи, яку було затримано на прохання Міжнародного кримінального суду, до кваліфікованої правової допомоги відповідно до КПК України. *Теоретичні та практичні проблеми реалізації норм права* : матеріали XI Міжнародної науково-практичної конференції, м. Кременчук, 5 грудня 2025 р. Львів – Торунь : Liha-Pres, 2025. С. 211-213.

6. Понурко Т. Особливості ратифікації Римського статуту Україною / Т. Понурко. *Експертне забезпечення розслідування організованої злочинності: міжнародний досвід та національна практика* : зб. матеріалів міжнар. наук.-практ. конф. м. Одеса, 27 листоп. 2025 р.=Expert Support in the Investigation of Organized Crime: International Experience and National Practice

: Proceedings of the International Scientific and Practical Conference (Odesa, 27 November 2025) / [орг. комітет: С. Ківалов, М. Аракелян, О. Катарага, Д. Кішко, Д. Колодін, А. Колодіна, Л. Аркуша та ін.]; Нац. ун-т Одеськ. юрид. акад. кафедра криміналістики, суд. експертиз та поліграф.; Нац. центр суд. експерт. при Міністер. юстиц. Респуб. Молдова; Одеськ. Наук.-дослідн. ін-т суд. експер. Міністер. юстиції України. Одеса : НУ «ОЮА», 2025. С. 401-404.

ВІДОМОСТІ ПРО АПРОБАЦІЮ РЕЗУЛЬТАТІВ ДИСЕРТАЦІЙНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ

Положення та висновки дисертаційного дослідження обговорювалися під час засідання кафедри кримінального процесу Національного університету «Одеська юридична академія». Основні результати дослідження були оприлюднені на: міжнародній науково-практичній конференції «Європейські орієнтири розвитку України в умовах війни та глобальних викликів XXI століття: синергія наукових, освітніх та технологічних рішень» (м. Одеса, 19 травня 2023 року); міжнародній науково-практичній конференції «Theoretical foundations of law, public management and practice of their application» (м. Рига, 25-26 грудня 2024 року); міжнародній науково-практичній конференції «Європейські орієнтири розвитку України: нові виміри у воєнний час» (м. Одеса, 16 травня 2025 року); міжнародній науково-практичній конференції «Актуальні проблеми юридичної науки та практики у воєнний період» (м. Львів, 10 жовтня 2025 року); міжнародній науково-практичній конференції «Експертне забезпечення розслідування організованої злочинності: міжнародний досвід та національна практика» (м. Одеса, 11 листопада 2025 року); міжнародній науково-практичній конференції «Теоретичні та практичні проблеми реалізації норм права» (м. Львів, 5 грудня 2025 року).

Додаток 2

Порівняльна таблиця змін і доповнень до законодавства України

№	Чинна редакція	Пропозиція
<i>Кримінальний процесуальний кодекс України</i>		
1	п. 10 ч. 2 ст. 52 відсутній	п. 10 ч. 2 ст. 52 10) щодо осіб, стосовно яких розглядається клопотання про застосування запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою до фактичної передачі таких осіб та про передачу до Міжнародного кримінального суду на виконання виданого Міжнародним кримінальним судом ордеру на арешт або вироку про призначення покарання у виді позбавлення волі – з моменту звернення прокурором з таким клопотанням
2	ч. 4 ст. 618 Центральні органи України взаємодіють з Міжнародним кримінальним судом безпосередньо або дипломатичним шляхом.	ч. 4 ст. 618 Центральні органи України взаємодіють з Міжнародним кримінальним судом безпосередньо або дипломатичним шляхом. Для здійснення співробітництва з Міжнародним кримінальним судом дипломатичним шляхом центральні органи України можуть звертатися з відповідними запитами до Міністерства закордонних справ України для подальшого їх передання дипломатичним шляхом.
3	п. 4 ч. 1 ст. 619 відсутній	п. 4 ч. 1 ст. 619 4) потребує отримання додаткової інформації або роз'яснень від Міжнародного кримінального суду
4	ч. 4 ст. 626 відсутня	ч. 4 ст. 626 4. Відомості, одержані на виконання запитів (прохань) про надання допомоги відповідно до цієї статті, можуть бути використані як докази за умови

		дотримання вимог, передбачених ч. 2 ст. 550 цього Кодексу
5	ч. 5 ст. 626 відсутня	ч. 5 ст. 626 5. Інформація, отримана за запитом (проханням) до Міжнародного кримінального суду, може бути використана в іншому кримінальному провадженні тільки на підставі ухвали слідчого судді, яка постановляється за клопотанням прокурора. Така інформація може бути використана лише в провадженні щодо злочинів, що підпадають під юрисдикцію Міжнародного кримінального суду, або інших тяжких і особливо тяжких злочинів
6	ч. 1 ст. 628 Затримання на території України осіб, які розшукуються Міжнародним кримінальним судом або стосовно яких надійшло прохання Міжнародного кримінального суду про тимчасовий арешт або про арешт і передачу, а також розгляд скарг про їх затримання здійснюються з урахуванням особливостей, визначених статтею 582 цього Кодексу та цим розділом.	ч. 1 ст. 628 Затримання на території України осіб, які розшукуються Міжнародним кримінальним судом або стосовно яких надійшло прохання Міжнародного кримінального суду про тимчасовий арешт або про арешт і передачу, а також розгляд скарг про їх затримання здійснюються в порядку, передбаченому Параграфом 2 Глави 18 цього Кодексу , з урахуванням особливостей, визначених статтею 582 цього Кодексу та цим розділом
7	ч. 4 ст. 631 Клопотання розглядається слідчим суддею за участю прокурора, затриманої особи та її захисника.	ч. 4 ст. 631 Клопотання розглядається слідчим суддею за обов'язковою участю прокурора, затриманої особи та її захисника
8	ч. 1 ст. 632 Особа, до якої застосовано запобіжний захід у вигляді тримання під вартою на виконання прохання Міжнародного кримінального суду про тимчасовий арешт або про арешт і передачу, у будь-який час до фактичної передачі її до Міжнародного кримінального суду має право подати до слідчого судді за місцем	ч. 1 ст. 632 Особа, до якої застосовано запобіжний захід у вигляді тримання під вартою на виконання прохання Міжнародного кримінального суду про тимчасовий арешт або про арешт і передачу, у будь-який час до фактичної передачі її до Міжнародного кримінального суду має право подати до прокурора за місцем тримання під вартою письмову заяву про тимчасове звільнення і обрання запобіжного заходу, не пов'язаного з триманням під вартою. Прокурор

	тримання під вартою письмову заяву про тимчасове звільнення і обрання запобіжного заходу, не пов'язаного з триманням під вартою. Слідчий суддя невідкладно надсилає копію такої заяви до центрального органу України для звернення до Міжнародного кримінального суду з метою одержання рекомендацій щодо тимчасового звільнення особи. У зверненні до Міжнародного кримінального суду центральний орган України може зазначити строк, протягом якого може бути надано рекомендації.	невідкладно надсилає копію такої заяви до центрального органу України для звернення до Міжнародного кримінального суду з метою одержання рекомендацій щодо тимчасового звільнення особи. У зверненні до Міжнародного кримінального суду центральний орган України може зазначити строк, протягом якого може бути надано рекомендації.
9	ст. 633-1 відсутня	ст. 633-1 1. Коли центральний орган України отримує одночасно прохання про передачу особи від Міжнародного кримінального суду та запит про екстрадицію цієї особи стосовно одного й того самого діяння, центральний орган України повідомляє про це Міжнародний кримінальний суд та державу, яка надіслала запит про екстрадицію. 2. Якщо держава, яка надіслала запит про екстрадицію, є державно-учасницею Римського статуту, то в такому випадку центральний орган України виконує прохання про передачу особи до Міжнародного кримінального суду за умови, що Міжнародний кримінальний суд попередньо виніс рішення про прийнятність справи відносно особи з урахуванням розслідування або кримінального переслідування відносно особи, яке проводить держава, яка надіслала запит про екстрадицію. У випадку, якщо така постанова не була прийнята, центральний орган України може розглядати питання про екстрадицію особи до держави, яка надіслала запит, але фактична передача такої особи не може відбутися до винесення Міжнародним кримінальним судом постанови про неприйнятність.

		3. Якщо держава, яка надіслала запит про екстрадицію, не є державною-учасницею Римського статуту, то Україна має виконати прохання про передачу особи від Міжнародного кримінального суду крім випадків, якщо інше визначено міжнародним договором, згода на обов'язковість якого надана Верховною Радою України, за умови, що Міжнародний кримінальний суд попередньо виніс рішення про прийнятність справи відносно особи. 4. За випадку відсутності міжнародного зобов'язання перед державою, яка надіслала запит про екстрадицію, центральний орган України самостійно вирішує питання передачі особи до Міжнародного кримінального суду або виконання запиту про екстрадицію, враховуючи: 1) дати надходження таких прохань і запитів; 2) місце вчинення кримінального правопорушення, громадянства особи, яка обвинувачується у його вчиненні, громадянство потерпілих тощо; 3) можливість подальшої передачі особи між Міжнародним кримінальним судом та державою, яка надіслала запит про екстрадицію; 4) інші обставини, які центральний орган України визнає достатніми та необхідними. 5. Якщо прохання про передачу особи від Міжнародного кримінального суду та запит про екстрадицію цієї особи стосуються різних діянь, центральний орган України виконує прохання Міжнародного кримінального суду крім випадків, якщо інше визначено міжнародним договором, згода на обов'язковість якого надана Верховною Радою України
	<i>Закон України «Про забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві»</i>	
10	абз. 4 ч. 2 ст. 22 відсутній	абз. 4 ч. 2 ст. 22 У випадку отримання прохання Міжнародного кримінального суду про вжиття заходів забезпечення безпеки такі

		заходи застосовуються негайно. Відмова у застосуванні таких заходів безпеки не допускається. Якщо в проханні Міжнародного кримінального суду вказані конкретні заходи безпеки, які мають бути застосовані до особи, застосування інших заходів безпеки не допускається
--	--	---

Додаток 3**«ЗАТВЕРДЖУЮ»**

Ректор

Національного університету

«Одеська юридична академія»

Олег ТОДОЩАК

«2» травня 2026 р.

АКТ

**про впровадження результатів дисертаційного дослідження аспіранта
Національного університету «Одеська юридична академія» Понурка Тараса
Андрійовича на тему: «Особливості співробітництва з Міжнародним кримінальним
судом у кримінальному процесі», поданого на здобуття наукового ступеня доктора
філософії за спеціальністю 081 «Право» у навчальний процес Національного
університету «Одеська юридична академія»**

Комісія у складі: завідувача кафедри кримінального процесу, доктора юридичних наук, професора О.О. Торбаса, професора кафедри кримінального процесу, доктора юридичних наук, професора Ю.П. Аленіна, доцента кафедри кримінального процесу, доктора філософії з галузі знань «Право» В.В. Сидорчука, склала цей акт з приводу того, що результати дослідження, викладені у наукових публікаціях за результатами дисертаційного дослідження аспіранта Національного університету «Одеська юридична академія» Понурка Тараса Андрійовича на тему: «Особливості співробітництва з Міжнародним кримінальним судом у кримінальному процесі» використовуються в навчальному процесі Національного університету «Одеська юридична академія» при викладанні навчального курсу «Кримінальний процес», «Сучасні проблеми кримінального процесуального права», «Міжнародне співробітництво в кримінальному процесі» та в науково-дослідній роботі студентів та аспірантів.

Необхідність використання вказаних матеріалів у навчальному процесі зумовлюється тим, що у дисертаційному дослідженні містяться обґрунтовані наукові висновки щодо особливостей співробітництва Міжнародного кримінального суду та України.

У навчальному процесі рекомендовано використання здобувачами матеріалів дисертаційного дослідження Т.А. Понурка під час підготовки до практичних занять, а саме:

1. Понурко Т.А. Нюрнберзький та Токійський трибунали як передумова створення Міжнародного кримінального суду. Правові новели. 2024. № 23. С. 611-617.

2. Понурко Т.А. Класифікація форм співробітництва держав з Міжнародним кримінальним судом відповідно до положень Римського статуту. Право і суспільство. 2024. № 4. С. 896-900.

3. Понурко Т.А. Затримання особи на території України на прохання Міжнародного кримінального суду. Юридичний науковий електронний журнал. 2025. № 11. С. 515-518.

4. Понурко Т.А. Застосування до особи запобіжного заходу на прохання Міжнародного кримінального суду. Право та державне управління. 2025. № 4. С. 295-300.

5. Понурко Т. А. Співпраця України з Міжнародним кримінальним судом: проблемні питання та перспективи удосконалення взаємодії / Т. А. Понурко. Європейські орієнтири розвитку України в умовах війни та глобальних викликів XXI століття: синергія наукових, освітніх та технологічних рішень : у 2 т. : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Одеса, 19 травня 2023 р.) / за загальною редакцією С. В. Ківалова. – Одеса : Видавництво «Юридика», 2023. Т. 2. С. 356-359.

6. Понурко Т.А. Особливості тимчасового звільнення особи, стосовної якої надійшло прохання про передачу від Міжнародного кримінального суду, відповідно до КПК України. International scientific conference “Theoretical foundations of law, public management and practice of their application” : conference proceedings (December 25–26, 2024. Riga, the Republic of Latvia). Riga, Latvia : Baltija Publishing, 2024. P. 422-425.

7. Понурко Т. А. Особливості забезпечення збереження доказів для міжнародного кримінального суду. Європейські орієнтири розвитку України: нові виміри у воєнний час : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Одеса, 16 трав. 2025 р.) : у 2 т. / за заг. ред. С. В. Ківалова. Одеса : Фенікс, 2025. Т. 1. С. 635-636.

8. Понурко Т.А. Розмежування процедури екстрадиції та видачі особи на прохання Міжнародного кримінального суду. Актуальні проблеми юридичної науки та практики у воєнний період : Міжнародна науково-практична конференція. Міжнародний економіко-гуманітарний університет імені академіка Степана Дем'янчука, 10 жовтня 2025 р. Львів Торунь : Liha-Pres, 2025. С. 250-253.

9. Понурко Т.А. Доступ особи, яку було затримано на прохання Міжнародного кримінального суду, до кваліфікованої правової допомоги відповідно до КПК України. Теоретичні та практичні проблеми реалізації норм права : матеріали XI Міжнародної науково-практичної конференції, м. Кременчук, 5 грудня 2025 р. Львів – Торунь : Liha-Pres, 2025. С. 211-213.

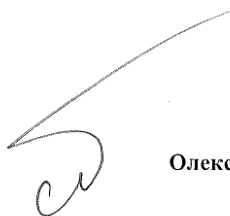
10. Понурко Т. Особливості ратифікації Римського статуту Україною / Т. Понурко. Експертне забезпечення розслідування організованої злочинності: міжнародний досвід та національна практика : зб. матеріалів міжнар. наук.-практ. конф. м. Одеса, 27 листоп. 2025

p.=Expert Support in the Investigation of Organized Crime: International Experience and National Practice : Proceedings of the International Scientific and Practical Conference (Odesa, 27 November 2025) / [орг. комітет: С. Ківалов, М. Аракелян, О. Катаррага, Д. Кішко, Д. Колодін, А. Колодіна, Л. Аркуша та ін.]; Нац. ун-т Одеськ. юрид. акад. кафедра криміналістики, суд. експертиз та поліграф.; Нац. центр суд. експерт. при Міністер. юстиц. Респуб. Молдова; Одеськ. Наук.-дослідн. ін-т суд. експер. Міністер. юстиції України. Одеса : НУ «ОЮА», 2025. С. 401-404.

Крім цього, результати дисертаційного дослідження Т.А. Понурка використовуються при визначенні напрямів наукових пошуків і тем, дисертацій викладачів, аспірантів кафедри кримінального процесу та кафедри криміналістики, детективної та оперативно-розшукової діяльності Національного університету «Одеська юридична академія».

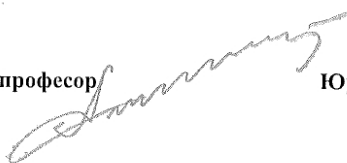
Члени комісії:

**Завідувач кафедри
кримінального процесу,
доктор юридичних наук, професор**

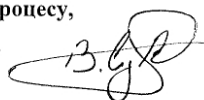
Олександр ТОРБАС

**Професор кафедри
кримінального процесу,
доктор юридичних наук, професор**

Юрій АЛЕНІН

**Доцент кафедри кримінального процесу,
доктор філософії у галузі «Право»**

Владислав СИДОРЧУК